

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**İSLÂM HUKUKUNA GÖRE KRİPTO PARA BİRİMİNİN
PARA OLMA KEYFİYETİ: BİTCOİN ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Furkan SHABAN

BURSA - 2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLÂM HUKUKUNA GÖRE KRİPTO PARA BİRİMİNİN
PARA OLMA KEYFİYETİ: BITCOİN ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Furkan SHABAN

Danışman
Prof. Dr. Ali KAYA

BURSA - 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalında 701623007 numaralı Furkan SHABAN'ın hazırladığı **“İslâm Hukukuna Göre Kripto Para Biriminin Para Olma Keyfiyeti: Bitcoin Örneği”** konulu Yüksek Lisans Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, **22.08** 20**19** günü **11.00-12.30** saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/~~başarısız~~) olduğuna (oybirliği/~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Ali KAYA
Bursa Uludağ Üniversitesi
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Salih KUMAŞ

Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZKAN

.....
22.08/2019

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYALBİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİMDALİBAŞKANLIĞI'NA

Tarih 22/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: "İslâm Hukukuna Göre Kripto Para Biriminin Para Olma Keyfiyeti: Bitcoin Örneği"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam (88) sayfalık kısmına ilişkin, 22/08/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı 14 %'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22/08/2019

Adı Soyadı: Furkan SHABAN

Öğrenci No: 701623007

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

Prof. Dr. ALİ KAYA

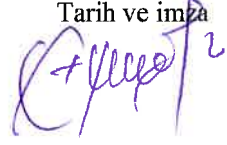
22/08/2019

YEMİNMETNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “İslâm Hukukuna Göre Kripto Para Biriminin Para Olma Keyfiyeti: Bitcoin Örneği” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

22/08/2019

Tarih ve imza

Adı Soyadı: Furkan SHABAN
Öğrenci No:701623007
Anabilim Dalı:Temel İslam Bilimleri
Programı:Yüksek Lisans
Statüsü:Yüksek LisansDoktora

ÖZET

Yazar adı ve Soyadı : Furkan SHABAN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Bilim Dalı : İslam Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : XV+87
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ali KAYA

İSLÂM HUKUKUNA GÖRE KRİPTO PARA BİRİMİNİN PARA OLMA KEYFİYETİ: BITCOİN ÖRNEĞİ

Kripto Para Birimi ve ilk örneği olan Bitcoin, teknolojinin finans ile birleşmesi ile geleneksel ödeme sistemlerine alternatif olarak ortaya çıkan, kişiler arası merkezi olmayan ve altyapısı Blockchain sistemine dayanan elektronik para sistemidir. Bitcoin kullanıcılarına işlemlerinde hızlı transfer ve düşük maliyet avantajları sunmaktadır. Bununla birlikte merkezi olmayan yapısı, yasalara ve düzenlemelere tabi olmaması, kullanıcıların anonim olarak hesaplarını açabilmeleri ve işlem yapabilmeleri, değerindeki aşırı oynaklık, illegal işlerin finansmanında kullanılması ve siber saldırılara açık olması gibi riskleri içinde barındırmaktadır.

Bitcoin, geleneksel para sisteminden farklı olarak merkezsiz olduğu ve farklı avantaj ve riskler barındırdığı için iktisatçıların ve İslâm hukukçularının tartışmalarının odak noktası haline gelmiştir. Bu minvalde iktisatçıların Bitcoin hakkındaki görüşleri

dikkate alınarak İslâm hukukçularının konu ile ilgili yaklaşımları irdelenmiş ve Bitcoin'in İslâm hukukuna göre para olma keyfiyeti farklı açılardan değerlendirilmiştir. Müslümanların on dört asırlık ilmi birikimi, yeni ortaya çıkan para çeşitleri konusundaki modern tartışmalara önemli katkı sunmaktadır.

İslâm hukukçularının Bitcoin hakkında olumsuz ve olumlu yaklaşımın yanında Bitcoin hakkında temkinli davranılmasının daha uygun olduğu yaklaşımı da mevcuttur. Olumsuz yaklaşıma sahip olanlar, Bitcoin'in para olmadığı gibi mal olma şartlarını da yerine getirmediğini savunmaktadır. Olumlu yaklaşıma sahip olanların bazılarına göre Bitcoin dijital bir değerdir, diğerlerine göre ise paradır. Bitcoin'in bir dijital değer ifade ettiği, fakat şimdilik paranın fonksiyonlarını icra etmediği bilgisi öne çıkmaktadır. Bununla birlikte Bitcoin sisteminin barındırdığı risklerin bir sonucu olarak kullanıcıların servetinin haksız kazanç veya kayıp ile sonuçlanabileceği için sistemin sunacağı artılar hakkında araştırma yapılması uygun görülmüş, fakat işlem yapma konusunda temkinli davranılmasının en uygun tavır olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kripto Para Birimi, Bitcoin, Para, İslâm Hukukunda Para, Para Çeşitleri

ABSTRACT

Name and Surname : Furkan SHABAN
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Department of Basic Islamic Sciences
Branch : Islamic Law
Degree Awarded : Masters Degree
Page Number :XV+87
Degree Date :
Supervisor : Prof. Dr. Ali KAYA

THE STATUS OF CRYPTO CURRENCY AS A MONETARY UNIT ACCORDING TO ISLAMIC LAW (THE CASE OF BITCOIN)

Crypto Currency, and Bitcoin, which is the first type of this new currency unit, is an electronic interpersonal system that does not have a specific center, and its infrastructure is based on the Blockchain System, which emerged as an alternative to the traditional payment systems with the merger of technology and finance. Bitcoin offers its users fast money transfer and low cost advantages. However, its decentralized structure that emerged as a result of the merger of technology and finance hosts risks like not being subject to laws and regulations, users being able to open anonymous accounts and make transactions in this way, excessive fluctuations in its value, its being used in financing illegal businesses, and being vulnerable to cyber attacks.

Bitcoin has become the focal point of discussions between economists and Islamic Law Specialists because -unlike the traditional monetary system- it is

decentralized, and has different advantages and risks. In this respect, the approaches of Islamic Law Specialists were examined by considering the viewpoints of economists about Bitcoin, and the status of it in being accepted as a monetary unit according to Islamic Law was evaluated from different perspectives. Fourteen centuries of the accumulated knowledge of Muslims is contributing at a significant deal to the modern discussions on emerging currency types.

In addition to the negative and positive approaches of Islamic Law Specialists about Bitcoin, there is also an approach which advises that it is more proper to be cautious about Bitcoin. Those who have negative perspectives argue that Bitcoin is not actual money, nor does it meet the requirements for being a commodity. For some who have positive arguments, Bitcoin is a digital value; and for others, it is money. It has been determined that Bitcoin represents a digital value; however, for now, it does not cover the functions of actual money. However, as a result of the risks hosted by the Bitcoin System, it was considered proper to examine the pros of the system as the wealth of the users may result in underserved gains or losses; however, it was also concluded that having a cautious attitude towards making transactions would be the most appropriate approach.

Key Words: Crypto-Currency, Bitcoin, Money, Money in Islamic Law, Types of Money

ÖNSÖZ

İslâm hukuku (fıkıh ilmi), kişinin, hayatının bütün alanlarını kapsayan ve her faaliyeti ile ilgilenen bir ilim dalıdır. Bu faaliyetlerden biri de hiç şüphesiz kişinin iktisadi hayatında önemli bir yere sahip olan paradır. Bu nedenle İslâm hukukunda da para, ortaya çıkışından günümüze kadar olan çeşitleri ve değişimi ile günün şartları ve ihtiyaçları çerçevesinde farklı açılardan ele alınarak tartışılmıştır.

Küresel veya ulusal ticari ilişkilerin yoğun olduğu günümüzde, sağlam para arayışları giderek artmaktadır. Teknolojinin finans sektöründe kullanılmasıyla birlikte yaygınlaşan elektronik paranın yanında merkezi bir kuruma bağlı olmayan Kripto Para Birimi ortaya çıkmış ve böylece para kavramı hakkındaki tartışmalar farklı bir boyut kazanmıştır. Bu çerçevede paranın mahiyet ve fonksiyonlarının doğru anlaşılabilmesi için devlet merkezli anlayışın ötesine çıkılarak geniş bir perspektiften bakılması gerektiği dile getirilmeye başlanmıştır.

Bitcoin, Kripto Para Birimi'nin ilk örneği olmasından dolayı tartışmaların odak noktası haline gelmiştir. İktisatçılar gibi İslâm Hukukçuları tarafından da Bitcoin'in para kavramına girip girmediği tartışılmaktadır. Tezimizde konunun iktisatla iç içe olmasından dolayı Bitcoin'in para olma keyfiyeti iktisadî açıdan ele alınmış ve İslâm hukuku açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bitcoin'in İslâm hukukuna göre para olabilirliğinin tahlil edildiği tez çalışmamın tamamlanmasını nasip eden Allah'a hamd olsun. Tez konusunun seçiminden tamamlanmasına kadar maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen değerli aileme, arkadaşlarıma ve tezimin her aşamasında engin tecrübelerini aktarmada cömert davranan başta danışman hocam Prof. Dr. Ali Kaya'ya ve diğer hocalarıma şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Furkan Shaban

Bursa / 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iii
YEMİNMETNİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ	ix
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMA KONUSU VE İÇERİĞİ.....	1
B. ARAŞTIRMA KAYNAKLARI VE METODU	2

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADA GÖRE PARA KAVRAMININ ANALİZİ

1. PARA KAVRAMININ ANALİZİ.....	4
1.1. PARANIN TANIMI.....	4
1.2. PARANIN FONKSİYONLARI.....	5
1.3. PARANIN ÖZELLİKLERİ	9
1.4. PARANIN ORTAYA ÇIKIŞI VE ÇEŞİTLERİ	10
1.4.1. Emtia Para.....	11
1.4.2. Temsili Para	11
1.4.3. Kâğıt Para	12
1.4.4. Kaydî Para.....	12
1.4.5. Elektronik Para (e-para).....	13
1.4.6. Özel Para.....	13
1.4.7. Kripto Para Birimi (KPB).....	13
1.5. PARA STANDARDI SİSTEMLERİ	14
1.5.1. Emtia Para Sistemi.....	14
1.5.2. Metal Para Sistemi	14

1.5.3.	Temsili Para Sistemi	16
1.5.4.	Kâğıt Para Sistemi	16
1.5.5.	Kaydi Para Sistemi.....	18
1.5.6.	Elektronik Para Sistemi	18
1.5.7.	Kripto Para Sistemi	18

İKİNCİ BÖLÜM

KRİPTO PARA BİRİMİ (BİTCOİN ÖRNEĞİ)

1.	KRİPTO PARA BİRİMİNİN TANIMI.....	20
2.	KİPTO PARA BİRİMİNİN ÇEŞİTLERİ	23
3.	KRİPTO PARA BİRİMİNİN İLK ÖRNEĞİ: BİTCOİN.....	25
3.1.	BİTCOİN'İN TANIMI.....	25
3.2.	BİTCOİN'İN ÇALIŞMA SİSTEMİ VE TEKNOLOJİK ALTYAPISI.....	25
3.2.1.	Paranın Üretimi (Emisyon).....	26
3.2.1.1.	Dağıtık Defter-i Kebir ve Blok Zinciri (Blockchain)	26
3.2.1.2.	Madencilik.....	27
3.2.2.	Paranın Tedavülü	28
3.2.2.1.	Dijital Adres, Cüzdan ve İmzalar	28
3.2.2.2.	Arzı	29
3.2.2.3.	Paranın Alım Gücü	30
3.3.	BİTCOİN'İN FAYDALARI VE RİSKLERİ.....	30
3.3.1.	Faydalar	30
3.3.1.1.	Hızlı İşlem Kolaylığı.....	30
3.3.1.2.	İşlem Bilgilerinin Kesinliği.....	30
3.3.1.3.	Düşük Maliyet.....	31
3.3.1.4.	Çifte Harcamanın ve Sahte Para Basımının Olmaması.....	31
3.3.2.	Riskler.....	31
3.3.2.1.	Yüksek Oynaklık (Volatilite).....	32
3.3.2.2.	İşlemlerdeki Kişilerin Anonimliği	32
3.3.2.3.	Kontrol Mekanizmasında Düşüklük	32
3.3.2.4.	Sürdürülebilirlik Riski.....	33
3.3.2.5.	Siber Saldırı, Dolandırıcılık ve Kara Para Aklama	33
3.3.2.6.	Tekel Olma.....	33
3.3.2.7.	%51 Saldırısı	34
3.3.2.8.	Yasal Risk	35

3.3.2.9. Saadet Zinciri	36
3.3.2.10. Deflasyon	36
3.3.2.11. İşlem Limitleri ve Onaylama Süresi (Ölçeklenebilir Riski)	36
3.3.2.12. Vergilendirme	36
3.4. BİTCOİN'İN GÜNÜMÜZ PARA POLİTİKASINA ETKİSİ	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNDA PARA

1. İSLÂM HUKUKUNA GÖRE PARA	40
1.1. Kur'an ve Sünnet'te Para.....	40
1.2. İslâm Tarihinde Para Çeşitleri	42
1.3. Asli Para ve İstilah Para Ayırımı.....	45
1.4. Paranın Fonksiyonları.....	47
1.5. Paranın Özellikleri ve Unsurları	48
1.5.1. Mal olması	48
1.5.2. Mütakavvim Olması	49
1.5.3. Semen Olması	49
1.6. Parada Olmaması Gereken Özellik ve Unsurlar.....	50
1.6.1. Ribâ (Faiz)	50
1.6.2. Mütakavvim Olmaması.....	50
1.6.3. Garar	51
1.6.4. Cehalet	51
1.6.5. Kumar	52
1.7. Mekâsıdu'ş-Şerî'a Açısından Mal ve Para	52
1.7.1. Revaç (Dolaşım)	53
1.7.2. Vuzuhluk (Açıklık)	53
1.7.3. Korunması (Hifzu'l-Mal).....	54
1.7.4. İspat.....	54
1.7.5. Adalet.....	54

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNA GÖRE BİTCOİN'İN PARA OLMA KEYFİYETİ

1. İSLÂM HUKUKÇULARININ BİTCOİN HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE TEMEL DAYANAKLARI.....	56
1.1. Olumsuz Yaklaşım	56

1.2. Olumlu Yaklaşım.....	61
1.3. Diğer Yaklaşımlar	63
1.4. Görüşlerin Değerlendirilmesi	64
2. KLASİK PARA ANLAYIŞI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	67
3. PARANIN FONKSİYONLARI, ÖZELLİKLERİ VE UNSURLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	70
4. MEKÂSIDU'Ş-ŞERÎ'Â AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	71
5. İSLÂM İKTİSADININ VE FİNANSININ PRENSİPLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ	72
SONUÇ	74
KAYNAKÇA.....	78

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale / madde
a.g.t	: Adı geçen tez
a.s	: Aleyhisselam
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	: Bank for International Settlement (Uluslararası Ödemeler Bankası)
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı / basım
BTC	: Bitcoin
CPMI	: Committee on Payment and Market Infrastructures (Ödeme ve Piyasa Altyapıları Komitesi)
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DDK	: Dağıtık Defter-i Kebir
DDKT	: Dağıtık Defter-i Kebir Teknolojisi
EBA	: European Banking Authority (Avrupa Bankacılık Otoritesi)
ed.	: Editör
ECB	: European Central Bank (Avrupa Merkez Bankası)
EIOPE	: European Insurance and Occupational Pensions (Avruğa Sigorta ve Mesleki Emeklilik Kurumu)
E-para	: Elektronik Para
ESMA	: European Securities and Markets Authority (Avrupa Menkul Kıymetler ve Piyasalar Otoritesi)
FATF	: Financial Action Task Force (Mali Eylem Görev Gücü)
FED	: Amerika Merkez Bankası
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
haz.	: Yayına hazırlayan
hz.	: Hazreti
karş.	: Karşılaştırınız
KPB	: Kripto Para Birimi
P2P	: Peer to peer
r.a	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
SAV	: Sallallahu aleyhi ve selem
SHA	: Secure Hash Algorithm (Güvenli Çıkarım Algoritması)
sy.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü

ty. : Basım tarihi yok
USD : ABD Doları
vd. : ve diğerleri
vs. : vesair/e
y.y. : Basım / yayın yeri yok
Yay. : Yayınları

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMA KONUSU VE İÇERİĞİ

Para, iktisadi ve günlük hayatın önemli ve ayrılmaz bir parçasıdır. Paranın tarihi ise çok eskilere dayanmaktadır. Günümüze kadar para olarak kullanılan nesnelere, ihtiyaçlara ve teknolojiye bağlı olarak birçok değişiklikler olmuştur. Her değişim, içinde farklı süreçler ve tartışmalar barındırmaktadır. Günümüzde teknolojinin finans sektöründe yaygınlaşması ve ticari ilişkilerin yoğun olması ile mevcut para sistemindeki sorunları gidermek için alternatif olarak Kripto Para Birimi'nin ortaya çıkması, para kavramı ve çeşitleri hakkındaki tartışmaları başka bir noktaya taşımıştır.

Kripto Para Birimi kişiler arasında merkezi olmayan elektronik para sistemidir. İlk örneği Bitcoin'dir. Altyapı sistemi ise Blockchain sistemidir. Bitcoin'in KPB'nin ilk örneği olması, tartışmaların odak noktası haline gelmesine sebeptir. Bu çerçevede çalışmamızda, İslâm hukukçularının ve iktisatçıların konu ile ilgili görüşleri dikkate alınarak Bitcoin'in İslâm hukuku açısından değerlendirilmiştir.

Tezimizin içeriği dört bölümden oluşur. Çalışmamız, Kripto Para Biriminin ilk örneği olan Bitcoin'in daha iyi anlaşılması için para kavramının iktisadi açıdan analizi ile başlar. Çalışmamızın ilk bölümü olan "İktisadi Açıdan Para Kavramının Analizi"nde paranın tanımı, fonksiyonları, özellikleri, çeşitleri ve standardı ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise "Kripto Para Birimi: Bitcoin Örneği" başlığı altında Kripto Para Birimi'nin tanımlarına ve çeşitlerine yer verilir. Ardından Kripto Para Birimi'nin ilk örneği olan Bitcoin'in tanımına, üretimine (Blockchain ve madencilik), tedavülüne, risklerine ve faydalarına değinilmiştir.

Çalışmamızın "İslâm'da Para" adlı üçüncü bölümünde İslâm dininin paraya bakışı ele alınmıştır. Öncelikle İslâm'ın paraya, iktisatçılardan farklı olarak yüklediği anlama yer verilmiştir. Ardından İslâm'a göre parada gerekli olan unsurların neler olması ve hangi unsurların bulunmaması gerektiği hususlarına değinilmiştir. Üç bölümde edinilen bilginin ve oluşan altyapının, yeni ortaya çıkan Kripto Para Birimi'nin ilk örneği olan Bitcoin'in

anlaşılmasını ve İslâm hukukuna göre hangi açılardan daha isabetli bir şekilde tahlil edilmesini sağlar.

“İslâm Hukukuna Göre Bitcoin’in Para Olma Keyfiyeti” isimli dördüncü ve son bölümde Bitcoin birçok açıdan değerlendirilmiştir. Öncelikle İslâm hukukçularının Bitcoin hakkındaki görüşleri ve temel dayanakları araştırılmıştır. Bu görüşlerin hangi delillerden kaynaklandığı araştırılmış ve bu görüşlerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Ardından Bitcoin, paranın tanımı, fonksiyonları ve çeşitleri bakımından irdelenmiştir. Paranın çeşitleri başlığında, merkezlessiz bir sistem sunan Bitcoin’in İslâm’da paranın merkezi bir kuruma bağlı olup olmaması hususu tahlil edilmiştir. Daha sonra Bitcoin’in sistemi, İslâm’a göre parada bulunması (mütekavvim mal ve semen vasfı) ve bulunmaması (faiz, cehalet, kumar ve garar) gereken unsurlar açısından incelenmiş ve Mekâsıdu’ş-Şerî’a (İslâm Hukuku Gayeleri) perspektifinden değerlendirilmiştir. Son olarak da Bitcoin’in para olma durumu, İslâm iktisadı ve finansının ilkeleri çerçevesinde tahlil edilmiştir.

B. ARAŞTIRMA KAYNAKLARI VE METODU

Literatür taraması yöntemini kullandığımız bu çalışmanın kaynakçası para ile ilgili genel kitaplardan, Kripto Para Birimi ile ilgili raporlardan ve iktisatçıların ve İslâm hukukçularının makalelerinden oluşur. Bu çalışmamızda ilgili verilerin çoğu, elde edebildiğimiz İngilizce, Arapça ve Türkçe kaynaklardan derlenmiştir.

Bitcoin’in daha iyi anlaşılması için tümevarım metodu ile para kavramı iktisat ve İslâm hukuku açısından ilgili kaynakçalara başvurulup incelenmiş ve konu hakkında ulaşılan bilgilerden yola çıkarak İslâm hukukunda parada olması veya olmaması gereken unsurlar, özellikler tespit edilmiştir. Çalışmamızın ana konusu olan Bitcoin hakkında da farklı kurumların raporları incelenmiştir. Tümdengelim metodu kullanılarak ise İslâm hukukuna göre para ile ilgili tespit edilen genel ilkeleri ve farklı açılardan Bitcoin’in para olup olmadığının değerlendirmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
İKTİSADA GÖRE PARA KAVRAMININ ANALİZİ

1. PARA KAVRAMININ ANALİZİ

1.1. PARANIN TANIMI

Paranın tanımı, iktisadi durum ve teknolojinin değişip gelişmesiyle birlikte zaman ve şartlara göre farklılık arz etmiştir. Para hakkında, iktisatçılar arasında görüş birliği olmamakla¹ birlikte, para kavramının iki farklı anlamı ihtiva ettiğine dair genel bir görüş vardır. Para, soyut anlamda bir hesap birimi ya da değişim ve değer ölçüsü olmasıyla bir tür ortak payda özelliği taşımakta olup, tüm diğer mal ve hizmetlerin değişim değerini belirlemektedir. Somut anlamda ise para, hesap biriminin bir karşılığıdır. Somut ile kastedilen, mutlaka fiziksel biçimde olması değil, paranın el değiştirme yeteneğinin ve bir arzının olmasıdır.²

Paranın fonksiyon ve özellikleri ön plana çıkarılarak hakkında birçok tanım yapılmıştır. Nitekim bazı tanımlarda paranın mübadele aracı fonksiyonu vurgulanmakla³ birlikte aslî fonksiyon olması nedeniyle hem mübadele ve hem de değer ölçüsü aracı olma özelliğini beraber dile getiren tanımlar vardır.⁴ Bazı tanımlarda ise paranın, devletin ve kamu otoritesi tarafından kabulünün önemli olduğu⁵ ve insanların refah düzeyini artıran bir değer olduğu⁶ belirtilmektedir. Genel olarak insanların para olarak kabul ettiği⁷ ve paranın yapması gereken görevleri yapan her değer⁸ para olduğu ifade edilebilir. Nitekim Avrupa Merkez Bankası'nın para tanımı hakkındaki çalışma raporunda, "bir araç, eğer yokluğunda toplumsal olarak faydalı ticaretin gerçekleşmesini durdurursa o şey paradır"⁹ şeklindeki tanımın yukarıdaki tanımları kapsadığı söylenebilir.

¹ İlker Parasız, *Para Teorisi ve Politikası*, 3. bs., Bursa: Ezgi Yayınları, 2012, ss. 9-10.

² İlker Parasız, *Modern Para Teorisi*, 1. bs., Bursa: Ezgi Yayınları, 1998, ss. 3-4.

³ Walter Teessier Newlyn, *Theory Of Money*, 2. bs., London: Oxford University Press, 1971, s. 1; Mükerrerrem Hiç, *Para, Kredi ve Fiyatlar*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1971, s. 4.

⁴ Sabri Orman v.dğr., *Para, Faiz ve İslam*, 3. bs., İstanbul: Ensar Yayınları, 2015, s. 11; Sadun Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, 7. bs., Ankara: Savaş Yayınları, 1984, s. 95.

⁵ Luqman Nurhisam, "Bitcoin: Islamic Law Perspective", *Qudus International Journal of Islamic Studies*, c. 5, sy. 2 (2017), s. 86.

⁶ Richard G. Lipsey v.dğr., *Economics*, 9. bs., New York: Harper & Row Pub., 1990, s. 638.

⁷ Parasız, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 5.

⁸ İlker Parasız, *Para Ekonomisi*, 1. bs., Ankara: Doğan Yayınları, 1978, s. 14.

⁹ Cornelia Holthausen, Cyril Monnet, "Money and Payments: A Modern Perspective", Yazılı, Almanya: European Central Bank, 06.2003, s. 14, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp245.pdf>.

Hukuk literatüründe paranın ödeme aracı fonksiyonu ön plana çıkmaktadır.¹⁰ Çünkü borçlar hukukundaki birçok işlem (satış, kira, hizmet bedeli vb.) paranın ödeme fonksiyonu ile ilgilidir. Nitekim para için, “borç verenle borç alan arasındaki ilişkiyi belirginleştiren şey”,¹¹ “bir devlet tarafından tedavüle çıkarılmış, üzerinde itibari değeri yazılı, kâğıt veya madenden yapılmış ödeme aracı”¹² ve “mal ve hizmet satın alımlarında ya da borç ödemelerinde herkesçe kabul edilen herhangi bir şey”¹³ gibi tanımlar yapılmaktadır.

1.2. PARANIN FONKSİYONLARI

Paranın ne olduğu konusunda insanların görüşlerini birçok etken etkilemektedir. En önemli etken insanların parasal araca güvenmesidir. Para, sadece metal veya kâğıt gibi fiziki varlığı olan bir nesnel ifade etmemektedir. Güvenin, inancın yazılmış halidir. Güven de paranın, fonksiyonlarını ve özelliklerini icra etmesiyle kazanılmaktadır. Elektronik çağda ise her şeyin de para yerine geçebileceği iddia edilmektedir.¹⁴

İnsanların mübadelelerinde para olarak kullandıkları şey hakkında güvenin sağlanması, onun yerine getirdiği fonksiyonlar ile gerçekleşmektedir.¹⁵ “Paranın fonksiyonları” terimi, ödeme araçlarının kullanıldığı amaçlar ve ekonomiye yaptığı hizmetleri ifade etmektedir.¹⁶

Para, aslî fonksiyonları olan *değer*¹⁷ ölçüsü, *mübadele aracı*, *tasarruf aracı* ve *borç ödeme aracı* ile *iktisat politikası aracı* olma gibi modern fonksiyonları icra etmektedir. Paranın aslî fonksiyonu ise **değer ölçüsü** olmasıdır. Paralı ekonomiye geçmeden önce *trampa* usulünün zorluklarını gidermek için ortak emtia olarak tayin edilen *hesap parası*¹⁸ kullanılmıştır. Bu dönemde paranın değer ölçüsü olma fonksiyonu diğer fonksiyonlara nazaran nispeten müstakil olarak işlendiği söylenebilir.

¹⁰ Selahattin Sulhi Tekinay, Sermet Akman, Haluk Burcuoğlu, *Borçlar Hukuku*, 7. bs., İstanbul: Filiz Kitabevi, 1993, ss. 771-72.

¹¹ Ferguson Niall, *Paranın Yükselişi Dünya Finansal Tarihi*, çev. Barış Pala, 1. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 29.

¹² Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 1. bs., İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998, s. 376.

¹³ İlker Parasız, *Para, Banka ve Finansal Piyasalar*, 3. bs., Bursa: Haşet Yayınları, 1985, s. 3.

¹⁴ Niall, *Paranın Yükselişi Dünya Finansal Tarihi*, s. 29.

¹⁵ Parasız, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 5.

¹⁶ Feridun Ergin, *Para Politikası*, 1. bs., İstanbul: Fakülteler Yayınları, 1975, s. 30.

¹⁷ Değer: Bir şeyin önemini belirtmeye yarayan soyut ölçü, kıymet. Kişinin isteyen, ihtiyaç duyan bir varlık olarak nesne ile olan bağlantısında belirten şey (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 72.). J. Robinson’a göre ise değer, iktisattaki en büyük metafizik kavramlardan bir tanesidir. Sadece bir fiyat değildir, fiyatların oluşmasını açıklayan bir şeydir. İktisatçılar değerın tayininde kullanma değeri ve mübadele değeri diye ikiye ayırarak incelemeye başlamışlar ve bu konu farklı ekollerin doğmasında önemli rol oynamıştır.

¹⁸ Hesap para kavramı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. “Paranın Ortaya Çıkışı ve Çeşitleri” başlığında.

Değer ölçüsü, mal ve hizmetlerin değerini ve fiyatlarını ölçmektedir. Aynı zamanda mal varlığının ve borçların hesaplanmasında kolaylık sağlamaktadır. Sadece değer ölçüsü olarak para, tıpkı santimetre, gram, litre gibi düşünülmelidir.¹⁹ Böylece her bir malın başka bir mal cinsinden değerini belirlemek yerine, her bir mal ve hizmetin para ile ölçülen fiyatının belirlenmesi mümkün olmaktadır.²⁰ Paranın değer ölçüsü fonksiyonunun önemini anlamak için trampa usulünün zorluklarını bilmek yeterli olacaktır.²¹ Ayrıca paranın değerinin istikrarlı olması, paranın bütün fonksiyonlarını tam olarak icra etmesini etkilediği söylenebilir.²²

Paranın bütün mübadelelerde ortak ve standart ölçek olma özelliği, toplumun iktisat ile ilgili hususlarını son derece kolaylaştırmakta yani, sosyal fayda sağlamaktadır.²³ Paranın değer ölçüsü olma fonksiyonuyla, bir malın veya hizmetin ne kadar para karşılığında el değiştireceği anlaşılmaktadır. Mal ve hizmetlerdeki fiyatların değişmesiyle paranın alım gücü de değişmektedir.

Paranın tam anlamıyla fonksiyonlarını yerine getirmesinin esas şartlarından biri alım gücündeki göreceli istikrardır. Altın paranın alım gücü altının kıymetindeki duruma göre değişir. Kâğıt paralarda ise değerini etkileyen nedenler daha fazladır. Nedenlerden biri paranın kendi değerinin enflasyon nedeniyle sabit olmamasıdır. Böylece paranın değer ölçüsü olarak mükemmel olmadığı ifade edilmektedir.

Paranın sadece değer ölçüsü olarak kullanılması çok nadirdir. Değer ölçüsü olması bakımından para, bir tür mübadele aracıdır. Paranın değer ölçüsü işlevinin bir mübadele vasıtası işlevinden ayrı olduğunu bilmek önemlidir. Çünkü para, mübadele vasıtası olarak görev yapmakla birlikte fiziksel varlığı olmayan bir değer ölçü birimi olarak da düşünülebilir.²⁴ Nitekim paranın aslı fonksiyonlarından biri **mübadele** (değişim) **aracı** olmasıdır. Bazı iktisatçılar paranın mübadele aracı olmasını, paranın temel fonksiyonu olarak kabul etmektedirler.²⁵ Paranın kıymet ölçüsü ve mübadele aracı fonksiyonu, trampa usulü alış-verişlerin getirdiği zorlukların aşılmasında büyük katkı sağlamıştır.²⁶ Para, üretim ve tüketimde bizzat kullanılmamakta²⁷ bir şey almak yahut tüketmek istenildiğinde kullanılmakta

¹⁹ Parasız, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 5.

²⁰ Robert Glenn Hubbard, *Money, The Financial System, And The Economy*, 6. bs., Londra: Pearson Education, 2008, s. 15.

²¹ M. Hanifi Aslan, *Para Teorisi ve Politikası*, 1. bs., Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2009, ss. 60-61.

²² Zeynel Dinler, *İktisada Giriş*, 6. bs., Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, s. 357.

²³ Ergin, *Para Politikası*, s. 30.

²⁴ Parasız, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 6.

²⁵ Ergin, *Para Politikası*, s. 30.

²⁶ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, ss. 98-99.

²⁷ Adam Smith, *Ulusların Zenginliği II*, çev. Metin Saltoğlu, Ankara: Palme Yayıncılık, 2011, s. 3.

ve böylece paranın mübadele aracı fonksiyonunu icra ettiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim para olarak kabul edilen şeyin bütün malların alışverişinde kullanılabilmesi gerekmektedir.²⁸

Para, satın alma gücünün sembolüdür. Hemen veya ileri bir tarihte mübadelenin yapılmasını sağlayan likiditedir. Fakat bir maddenin mübadele aracı olarak kullanılması, sadece temsil ettiği satın alma gücüne bağlı değildir. Güven ve alışkanlık da paraların geçerli olmasında rol oynayabilir.²⁹ Bir paranın iyi para olabilmesi için, alış-verişlerde aracılık etmeye yetecek kadar bol, fakat aşırı derecede enflasyona yol açmayacak kadar da çok olmaması gerekir. Miktarı kıt ve çoğaltılması çok zor olan bir para, mübadele olma görevini yerine getiremeyeceği gibi, mübadelelerde herkes tarafından kabul edilme vasfını da kaybedebilir. Birim başına uygun bir fiyat şeklinde paranın miktarının ayarlı olması bu yüzden önemlidir.³⁰

Paranın üçüncü aslî fonksiyonu **tasarruf (değer biriktirme) aracı** olmasıdır.³¹ Para biriktirmenin değer biriktirme³² anlamına gelmesi, paranın servet olarak da talep edilmesini sağlamıştır.³³ Paranın tasarruf aracı olması, mübadele ve değer ölçüsü aracı olma fonksiyonundan doğan tali bir netice olduğu söylenebilir. Diğer servet biriktirme araçlarından farkı ise likidite farkıdır. Günümüzde hisse senedi, gayrimenkul vb. mali yatırım araçlarının da değer biriktirme aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu tür araçların paraya göre likiditeleri azdır ve satılması ya da değiştirilmesi halinde zarar etme durumu söz konusu olabilmektedir.³⁴

Nitekim para, kendisi gibi kıymet deposu olan aktifler arasında mübadele aracı olarak hizmet gören tek aktiftir.³⁵ Burada önemli olan, fiyatların göreceli olarak istikrarlı olmasıdır. Çünkü fiyatlardaki artış, paranın satın alma gücünü düşürecektir. Fiyatların sürekli değişmesi, paranın değer biriktirme fonksiyonunu zayıflatmaktadır. Taşınması ve saklanması daha kolay olan kâğıt paralar, diğer tasarruf araçlarına göre daha avantajlı gözükmektedir. Fakat kâğıt paranın değeri hızlı bir şekilde inişli çıkışlı olması ihtimali nedeniyle, günümüz insanları değişik tasarruf yolları aramaktadırlar. Klasik iktisatçılar, parayı sadece değer ölçüsü ve

²⁸ Paul Dalziel, *Money, Credit and Price Stability*, London: Routledge Pub., 2001, s. 17.

²⁹ Ergin, *Para Politikası*, s. 30.

³⁰ Parasız, *Para Ekonomisi*, s. 9.

³¹ Gülsün Gürkan Yay, *Para ve Finans Teori ve Politika*, 1. bs., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 9.

³² Sadun Aren, *Yüz Soruda Para ve Para Politikası*, 1. bs., İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1984, s. 9.

³³ Parasız, *Para Ekonomisi*, s. 10.

³⁴ Ahmet el-Hasenî, *Fıkhî ve İktisadî Açından İslâm'da Para*, çev. Adem Esen, İstanbul: İz Yayınları, 1996, s. 27.

³⁵ Aslan, *Para Teorisi ve Politikası*, ss. 62-63.

mübadele aracı olarak düşündükleri için kıymet biriktirme vasfını ihmal etmişlerdir. Bu yüzden para meselelerinde daha çok, paranın kıymetini (mübadele vasıtası olma vasfını) incelemişlerdir.³⁶ Modern para teorilerinde ise bu fonksiyon kabul görmüş ve bazı iktisatçılar tarafından aslî fonksiyon olarak kabul edilmiştir.³⁷

Paranın fonksiyonlarından bir diğeri de **borç ödeme (değer ödünç alma veya borçlanma) aracı** olmasıdır. Para, kendisiyle borcun ödendiği ve müeccel alış-verişlerin kıymetlerini gösteren bir ölçüdür. Tüm insanlar tarafından kabul görmüş ve değeri olan bir araç olduğu için bu fonksiyonu icra etmektedir. Bu fonksiyonun gerçekleşmesi piyasada, satın alma gücündeki istikrarın olması ile yapılabilir. Aksi takdirde paranın satın alma gücündeki değişkenlik, ya borç verene ya da borç alana haksız kazanç olarak veya kaybedişle sonuçlanmaktadır.³⁸

Para, özellikle ünlü iktisatçı John M. Keynes'ten sonra, iktisatçıların yeni görüşleri sürmesinden dolayı yeni fonksiyonlar kazanmıştır.³⁹ Nitekim Keynes'in de benimsediği ve öncülük ettiği görüşe göre paranın diğeri bir fonksiyonu **iktisat politikası aracı** olmasıdır. İktisat politika aracı fonksiyonu, para politikası kavramı ile ilişkilidir. Para politikası, devletin para hakkında aldığı karar ve yaptığı uygulamalara denir. Devlet, para politikalarıyla ekonomiyi yönlendirmekte, istihdam ve milli gelir düzeyi üzerinde değişim yaratmaktadır.⁴⁰ Nitekim devletler, *sikke* basımına (madeni para döneminde) farklı biçimlerde müdahale ederek paranın iktisat politikası aracı olmasından gelir sağlamışlardır. Günümüzde ise *Merkez Bankaları* aracılığıyla piyasaya sürülen para miktarı, faiz oranları ve döviz kurları gibi değişik yöntemlerle ekonomiyi yönlendirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Paranın iktisat politikası aracı olması ile aslî fonksiyonlar arasında bir paralellik olmadığı belirtilmelidir.⁴¹ Fakat sosyolojik açıdan bakıldığında kapitalist sistemde para, insanlar arasında bir itibar göstergesi olup sahibi için bir kudret kaynağı işlevi görmektedir. Paranın bir nüfuz aracı olması yönüyle parayı ve krediyi kontrol edenlerin, siyasi, iktisadi ve kültürel hayatı kısmen etkileyebilme potansiyeline sahip oldukları söylenebilir.

Tarihe bakıldığında çeşitli değerlerin (emtia para, metal para vs.) ve teknolojinin gelişmesiyle maddi olmayan şeylerin (kaydî para vs.) para gibi fonksiyonel olarak

³⁶ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 97.

³⁷ Mükerrerem Hiç, *Para Teorisi*, 2. bs., İstanbul: Sermet Yayınları, 1973, s. 1.

³⁸ el-Hasenî, *Fikhî ve İktisadî Açından İslâm'da Para*, s. 31.

³⁹ Aslan, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 63.

⁴⁰ Dinler, *İktisada Giriş*, s. 384.

⁴¹ Hiç, *Para Teorisi*, s. 1.

kullanıldığına şahit olunur. Bundan dolayı paranın fonksiyonlarını her seferinde yerine getiren (maddi veya maddi olmayan) değerlerin para tarifine girebileceği söylenebilir.⁴²

1.3. PARANIN ÖZELLİKLERİ

Para, fonksiyonlarını icra edebilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekir. Paranın fiziki, iktisadi ve hukuki özellikleri birbiriyle iç içedir. Paranın özellikleri, paralı ekonomi döneminin başlamasına kadar toplumun uygulamalarına göre, paralı ekonomiden sonra ise yazıya aktarılan kurallara göre belirlenmiştir. Bazı özellikler bütün paraları kapsamakla birlikte bazıları belirli para çeşitlerini kapsamaktadır.

Paranın en önemli özelliklerinden biri insanlar tarafından **genel kabul görmesidir**. Genel kabul görmesiyle para, toplumdaki bütün malların ticaretinde kullanılması sağlanır olmuştur.⁴³ Günümüz para sisteminde ise para, devlet denetimi ve garantisi ile bir değer kazanmaktadır. Fakat bu sistem içinde bazı dönemlerde insanlar tarafından genel kabul gören şeyler de (Almanya’da kısa bir dönem sigaranın para olarak kullanılması) para olarak kabul edilmiştir.⁴⁴

Paranın diğer bir özelliği **küçük değerlere bölünebilmesidir**.⁴⁵ Paranın değer ifade etmesi ve asli fonksiyonu olarak değer ölçüsü olması göz önünde alındığında, istenilen miktarda hizmet ve mal satın almayı mümkün kılacak derecede küçük değerlere bölünebilmesi gerekmektedir. Bu özelliği itibariyle para, farklı değerler ihtiva eden malların mübadelesini kolaylaştırmaktadır.

Paranın **kolay taşınabilir, aktarılabilir olması** gerekir.⁴⁶ Trampa usulünde malların taşınması ve aktarılması birçok zorluğu barındırmaktaydı. Bu yüzden nakdî mübadeleye geçilmiştir. Ayrıca altın veya gümüşün transferlerinde güvenlik sorunları bulunduğu gibi, günümüzde de büyük miktarda paranın aktarılması, sorunlar doğurmaktadır. Paranın nakledilmesinin kolaylaşması için bankacılık sisteminde bankalar arası ve hesaplar arasında para transferleri yapılabilmektedir. Teknolojinin ilerlemesiyle para transferinin daha hızlı olması için çalışmalar bulunmaktadır.

Paranın bir diğer özelliği de **dayanıklı olmasıdır** ve bu, paranın taklit edilememesini ifade etmektedir. Bu özellik, paranın piyasadaki güvenini ve değerinin istikrarını

⁴² a.g.e., s. 2.

⁴³ *Fıkhî Açından Finans ve Altın İşlemleri*, 1. bs., İstanbul: Ensar Yayınları, 2012, s. 33.

⁴⁴ David Begg v.dğr., *Economics*, 11. bs., İngiltere: McGraw-Hill Education, 2014, ss. 696-97.

⁴⁵ Erol Manisalı, *İktisada Giriş*, Genişletilmiş Yeni Basım İstanbul: Der Yayınevi, 1998, s. 188.

⁴⁶ a.yer.

sağlamaktadır.⁴⁷ Günümüz ekonomi sisteminde ise sahte paraya karşı kanuni cezalar belirlenmiştir. Ayrıca paraların üzerine kolayca taklit edilmeyecek işaretler konulmaktadır. Bu, devletin para hususunda denetimi sağlaması açısından önemli bir özelliktir. Devletin haricinde paranın kolaylıkla başkaları tarafından taklit edilmesi para hakkında güven kaybına yol açmakta ve değerinin kaybedilmesine neden olmaktadır.

Parayı değerli kılan bir başka özellik paranın **nadir olmasıdır**. Paranın nadir olması için ise tedavülünün kontrol altında olması gerekmektedir. Paranın kontrolsüz bir şekilde sürekli artması paranın değerinin düşmesine ve satın alma gücünün düşmesine neden olmaktadır. Para, değerini koruduğu sürece satın alma gücü değişmemekte ve paranın toplum içerisinde genel kabulü ve kullanımını artmaktadır. Daha önceleri değerli madenler para olarak kullanılmış, onları bulmak ve para şekline getirmek için emek sarf edilmiştir. Günümüz para sisteminde ise paranın basımında emek daha azdır. Altın ve gümüş bu özelliklere sahip olduğu için tarihte uzun bir dönem para olarak kullanılmıştır. Böylece paranın nadir olması değerinin korumasını sağlar.

Parayı trampadan ayıran özelliklerden biri **sınırsız sürüm gücüne sahip olmasıdır**.⁴⁸ Her mübadele için yeni para basımı ve devlete ağır bir yük olmaması için bu özellik önemlidir.

1.4. PARANIN ORTAYA ÇIKIŞI VE ÇEŞİTLERİ

Bütün isimlerin kendisine öğretilmesini konu edinen ayetten hareketle parayı ilk kullananın Hz. Âdem olduğunu savunan görüşler⁴⁹ olsa da, iktisat tarihçileri ilk dönemlerde bireylerin alış verişi trampa usulü ile gerçekleştirdikleri, paranın ise daha sonra keşfedildiğini belirtmektedirler.⁵⁰ Yine iktisatçılar ilk çağlarda ticarî faaliyetlerin oldukça gelişmiş olmasına rağmen mübadelelerde yüzyıllarca para kullanılmamış olduğunu söylemektedirler.⁵¹ Paranın kullanılmadığı dönemlerde, malların veya hizmetlerin mübadelesi karşılıklı faydaya dayalı değişimini ifade eden *trampa usulü* ile yapılmaktaydı. Fakat trampada, malların değerleri birbirine denk olmamaları yani değer ölçüsü fonksiyonunu tam icra edemediğinden dolayı haksızlıklara neden olmaktadır. Bu zorlukları gidermek için ortak değer ölçüsü olan bir mal belirlenmiştir. Bu mala göre de diğer malların değer ölçüsü ortaya konmuştur. Bu şekilde

⁴⁷ Burhan Zihni Sanus, *Para Ekonomisi*, 1. bs., İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 1955, ss. 157-59.

⁴⁸ Feridun Ergin, *Para Siyaseti*, 2. bs., İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1969, s. 27.

⁴⁹ Rıfat Uslu, "İslâm Hukukunda Para Birimleri", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, c. 1, sy. 25 (2014), s. 29.

⁵⁰ Vildan Serin, *Para Politikası*, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1987, ss. 25-26.

⁵¹ Ergin, *Para Politikası*, s. 19.

hesap parası yöntemi ortaya çıkmıştır ki,⁵² o da, yer ve bölgeye göre bıçak, tütün vs. gibi emtia mallardan meydana gelmektedir. Hesap parası olarak fonksiyon icra eden mal, esasen soyut bir ölçü birimidir.⁵³ Mübadele aracı olmadığı gibi tasarruf aracı da değildir. Onun işlevi mübadele edilen malların değerinin hesaplanmasını sağlamaktır.

Para olgusu, dünyanın değişik bölgelerinde değişik şekillerde ortaya çıkıp gelişmiştir. Para olarak kullanılan mallar da bölgeden bölgeye farklılıklar göstermekle beraber, bunlardan bazıları öne çıkararak yaygın bir şekilde kullanılmış ve paranın sonraki dönemlerdeki gelişimini etkilemiştir.⁵⁴

1.4.1. Emtia Para

Paranın gelişim sürecine bakıldığında günümüzdeki paraya en çok benzeyen *emtia paradır*. Tuz, deri, tütün vs. gibi “*emtia para*” dışında en çok kullanılan *madenî para*, kendi öz kıymetini temsil etmekte olup eşit değerinde satın alma gücüne sahip olan metallerdir.⁵⁵ En meşhur türleri altın ve gümüştür. Bu iki metalin özlerinden kaynaklanan bir cazibeye sahip olmasının nedeni, dayanıklı, bölünebilen, para olarak kullanılmasını sağlayacak kadar çok ve kıymetinin azalmaması için nadir olması gibi özelliklerdir.⁵⁶ Bu yüzden uzun zaman altın ve gümüş paranın zaman içinde *tek metal* (sadece altın veya gümüş), *çift metal* (altın ve gümüşün beraber) gibi farklı sistemlerde kullanıldığı görülmektedir. 1914 yılına kadar bu metaller *madenî para* olarak tedavülde kalmışlardır.

1.4.2. Temsili Para

Altın ve gümüşün transferlerinin zor olması ve para olarak basıldığında katkı maddelerinin eklenmesiyle değerini kaybetmesi gibi nedenlerden dolayı zamanla “*temsili para*” kullanılmaya başlanmıştır. İstenildiğinde altın ve gümüşe çevrilebilecek para çeşidine *temsili para* denir. Bir başka ifade ile “*emtia destekli para*” da denilmektedir. Bu paralara “*banknotlar*” örnek verilebilir. Sarraflar tarafından temsili paraların altın ve gümüş paralarla değiştirilmesi işlemi uzun zaman devam etmiştir. Bu dönemlerde sarraflar halkın elindeki altın ve gümüş paraları alarak karşılığında *banknot* denilen paralarla değiştirmişlerdir. Bir diğer temsili para örneği *altın ve gümüş sertifikalarıdır*. Sertifika üzerinde belirtilen (altın veya gümüş) tutarın karşılığı bankalarda mevcuttu ve kullanıcılar istediklerinde sertifikada

⁵² Ergin, *Para Siyaseti*, s. 22.

⁵³ Feridun Ergin, *Para ve Faiz Teorileri*, 2. bs., İstanbul: Bata Yayınları, 1983, s. 13.

⁵⁴ Ergin, *Para Politikası*, s. 23.

⁵⁵ Paul A. Samuelson, *İktisat*, çev. Y. Demirgil, 6. bs., Ankara: Menteş Kitapevi, 1965, s. 58.

⁵⁶ George G. Kaufman, *Money, the Financial System, and the Economy*, Chicago: Rand McNally Collage Publishing Company, 1973, ss. 14-15.

yazılan değeri alabilmekteydiler. En eski temsili para örneklerinden biri 19. yüzyılda İngiltere’de tedavüle bulunan “Goldsmiths Notes”tur. Devletlerin altın standardından vazgeçmeleriyle temsili para ve sistemi son bulmuştur.⁵⁷

1.4.3. Kâğıt Para

Altın ve gümüş paralardan kâğıt paraya geçiş süreci uzun sürmüş olsa da zaman içinde kâğıt paralar tedavüle sürülmüştür. Hatta uluslararası ticaretin artması ile kâğıt paraya geçiş hızlanmıştır. Altın ve gümüşe çevrilebilen temsili paralardan farklı olarak kâğıt paralar altın ve gümüşe çevrilemezler. Dolayısıyla devletin tedavüle çıkarmış olduğu ödeme araçlarına *kâğıt para* denir ki, belirtildiği gibi altın ve gümüşe çevrilmez. Sadece para olarak kendisi kullanılır; başka bir para birimi ile değiştirilemezler. Kâğıt paranın gücü, devletin kanunlarının verdiği yetkilere dayanmaktadır.⁵⁸ Kanunların verdiği yetkilerle insanlar alışverişte bu tür paraları kullanmaktadırlar. Bunun en büyük etkeni devletin beyanına itibar etmeleri, güvenmeleridir. Bu güven de paranın işlevlerini yapmasına bağlıdır. Günümüzde ülkelerin bastığı ve kullandığı paralar bu türdendir. Parayı basan devletin garantisi dışında herhangi bir fiziksel değeri olmayan ödeme araçlarına “itibari para” denilmektedir.

En eski kâğıt paraların ne zaman basıldığı hakkında görüş birliği olmamakla birlikte ilk kez Çin’de basıldığı ifade edilmektedir. Avrupa’da, günümüzde kullandığımız gibi ilk kâğıt para İsveç’teki Stockholm Bankası tarafından 1661 yılında basılmıştır. Kâğıt para süreci 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa’da, dünyada ise 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. 20. yüzyılda malî sıkıntıların ortaya çıkması ve bunların madenlerle sağlanmasının imkânsız hale gelmesi, kâğıt paranın basılmasını zorunlu hale getirmiştir.⁵⁹

1.4.4. Kaydı Para

Banka kurumunun gelişmesiyle birlikte bankalara yatırılan mevduatın kullanılmayan kısmı, ihtiyaç sahiplerine yani kredi çekmek isteyenlere verilmektedir. Bu uygulamayla yatırılan paraların birkaç katı, mevduat meydana getirmek anlamına gelen *kaydi* (mevduat) *parayı* ortaya çıkarmıştır.⁶⁰ Bankaların kredi vermeleri de, yeni bir para türünün ortaya çıkarma yöntemi olmuştur.

⁵⁷ Parasız, *Para Teorisi ve Politikası*, ss. 26-27.

⁵⁸ Ergin, *Para Politikası*, s. 34.

⁵⁹ a.yer.

⁶⁰ İlker Parasız, *İktisada Giriş: Prensipler ve Politika*, 2. bs., Bursa: Ezgi Yayınları, 1993, s. 230.

1.4.5. Elektronik Para (e-para)

Son dönemlerde teknolojinin kullanılmasıyla finans piyasalarında para hareketlerinin elektronik ortama aktarılma ihtiyacına buna bağlı olarak *elektronik para* (e-para) çeşidi ortaya çıkmıştır. Elektronik para, genel olarak tüketicinin mülkiyetindeki bir elektronik cihaza, istenilen bir parasal birimle elektronik formda yüklenen parasal değerdir.⁶¹ E-para türleri, kart tabanlı e-para ve ağ tabanlı (yazılım tabanlı) e-para olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bu ayırım parasal değer saklandığı ortama göre yapılmaktadır. E-para, nakit para bulunan birçok özelliği barındırmasından dolayı nakit paranın elektronik görünümü olduğu söylenebilir. Nakit paranın hükümleri bu para için de geçerlidir. İki türün bir başka benzerliği bir banka veya üçüncü bir şahsın onayına ihtiyaç duyulmadan kullanılabilmesidir. Müşteriler, kâğıt ve madeni paraların elektronik muadilini satın almakta yani, aslında nakit parayı başka bir ödeme vasıtasıyla değiştirmektedir.⁶²

1.4.6. Özel Para

Kullanımı kanun ile engellenemeyen, yasal düzenlemesinin ve arzının devlet kontrolü altında olmayan para çeşidine özel para denir.⁶³ Özel para, Fredrich Hayek'in "Denationalizm Money" adlı eserinde dile getirilen, para arzı üzerindeki hükümet kontrolünün tümüyle kaldırılması ve merkez bankaları tarafından basılan ulusal para biriminin yerine hükümetin kontrolü olmaksızın bankalar gibi özel kurumların para basmaları ile paralar arasında oluşacak rekabetin en iyi paranın ortaya çıkmasına neden olacağı tezine dayanır. Böylece para arzı üzerindeki devlet tekelliliğinin aksine özel kurumlar tarafından paranın tedavül edilmesine imkân sağlanması gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁴

1.4.7. Kripto Para Birimi (KPB)

KPB, dijital olarak işlem görebilen ve bir değiş tokuş aracı, bir hesap birimi ve bir değer deposu olarak işlev icra eden, ancak yasal düzenlenmesi olmayan bir değer dijital temsilidir. Yalnızca sanal para birimi kullanıcıları arasında anlaşma ile işlemler

⁶¹ Pelin Neval Tuncer, *Elektronik Paranın Banknot Kullanımına Olası Etkileri*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: T.C.M.B. Emisyon Genel Müdürlüğü, 2004, s. 22.

⁶² Mehmet Sıddık Yurtçipek, *Hukukî Açıdan Elektronik Para*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, ss. 113-14.

⁶³ Şule Şenel Tabak, *Elektronik Para ve Merkez Bankacılığı*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, 2002, s. 18.

⁶⁴ Breat Weber, "Bitcoin and the Legitimacy Crisis of Money", *Cambridge Journal of Economics*, 03.2015, s. 1, https://www.researchgate.net/publication/270889701_Bitcoin_and_the_legitimacy_crisis_of_money.

gerçekleşmektedir. Bu tür para, devlet destekli kâğıt paradan ve kâğıt paranın dijital temsili olan e-paradan farklıdır.⁶⁵

1.5. PARA STANDARDI SİSTEMLERİ

Paranın doğuşu çok eskilere dayanmakla birlikte para arzının belirli kurallara bağlanması daha sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir. Nitekim paranın değer ve miktarının birtakım kurallara göre belirlenmesine sonradan başlanmıştır. Devletlerin bu konuda uyguladıkları yöntemlere “para standardı sistemi” denilmektedir. Paranın maddi özellikleri bakımından para standardı sistemleri “mal/emtia para sistemi”, “metal para sistemi”, “temsili para sistemi”, “kâğıt para sistemi”, “kaydi para sistemi” ve “elektronik para sistemi” gibi kısımlara ayrılmaktadır. Bunlara ek olarak son dönemlerde ortaya çıkan “kripto para sistemi” de zikredilebilir.

1.5.1. Emtia Para Sistemi

Emtia paranın bizzatı kendisinin bir değer ifade etmesi ve insanlar tarafından mübadele aracı olarak kullanılmasından dolayı *emtia para sistemi* herhangi bir hükümet müdahalesi olmaksızın kendiliğinden gelişmiştir. Bir dönem farklı emtia paraların farklı bölgelerde kullanılmış olsa da, zamanla bazı emtiaların para olarak kullanılmasının daha elverişli olduğu ortaya çıkmıştır. Mübadele aracı olarak kullanımının daha kolay olması, nadir, dayanıklı ve değer ölçme hususunda daha adil olmaları gibi nedenlerden dolayı metaller para olarak kullanılmıştır.

1.5.2. Metal Para Sistemi

Altın, gümüş, bakır vs. gibi madenlerin bölünebilir, dayanıklı ve taşınmasının kolay olmasından ve taklit edilememesinden dolayı *metal para sistemine* geçilmiş ve uzun bir dönem devam etmiştir. Bu sistem “tek metal sistemi” ve “çift metal sistemi” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. *Tek metal sisteminde* değer ölçüsü olarak sadece bir metal (altın veya gümüş) geçerlidir. Yasal ve sınırsız ödeme gücünden ve darp serbestisinden, sadece bir madenden yapılan paralar yararlanır. Bunun yanında bozuk para gereksinimini karşılamak için diğer madenlerden yapılan paralar da geçerli kabul edilir.

Tek metal sistemi altın ve gümüş standardı olarak ikiye ayrılmaktadır. Altın standardı sistemi öncelikle sikkelerin tedavül çıkmasıyla başlamıştır ve bu döneme “altın sikke standardı” denilmektedir. İkinci aşaması olan “altın külçe standardı” ise I. Dünya savaşından

⁶⁵ Simon Toms, Michael Zdrowski, Rose Hall, “Virtual Currency – Mining The Possibilities”, Yazılı, Allen & Overy, 2015, s. 2, <http://www.allenoverly.com/SiteCollectionDocuments/Virtual%20Currencies.pdf>.

sonra altından tasarruf sağlamak amacıyla büyük Avrupa devletleri tarafından kullanılmıştır. Altın sikke basımının durdurulması ile para olarak altına bağlı banknot ve sertifikalar kullanılmaya başlanmıştır. Bu sistemde piyasada dolaşan banknotlar altın karşılığı olmaktadır. Üçüncü ve son aşama “altın kambiyo standardı”dır. Bu sistemde ülke parası belirli bir kurdan yabancı bir paraya bağlanmakta, yabancı para da belli ayar ve ağırlıktaki altın ile temsil edilmektedir.⁶⁶

Parasını bir başka ülkenin parasına bağlayan *tâbi ülke*, parasını altına bağlayan ülkeye ise *anahtar ülke* denir. I. Dünya savaşından sonra Avrupa devletlerinin büyük kayıplar yaşayıp altın depoları azalması durumu altın kambiyo standardını kullanmalarını hızlandırmıştır.⁶⁷ Altın kambiyo standardına Bretton Woods sistemi örnek verilebilir.

1944 yılında ABD ve İngiltere'nin öncülüğünde uluslararası para sistemi olarak *Bretton Woods Sistemi* kurulmuştur. Yeni oluşturulan uluslararası para sisteminde döviz kurlarının değişim oranı (1 ons altın = 35 dolar ya da 1 dolar 0,88867 gr. altın) sabitlenmiştir. Bu sabitlenen oranlara düzeltebilme (yeniden sabitlenme) imkânı da verilmiştir. Teoride tüm paralar altına bağlanmakla birlikte altın stoklarının önemli bir kısmı ABD'nin eline geçmiş ve pratikte tüm paralar önemli ölçüde ABD dolarına sabitlenmiş ve dolar da altına endekslenmiştir. Bu durum doları temel para birimi haline getirmiştir. Fakat 1960-1970'li yıllar arasında ABD ve dünyanın genelinde oluşan sermaye hareketlerinin artmasından dolayı sabit kur rejimlerinin sürdürülebilirlik imkânı ortadan kalkmış ve birtakım (ekonomi) şoklar sonunda Bretton Woods sistemini yıkılmıştır.⁶⁸ Sistemin çökmesiyle *dalgalı kura* geçilmiş ve doların altına çevrilebilme imkânı da kalkmıştır. Böylece kâğıt para ile altın arasındaki bağ kopmuş ve değer ile para ilişkisi yerini para ve para otoritesine bırakmıştır. Daha sonra değişik dönemlerde ve yakın zamanda meydana gelen finansal krizden sonra (2006 ve sonrası) Bretton Woods benzeri bir düzene geçme yönünde talepler olmasına karşın benzer bir sisteme geçiş yapılamamıştır.

Çift metal sistemi veya *bimetalizm* ile dolaşımdaki paranın birim değerinin tespitinde iki değerli maden (altın ve gümüş) ayrı ayrı ölçüt olarak kullanılan sistem anlaşılmaktadır. Çift metal sistemi, altın ve gümüşün birlikte kullanıldığı metal para sistemidir ve işleyişi tek metal sistemiyle aynıdır. Bu sistemde altın ve gümüş yasal ve sınırsız ödemeleri sağlamakta, her iki maden sınırsız şekilde basılmakta ve bu iki para arasında sabit yasal bir oran tesis

⁶⁶ Ekrem Erdem, *Para Banka ve Finansal Sistem*, 3. bs., Ankara: Detay Yayıncılık, 2010, ss. 26-32.

⁶⁷ Mürkerrem Hiç, *Para Teorisi ve Politikası*, 9. bs., İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994, ss. 73-80.

⁶⁸ Parasız, *Para, Banka ve Finansal Piyasalar*, ss. 438-53.

edilmektedir. Çift metal sistemi, tek metalin ihtiyaç duyulan para miktarını karşılamadığında uygulanmaya koyulduğu görülmektedir.⁶⁹

1.5.3. Temsili Para Sistemi

Temsili para sistemi, altın ve gümüşe çevrilebilecek ödeme araçları olan banknot, altın ve gümüş sertifikaları gibi temsili paranın kullanılmasıdır. Banknot ve altın veya gümüş sertifikaları bankalara veya ilgili kurumlara götürüldüğünde üzerinde yazılan meblağ (altın veya gümüş) alınabilir, ticarete veya alışverişte değişim aracı olarak kullanılabilir ve borçlar da banknot adını taşıyan paralar ile verilebilirdi. İşte bu sistem ülkelerin altın standardını terk etmeleri ile sona ermiştir. Altın külçe standardı dönemindeki uygulamalar temsili para sistemi için örnek olarak gösterilebilir.⁷⁰

1.5.4. Kâğıt Para Sistemi

Temsili para sisteminin halk arasında para olarak görülmesinden sonra *kâğıt para sistemine* geçilmiştir. Bunun yanında kâğıt paranın kolay taşınabilir ve saklanabilir olması ve ülkelerin para ihtiyacını altının karşılayamaması da geçişi hızlandırmıştır.⁷¹

Bu sistemde tedavüle çıkarılan banknotların altına çevrilme zorunluluğu yoktur. Çevrilemeyen kâğıt paranın özü itibariyle hiçbir değeri bulunmamaktadır. Bu para, insanların devlete güvenmesiyle değer kazanır ve cebri sürüm mekanizmasına dayanır. Devletlerin tedavülde olan kâğıt para birimlerinin arzını ve kontrolünü sağlayacak kurumlar veya kuruluşlar (merkez bankası vs.) vardır. Türkiye’de kâğıt para basma yetkisi 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu ile Merkez Bankasına verilmiştir.⁷²

Para çıkarma yetkisine sahip olanlar, kâğıt para miktarını altına bağlı olmaksızın kendisi belirlemektedir. Kâğıt paranın altına dönüştürülme özelliğinin olmaması, para arzının sınırsız olarak arttırılması olgusunu ortaya çıkarır. Mal paranın yerini alacak para ikamesinin tekel olarak üretilmesi zorunludur. Bu yüzden para basımında sadece devletin *merkez bankası* kurumu bu yetkiye sahiptir.

Para politikalarının uygulanmasından sorumlu olan merkez bankaları, ülkenin ekonomik koşullarını ve hükümetin uyguladığı maliye politikalarını veri alarak temel para politikasını ve hedeflerini belirler. *Para politikası* ise paranın elde edilebilirliğini ve

⁶⁹ Dinler, *İktisada Giriş*, ss. 365-66.

⁷⁰ Erdoğan Alkin, *İktisat*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1984, ss. 235-37.

⁷¹ M. Merih Paya, *Para Teorisi ve Para Politikası*, 6. bs., İstanbul: Türkmen Kitapevi, 2013, s. 35.

⁷² Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, “Para Basma Yetkisi”, (10.08.2019), <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banknotlar/Banknotlarla+ilgili+Genel+Bilgiler/Para+Basma+Yetkisi>.

maliyetini etkilemeye yönelik alınan kararları ifade eder. Tarih boyunca farklı görevler üstlenen Merkez Bankası, asıl olarak fiyat istikrarına odaklanmayı gerektiren yönde adımlar atmıştır.⁷³

Günümüzdeki gibi modern merkez bankacılığı,1913 yılında Amerika Merkez Bankası'nın (FED) kurulmasıyla başlamıştır.⁷⁴ Bu kurumun ayırt edici özelliği yeni para birimi çıkarma yetkisine sahip olmasıdır. FED'in hedeflerinden bazıları para basmak, bankaları denetlemek ve fiyat istikrarını sağlamaktır. Fonksiyonları ise hükümet için banka gibi hareket etmek, mevduat kabul eden bankalar için ödeme hizmetleri sunmak ve parasal politikaları uygulamaktır.⁷⁵ Bu yetkiler FED'in tarihteki en güçlü merkez bankası⁷⁶ ve para hakkında söz sahibi bir kurum olduğunu göstermektedir.

Çevrilmeyen kâğıt para sistemi, merkez bankası kurumunun para basma ve dolaşımda tutma gücünü güçlendirdiği görülmektedir. Fakat istendiğinde yeni para basımının sadece devletin elinde olması, paranın değerinde bir dengesizliğe neden olmaktadır. Bu duruma, son dönemde ABD'de verilen kredilerin sonucu meydana gelen 2008-2009 krizi ile finansal sistemde ortaya çıkan sıkıntılar ve sistemi kurtarmak için 1,2 trilyon dolarlık bir fonun basılarak kullanılması örnek verilebilir. Amerika, Merkez Bankası'nın sistemdeki para arzını yükseltmesiyle yani, fazla para basmasıyla malların fiyatları, kâğıt paranın (dolar) değer kaybından dolayı pahalılaşmıştır.⁷⁷ Bu sorunun temelinde, sistemde sınırlı olarak üretilen ve arzı olan malların karşılığında çok fazla doların bulunması yatmaktadır ki, bu enflasyondur.⁷⁸ Enflasyon ile birlikte kâğıt para ekonomisinde paranın değerini etkileyen husus paranın dolaşımı ve parasal genişleme olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁹ Aynı şekilde günümüz dünya ülkelerinin çoğu kendi para birimlerini dolar veya daha azı ise euro değerini temel alarak belirlemektedir. Referans para birimi olarak doların ve euronun kullanılması bu iki paranın diğer paraların değeri üzerinde etkili olduğunu gösterir. Bu bilgiler doğrultusunda enflasyon gibi hususlar hakkında çözüm aranması gerekmektedir. Çözüm olarak uzun yıllar boyunca

⁷³ Fredric Stanley Mishkin, *Para Politikası Stratejisi*, 1. bs., Ankara: Elif Yayınları, 2014, ss. 39-40; Fatih Özatay, *Parasal İktisat Kuram ve Politika*, 4. bs., Ankara: Elif Yayınları, 2015, s. 301.

⁷⁴ Fredric Stanley Mishkin, *Finansal Piyasalar ve Kurumlar*, çev. İlyas Şıklar, Ahmet Çakmak, Suat Yavuz, İstanbul: Bilim Teknik Yayları, 2000, s. 252.

⁷⁵ Haydar Akyazı, "TC Merkez Bankası ile Federal Rezerv Sisteminin (FED) Karşılaştırması", *Bankacılık Dergisi*, sy. 36 (2001), s. 9.

⁷⁶ James Rickards, *Kur Savaşları Bir Sonraki Küresel Krizin Oluşumu*, çev. Nusret Avhan, Neşenur Domaniç, 3. bs., İstanbul: Scala Yayınları, 2017, s. 197.

⁷⁷ a.g.e., ss. 197-200.

⁷⁸ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, ss. 219-20.

⁷⁹ Özatay, *Parasal İktisat Kuram ve Politika*, ss. 249-52.

referans para birimi ve saklanan bir değer olarak kullanılan altın standardına veya kendisinin değerli olduğu bir varlığa dönülmesinin gerektiğini savunanlar vardır.⁸⁰

1.5.5. Kaydi Para Sistemi

Para, değerli madenlerden bozuk paraya ve nihayet kâğıt paraya doğru gelişen bir süreç geçirmiş, gelişen teknolojiyle de modern bir boyut kazanmıştır. Günümüz ticari hayatında yapılan ödemelerin çoğunluğu, kâğıt ve madeni paralardan ziyade kaydi para veya banka parası ile gerçekleşmektedir. Kaydi para, bankalarda bulunan mevduatlar temel alınarak mevduat miktarının birkaç katı tutarını bulan kredi ve para oluşturma mekanizmalarına verilen isimdir. Bu paranın kullanıldığı sisteme *kaydi para sistemi* denir. Kâğıt paradan kaydi paraya geçiş süreci henüz daha ilk aşamalarında. Bu yüzden kaydi paranın kâğıt paranın yerini tümüyle alıp almayacağı tartışma konusudur.⁸¹

1.5.6. Elektronik Para Sistemi

Mal ve hizmet alışverişlerinde kredi kartlarının daha fazla kullanılması, teknolojinin ilerlemesi ile elektronik ticaretin ortaya çıkması ve sermaye hareketlerinin ehemmiyet kazanması gibi sebepler elektronik ödemeyi ve elektronik para kullanımını yaygınlaştırmıştır. Mal ve hizmet alımının bir bilgisayardan diğer bir bilgisayara numara transferinin aracılığı ile yapılmasına *elektronik para sistemi* diyebiliriz. Bu sistem kâğıt para biriminin dijital temsilidir, müstakil ve bağımsız bir para sistemi değildir.⁸²

1.5.7. Kripto Para Sistemi

Son yıllarda sanal alemde kullanılan ve merkezi olmayan *kripto para sistemi* ortaya çıkmıştır. Kriptoloji şifrelemesiyle üretildiğinden dolayı bu ismi almışlardır. Bu sistem merkez bankasına bağlı değildir. Altyapısı blok zincirine dayanmaktadır. Bu sistemde kişiler arası para transferin hiçbir merkeze başvurmadan yapıldığı belirtilmektedir.

⁸⁰ İmran Nazar Hosein, “The Gold Dinar and Silver Dirham: Islam and the Future of Money”, 2007, ss. 13-26, <https://asimiqbal2nd.files.wordpress.com/2009/06/dinardirham.pdf>.

⁸¹ Paya, *Para Teorisi ve Para Politikası*, s. 35.

⁸² Yurtçiçek, *Hukukî Açıdan Elektronik Para*, ss. 113-14.

İKİNCİ BÖLÜM
KRİPTO PARA BİRİMİ (BITCOİN ÖRNEĞİ)

1. KRİPTO PARA BİRİMİNİN TANIMI

Kripto Para Biriminin (KPB) kullanılmasının en önemli etkenlerinden biri finansal hizmetlerin teknoloji ile birleşmesidir.⁸³ Aynı şekilde 2008 yılında meydana gelen ekonomik kriz, geleneksel finans kurumlarının (özellikle banka kurumu) güven kaybına uğramasına, finansal teknoloji şirketlerine olan güvenin artmasına ve bu şirketlerin güçlenmelerine, hizmet alanlarının gelişmesine ve daha fazla kullanılmasına neden olmuştur.⁸⁴ Bu dönemde Satoshi Nakamoto “*Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*” isimli makale ile ortaya çıkıp bankacılık sektöründeki güvensizliğin giderilmesi için paranın, kullanıcıdan kullanıcıya (peer to peer) aracısız bir şekilde elektronik transferini sağlayan bir yöntem önermiştir. Bitcoin ise KPB başlangıcının ve bu paraların teknolojik altyapısının ilk örneğidir.

KPB hakkında ilk kapsamlı araştırma Avrupa Merkez Bankası (ECB) tarafından 2012’de yayınlamış rapordur. Bu raporda KPB’nin “Genellikle geliştiriciler tarafından ihraç ve kontrol edilen, belli bir sanal ortamın üyeleri tarafından kabul edilen ve kullanılan, kanunlarla düzenlenmemiş dijital bir para çeşidi” olarak tanımlanmıştır.⁸⁵ KPB kavramı ilk kez bu raporda bir para çeşidi olarak ele alınmıştır. Ayrıca KPB’nin sanal para birimlerinin bir alt kümesi olduğu ifade edilmiştir.

2014 yılında Avrupa Bankacılığı Otoritesi (EBA) tarafından KPB, “Merkez bankası veya kamu otoritesi tarafından ihraç edilmeyen ve bir para birimine bağlı olmayan, ancak gerçek veya tüzel kişiler tarafından bir değişim aracı olarak kabul edilen ve elektronik olarak devredilebilen, saklanabilen veya alınıp taşınan değer dijital gösterimidir.” şeklinde tanımlanmıştır.⁸⁶ Ayrıca aynı yıl Mali Eylem Görev Gücü (FAFT) tarafından “dijital olarak alınıp satılabilecek bir değer dijital temsilidir. Değişim aracı, hesap birimi ve değer deposu olarak işlev görmekle birlikte herhangi bir yasal statüye sahip değildir” diye tarif edilmiştir.⁸⁷ Bu iki tanımdan yola çıkarak KPB’nin bir değer dijital temsili olduğu belirtildiği anlaşılmaktadır.

⁸³ “Research Report on Financial Technologies (Fintech)”, Yazılı, International Organization of Securities Commissions (IOSCO), ubat.2017, s. 4, <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD554.pdf>.

⁸⁴ Miklos Dietz v.dğr., “Cutting Through the FinTech Noise: Markers of Success, Imperatives For Banks”, Yazılı, McKinsey&Company Global Banking Practice, 12.2015, s. 3, <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/cutting-through-the-noise-around-financial-technology>; A. Wiley Brand, *Bitcoin For Dummies*, Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 2016, ss. 7-8.

⁸⁵ “Virtual Currency Schemes”, Yazılı, Almanya: European Central Bank, 10.2012, s. 5, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf>.

⁸⁶ “EBA Opinion on Virtual Currencies”, Yazılı, London: European Banking Authority, 2014, s. 11, <https://eba.europa.eu/documents/10180/657547/EBA-Op-2014-08+Opinion+on+Virtual+Currencies.pdf>.

⁸⁷ “Virtual Currencies - Key Definitions and Potential AML/CFT Risks”, Yazılı, Paris: Financial Action Task Force (FATF), 06.2016, s. 4, <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf>.

ECB'nin 2015 yılındaki raporun da ise "Herhangi bir merkez bankası, kredi kuruluşu ya da e-para kuruluşu tarafından ihraç edilmemiş ve bazı durumlarda paraya alternatif olarak kullanılabilen varlığın sanal temsili" olarak ifade edilmiştir. İnsanlar tarafından geniş ölçüde kabul edilmediği için ECB daha önce "dijital para" kelimesiyle tanımladığı KPB'yi 2012'de "paraya alternatif olarak kullanılan sanal bir varlık" olarak tanımlamıştır. "Kanunlarla düzenlenmemiş" tabirinin ikinci tanımda olmaması ise az da olsa bazı ülkelerde yapılan yasal düzenlemelerden kaynaklanmaktadır.⁸⁸

2015 yılında Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) çatısı altında olan Ödeme ve Piyasa Altyapıları Komitesi (CPMI) kurumu tarafından yayınlanan raporda KPB "dijital para" (digital currencies) olarak nitelendirilmektedir.⁸⁹ 2016 yılında ise Uluslararası Para Fonu (IMF) raporunda ise ECB'ye benzer bir şekilde KPB'nin kendi hesap birimlerindeki bir değerini dijital temsili ve sanal para birimi kategorilerinin içinde olduğu ve özel geliştiriciler tarafından meydana getirildiği ifade edilmektedir.⁹⁰

Dünya Bankası'nın (The World Bank) 2017 yılındaki çalışmalarında KPB'nin kendi hesap birimlerinde belirtilen değerini dijital temsili olarak dijital paranın bir alt kümesi ve kâğıt parayı temsil eden elektronik paradan farklı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Dünya Bankası diğer tanımlardan farklı olarak KPB'yi iletişim ve konsensüsün sağlanması için kripto grafik tekniklere dayandığını ifade eder.⁹¹

ECB'nin 2017 yılında yayınladığı "Dijital İnovasyonun Elektronik Ödemeler ve Sözleşmeler Üzerindeki Etkisi: Yasal Risklere Genel Bakış" isimli raporda KPB'nin para veya para birimi olup olmadığı hakkında lehinde ve aleyhinde görüşler zikredildikten sonra tam olarak olmasa da paranın temel üç işlevini yerine getirdiği belirtilmektedir.⁹²

2018 yılında Avrupa Menkul Kıymetler ve Piyasa Otoritesi'nin (ESMA), Avrupa Sigorta ve Mesleki Emeklilik Kurumu'nun (EIOPA) ve EBA'nın pan-Avrupa ile ilgili

⁸⁸ "Virtual Currency Schemes – A Further Analysis", Yazılı, Almanya: European Central Bank, 02.2015, s. 6, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemesen.pdf>.

⁸⁹ "Digital Currencies", Committee on Payment and Market Infrastructures (CPMI), 11.2015, s. 1, <https://www.bis.org/cpmi/publ/d137.pdf>.

⁹⁰ Dong He v.dğr., "Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations", Yazılı, International Monetary Fund (IMF) Staff Discussion Note, 01.2016, ss. 7-8, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1603.pdf>.

⁹¹ Harish Natarjan, Solvej Krause, Helen Gradstein, "Distributed Ledger Technology (DLT) and Blockchain", Yazılı, International Bank for Reconstruction and Development / the World Bank, 2017, s. IV, <http://documents.worldbank.org/curated/en/177911513714062215/pdf/122140-WP-PUBLIC-Distributed-Ledger-Technology-and-Blockchain-Fintech-Notes.pdf>.

⁹² "Impact of digital innovation on the processing of electronic payments and contracting: an overview of legal risks", Yazılı, Legal Working Paper Series Almanya: European Central Bank, 10.2017, ss. 19-22.

yayınladıkları raporda KPB'nin tanımına da yer verilmiştir. Bu tanımın EBA'nın 2014 yılında KPB hakkında yaptığı tanımla örtüştüğü görülür.⁹³

Avrupa Parlamentosu'nun 2018 yılında "Kripto Para Birimi ve Merkez Bankası Para Politikasının Önündeki Zorlukları" isimli raporunda KPB'nin daha önce de var olan fakat ayırt edici özelliği olarak ilk kez merkezlessiz ve dijital olan çağdaş bir "özel para" (private money) olduğu belirtilmektedir. Ayrıca blok zinciri sistemine dayalı ve küresel olma özelliğine sahip olduğu ifade edilmektedir.⁹⁴ Fredrich Hayek'in "Denationalizm Money" adlı eserinde özel para hakkındaki görüşünün uzun zaman sonra banknot veya fiziki para olarak değil de KPB'ye ve ödeme aracı olan Bitcoin'e ilham verdiği söylenebilir.⁹⁵ Ayrıca devletin para arzı tekelliğinin zayıflamasının bir nedeni de KPB'nin kullanılmaya başlanmasıdır.

Avrupa Parlamentosu raporunun devamında özel paraların daha önceki deneyimlerinin tarihçesine ve geleneksel para birimlerine kıyasla özel paranın başarısız olma nedenlerine değinilir. Özel paranın başarısız olma nedeninin ilki belirli bir para biriminin bir piyasadaki diğer ekonomik araçlar tarafından genel kabul görmesi ve paranın tüm fonksiyonlarını yerine getirmesi (network externalities) durumunun tam olarak gerçekleşmemesidir.⁹⁶ Nitekim ilk bölümde paranın temel fonksiyonlarının, değer ölçüsü, mübadele aracı ve tasarruf aracı olduğu belirtilmiştir. Paranın fonksiyonları çerçevesinde KPB'ye bakıldığında, KPB'nin aşırı fiyat volatilitesine sahip olması ile değer ölçütü fonksiyonunu yeterli düzeyde karşılamadığı ileri sürülmektedir. Yine KPB'nin toplam değerinin küçük olması, devletler ve insanlar tarafından sınırlı bir şekilde kabul edilmesinden dolayı değişim aracı fonksiyonu bakımından istenilen düzeye çıkamadığı belirtilmektedir. Ayrıca KPB'nin mal ve hizmetlerin değerini doğrudan ölçmemesi ve döviz kuru üzerinden kâğıt para birimlerini temsil etmesi ile bağımsız bir hesap birimi olması fonksiyonunu tam olarak icra etmede yetersiz kaldığı görülmektedir.⁹⁷

Özel paranın başarısız olmasının ikinci nedeni ise "tek taraflı bilgi olması" (information asymmetry), yani finansal hizmet sağlayıcının müşteriler üzerindeki bilgi avantajından ve müşterinin satın alınan ürünün kalitesini tam olarak değerlendirememesinden ve "olumsuz seçim" (adverseselection) yani piyasada işlem gerçekleşmeden önce tek taraflı

⁹³ "Warning on the Risks of Virtual Currencies", Yazılı, ESMA, EBA and EIOPA, s. 1, (20.06.2019), https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-164-1284_joint_esas_warning_on_virtual_currenciesl.pdf.

⁹⁴ Marek Dabrowski, Lukasz Janikowski, "Virtual currencies and central banks monetary policy: challenges ahead", Yazılı, European Parliament - Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, 06.2018, ss. 5, 7-8.

⁹⁵ Weber, "Bitcoin and the Legitimacy Crisis of Money", s. 1.

⁹⁶ Dabrowski, Janikowski, "Virtual currencies and central banks monetary policy: challenges ahead", ss. 20-22.

⁹⁷ He v.dğr., "Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations", ss. 10-15.

bilginin yarattığı sorunu giderme potansiyelinin olmamasından kaynaklanmaktadır.⁹⁸ Bu yüzden KPB'nin günümüzde kullanılan ve yasal olan paralar ile rekabet edebilecek potansiyele sahip olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu çerçevede KPB'nin günümüz para politikasına da şimdilik çok fazla etkisi olmadığı söylenebilir.⁹⁹

Belirtilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere KPB'ye dair ortaya atılan görüşlerin ortak bir paydasının olmadığı söylenebilir. Aynı şekilde birçok kurumun KPB kavramını net bir şekilde tanımlamaktan kaçındıkları görülür. Bununla birlikte genel olarak KPB için şu tanım yapılabilir: “Devletin yasal olarak kabul ettiği sisteme alternatif eşler arası (P2P) olarak transferi yapılabilen; herhangi bir merkeze bağlı olmaksızın takas için kullanılabilen; kriptografiye dayalı bir mekanizma ile çalıştığı için güvenilir olan ve yasal olma veya olmama imkânına sahip bir değer dijital temsilini ifade eden¹⁰⁰ve özel para olabilme potansiyeline sahip olan¹⁰¹ şeydir.”

2. KIPTO PARA BİRİMİNİN ÇEŞİTLERİ

KPB'nin yeni kavram olması ve resmi bir kuruluş tarafından ihraç edilmemesinden dolayı tanımı hakkında birçok görüş belirtilmektedir. KPB kavramının yanında “Dijital Para” ve “Sanal Para Birimi (SPB)” ifadeleri kullanılmaktadır. Bu kavramların daha detaylıca açıklandığında da görüleceği üzere aralarında fark olduğu söylenebilir.

KPB'nin çeşitleri hakkında Avrupa Merkez Bankası'nın (ECB) 2012 yılındaki raporunda, ekonomik işlemlerle ilişkisine göre KPB“kapalı”, “tek yönlü” ve “iki yönlü” olarak tasnif edilmiştir.¹⁰² 2016 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yayımlanan raporda ise sanal paraların, en genel dijital para kavramıyla, dijital olarak bir değeri temsil eden varlıklar diye belirtilmektedir. Dijital para birimleri içinde itibari para cinsinden tanımlananlara e-para örnek gösterilebilir. İtibari para cinsinden olmayanlar ise Sanal Para Birimi kavramı denilir. SPB'nin ekonomi ile bağlantısına göre *çevrilebilen* ve *çevrilemeyen*

⁹⁸ Dabrowski, Janikowski, “Virtual currencies and central banks monetary policy: challenges ahead”, ss. 20-22.

⁹⁹ a.g.e., s. 26.

¹⁰⁰ Robby Houben, Alexander Snyers, “Cryptocurrencies and blockchain”, Yazılı, thk. Janetta Cujkova, Legal context and implications for financial crime, money laundering and tax evasion European Parliament - Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, 07.2018, s. 23, <http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/150761/TAX3%20Study%20on%20cryptocurrencies%20and%20blockchain.pdf>.

¹⁰¹ Dabrowski, Janikowski, “Virtual currencies and central banks monetary policy: challenges ahead”, ss. 5, 7-8.

¹⁰² *Kapalı* KPB'lerin sanal ortamda bulunan ürün ve hizmetleri tedarik etmede işlemini icra etmektedir. Bu çeşit için online oyunlar örnektir. *Tek yönlü* KPB, para ile satın alınabilen fakat paraya çevrilemeyendir. Sanal ürün ve hizmetler satın alınmak için işlem görmekte, Facebook, Credit bu çeşit örnek teşkil etmektedir. *İki yönlü* KPB'ler ise en meşhur örneği olan Bitcoin olup, para ile değeri itibariyle alıp satılabilmektedir. Bu tür paralar sanal ürün ve hizmetlerin yanında gerçek ürün ve hizmetler için de işlem görme fonksiyonunu icra etmektedir. (“Virtual Currency Schemes”, s. 13.)

çeşitleri mevcuttur. Çevrilebilen para birimleri kendi içinde *merkezi ve merkezi olmayanlar* şeklinde ikiye ayrılır. Merkezi olmayan ve doğrulama sistemi olarak şifre bilimini kullananlara da *Kripto Para Birimi* denmektedir.¹⁰³

KPB'ler da *merkezi olan ve merkezi olmayan* olarak ikiye ayrılmaktadır. Merkezi olmayan KPB'ler geleneksel ekonomide merkez bankası gibi aracı kurum olmadan işlemlerini tamamlayan ve kriptoloji ile tasarlanan para birimleridir. KPB, merkezi bir kuruluşun ve yöneticinin yerine, katılımcılar arasında araçsız bir şekilde transfer sağlayan bir yapı sunmaktadır. Sistemin işleyişini yöneten ve sistem katılımcılarının işlemlerini doğrulayan iç protokoller vardır. Bu türün ilki ve en önemlisi Bitcoin'dir. İnsanlar tarafından bu tür paralara güven duyulması sistemin şeffaf olan dağılık mekanizmasına dayanmaktadır.¹⁰⁴

KPB'lerin ilk örneği olan Bitcoin'den sonra birçok KPB ortaya çıkmıştır. Bu paralar, sistemi geliştirmeyi amaçladıkları için alternatif KPB (altcoins) olarak isimlendirilirler.¹⁰⁵ Teknik ve icra ettikleri fonksiyonlar bakımından KPB çeşitlerinde farklılık mevcuttur.¹⁰⁶

¹⁰³ Betül Üzer, *Sanal Para Birimleri*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü, 2017, ss. 14-16.

¹⁰⁴ He v.dğr., "Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations", s. 8.

¹⁰⁵ Houben, Snyers, "Cryptocurrencies and blockchain", s. 29; Richard Caetano, *Learning Bitcoin*, 1. bs., Birmingham: Packt Publishing, 2015, s. 101.

¹⁰⁶ *Yapılan işlemlerin doğrulanması ve ağı korunmasını sağlayan onay mekanizması bakımından*: Bitcoin, Litecoin gibi ilk merkezi olmayan KPB, üreticiler tarafından üretilmesi masraflı ve zor olan fakat katılımcılar tarafından verilerin doğrulanmasını sağlayan *iş kanıtı* (proof of work (PoW)) altyapı sistemi kullanılmaktadır. Bu tür doğrulama sistemde, algoritmik bir çözüme ulaşılması için rastgele denemelerle yapılması gerekir. Denemelerde çok kez hata olduğundan dolayı yüksek enerji harcamalar yapılmaktadır. Bu modele alternatif olarak Peercoin örneğinde olduğu gibi *sahiplik kanıtı* (proof of stake (PoS)) sistemi kullanılmaya başlandı. Bu onaylama sisteminde kullanıcıların sahip olduğu para birimi göz önünde bulundurulmaktadır. Sisteme katılan ve yatırım yaptıkları kadar hesap cüzdanlarına yüklemeler yapılmaktadır. Böylece İş kanıtın (PoW) sisteminin madencilik sisteminde tekel saldırılarının (%51 saldırısı) ve yüksek enerji tüketimiyle oluşabilecek manipülasyonu ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Çünkü bu sistemde blok zincirinde yeni eklenecek zincir daha önceden belirlenmektedir.

Madenciliğin uygulanmasında kullanılan algoritma bakımından: Algoritma, veri çıktılarının hangi hızla oluşturulacağını hesaplanması, yeni para birimlerinin ihraç ediliş biçimini gibi matematiksel süreçleri belirleyen kurallar bütünüdür. Değişkenlik içermesiyle birlikte genel olarak iki tane algoritma kullanılmaktadır. İlki, Bitcoin, Peercoin, Namecoin ve Mastercoin gibi KPB'lerde şifresel çıkarım fonksiyonlarından biri olan SHA-256 (Güvenli Çıkarım Algoritması (SHA))'dır. İkincisi ise Litecoin, Dogecoin, Auroracoin ise SHA-256'nın uzantısı olarak tanımlanabilecek ancak daha fazla fiziksel hafıza gerektiren Scrypt algoritmasıdır. Bu yüzden Scrypt madenciliğini ortalama bilgisayarlarla işlemlerini yapabilmektedirler. Son zamanlarda, daha yüksek güvenlik ve daha düşük maliyet sağlayan X11 gibi başka algoritmaları kullanmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler zaman içinde algoritmalarda değişiklik olabileceğini göstermektedir.

Para arzındaki farklılıklardan: Para arzı sabit olan Bitcoin, Litecoin, Namecoin gibi birçok KPB para birimleridir. Bitcoin'un 21 milyon ile sınırlı olması buna örnek verilebilir. Bazı KPB arzı esneklik ya da sınırlandırılma yapılmamıştır. Peercoin, iki milyon arzı olmasıyla birlikte yıllık %1 enflasyonu sağlayacak ve böylece para arzında belli bir ölçüde değişikliğe izin verecek şekilde tasarlanmıştır. Dogecoin'de ise sınırlama yoktur. Ripple gibi bazı sistemlerde para birimlerinin tamamı en başta oluşturulur. Bunu yanında bazıları da (sahiplik kanıtı sisteminden yararlananlar) para arzında belli bir ölçüde büyümeye izin verebilir. ("Virtual Currency Schemes – A Further Analysis", ss. 10-11.)

Bunun yanında KPB gibi çalışan fakat kullanıcıları ve yatırımcıları dolandırmak gayesiyle tasarlanmış KPB'lere sahte KPB denir.¹⁰⁷

3. KRİPTO PARA BİRİMİNİN İLK ÖRNEĞİ: BITCOİN

3.1. BITCOİN'İN TANIMI

Devlet veya resmi bir kurum tarafından desteklenmeyen, altın veya başka bir emtia ile değiştirilmeyen, genellikle bir değer dijital temsili olan paraya Bitcoin adı verilir.¹⁰⁸ Bitcoin, şifre bilimine dayalı merkezi olmayan ilk KPB örneğidir.¹⁰⁹ Bitcoin'in kripto para (cryptocurrency) olarak isimlendirilmesinin temelinde bu paraların transferlerinin güvenliğinin sağlanması için üretiminde kriptolojinin kullanılması yatmaktadır. Bitcoin açık kaynak kodlu yazılımlardan oluşmaktadır.¹¹⁰ Bu özellikler ademi merkeziyetçi uygulamalar (decentralized applications / dapps) olarak adlandırılan yeni bir yazılım türü oluşturmak için bir başlangıç noktası sağlar.¹¹¹ Bitcoin, ilk başarılı merkezsiz servet olmayı başarmıştır.¹¹²

İnsanların merkez bankalarına, aracı kurumlara ve hükümetlere güveninin azaldığı bir ortamda Bitcoin ortaya çıkmış, alternatif dijital finansal sistemi sunmuştur. Ayrıca günümüz finans sistemindeki sınırları ve engelleri kaldırarak, yüksek maliyetleri azaltarak bütün insanlara faydalı olmayı amaçlamaktadır.¹¹³ Bu tür paranın ilk üreticisi olan Satoshi Nakamoto Bitcoin ağını ortaya çıkarmış ve bu sistem ona elli Bitcoin kazandırmıştır. Bitcoin sekiz basamağa kadar bölünebilmektedir. Satoshi, en küçük birimine denir. Bitcoin, ₿ sembolü ile ifade edilirken kısaltılmış hali BTC olarak yazılır.

3.2. BITCOİN'İN ÇALIŞMA SİSTEMİ VE TEKNOLOJİK ALTYAPISI

Bitcoin'i anlamak için çalışma sisteminin ve teknoloji altyapısının iyi bilinmesi gerekir. Çalışmamızda Bitcoin'in para olma durumu incelendiği için üretimi, tedavül süreci ve alım gücü, fayda ve riskleri ele alınacaktır.

¹⁰⁷ a.g.e., s. 9.

¹⁰⁸ Houben, Snyers, "Cryptocurrencies and blockchain", s. 31.

¹⁰⁹ Jerry Brito, Andrea Castillo, *Bitcoin A Primer for Policymakers*, Arlington: Mercatus Center at George Mason University, 2013, s. 1.

¹¹⁰ Andreas M. Antonopoulos, *Mastering Bitcoin*, ed. Mike Loukides, Allyson MacDonald, Sebastopol: O'Reilly Media, 2010, s. 330.

¹¹¹ Siraj Raval, *Decentralized Applications - Harnessing Bitcoin's Blockchain Technology*, ed. Tim McGovern, 1. bs., Amerika: O'Reilly Media, 2016, ss. 1-3.

¹¹² a.g.e., s. 21.

¹¹³ Sam Volkening, *Crypto Revolution, Bitcoin, Cryptocurrency and the Future of Money*, Southbank Investment Resarch Ltd, 2017, s. 84.

3.2.1.Paranın Üretimi (Emisyon)

Bitcoin'in üretim sürecinin daha iyi anlaşılması için Dağıtık Defter-i Kebir, Blok Zinciri ve Madencilik kavramlarının incelenmesi ve icra ettikleri fonksiyonlarının anlaşılması gerekir.

3.2.1.1. Dağıtık Defter-i Kebir ve Blok Zinciri (Blockchain)

Geçmişte kâğıt üzerinde tutulan kayıtlı bilgiler, bankacılık sisteminin ortaya çıkmasıyla bilgisayar ortamına aktarılmış ve sistemin gelişmesiyle merkezi kuruluşlar tarafından korunmuştur. Teknolojinin iktisatla birleştirilmesinin bir sonucu olarak işlem bilgilerini blok zincirine yerleştiren bir veri tabanı olan blok zincirler, şifresel imzalarla blokların birbirine bağlanması Dağıtık Defter-i Kebir Teknolojisini (DDKT) meydana getirmiştir. Bu sisteme sahip olan KPB kayıt ve işlem bilgilerini merkezde toplamayıp, katılımcılar arasında dağıtmaktadır. Yeni işlemler ise katılımcıların onaylamasıyla gerçekleşmektedir.¹¹⁴

Oy birliği süreci ise iki adımda gerçekleşmektedir. İlk adım doğrulama aşamasıdır. Bu işlemin gerçekleşmesi için doğrulayıcı tarafların geçmiş işlemlerinin kayıtlarının bulunması önemlidir. İkinci adım ise, taraflar arasında tek bir defter-i kebir üzerinde anlaşmaya varmak için değişikliklerin doğrulanmasıdır. Doğrulama sistemi ile DDK'da bulunan bilgiler eşzamanlı olarak katılımcılar arasında güncellenmekte ve sistemin içinde farklı olabilecek bilgiler ortadan kalkmaktadır.¹¹⁵ DDK genel, özel ve karma olarak birkaç çeşide ayrılmaktadır. Bu durumun avantajları ve dezavantajları vardır.

Bitcoin DDK'nın genel sisteminde yer alır. Genel DDK internet kullanıcılarına açıktır, herkes kayıtlı olan bilgileri okuyabilmekte ve işlem yapabilmektedir. Blok zincirlerin, iş kanıtının korunması şifresel doğrulamalar ile yapılmaktadır. İşlemleri yapan tarafların gerçek isimleri yerine anonim isimler kullanılabilir.¹¹⁶ Defter-i kebirini doğrulamak için ise en çok oy birliği ile beraber madencilik yöntemi kullanılmaktadır.¹¹⁷

¹¹⁴ Robleh Ali v.dğr., "Innovations in Payment Technologies and the Emergence of Digital Currencies", Yazılı, İngiltere: Bank of England, 2014, s. 270, <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2014/quarterly-bulletin-2014-q3.pdf>.

¹¹⁵ Committee on Payments and Market Infrastructures (CPMI), "Distributed Ledger Technology in Payment, Clearing and Settlement - An Analytical Framework", Yazılı, Bank For International Settlements, 02.2017, s. 10, <https://www.bis.org/cpmi/publ/d157.pdf>.

¹¹⁶ He v.dğr., "Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations", s. 12.

¹¹⁷ Mark Walport, "Distributed Ledger Technology: Beyond Block Chain", Yazılı, London: İngiltere Devlet Bilim Danışmanlığı Başkanlığı, 12.2015, s. 17, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/492972/gs-16-1-distributed-ledger-technology.pdf.

3.2.1.2. Madencilik

İşlem kayıt hizmeti olan madenciliğin DDK'da işlemlere, ödeme yapmak isteyen diğer kullanıcıların bulunduğu ağa ödeme yapılması talimatını göndermekle başlar. Talimat gönderildikten sonra ağdaki kullanıcılar ve madenciler arasında blokların bir araya getirilmesiyle işlemlerin doğrulanabilmesi için rekabet oluşmaktadır. Bilgiler katılımcılar tarafından doğrulandığında diğer katılımcılar da bu doğrultuda güncellemelerini yapmaktadırlar. Bilgisayar gücünü sağlayan birçok madenci tarafından Bitcoin ağı meydana getirilir. Madenciler doğrulama sürecinin bir parçası olarak şifresel bir bulmacayı çözer ve kullanılan SHA-256 çıkarım algoritmasıyla her bir bloğun bir önceki bloğun şifresel çıkarımını içermesini sağlarlar. Böylece bloklar birbirine bağlanır ve blok zincirini oluştururlar.¹¹⁸ Doğrulayıcılar tarafından en son kayıtlara bakılarak doğrulama işleminin yapılması, siber saldırı risklerini azaltmaktadır.

Bitcoin ağındaki madencilik işlemi adımlarının¹¹⁹ tamamlanması ile Bitcoin sisteminde doğrulama işlemi sona ermekte ve yeni para birimleri ortaya çıkmaktadır. Bunu başaran madencilere, yeni ortaya çıkmış para birimlerinden pay verilir.

Bitcoin sisteminde madencilik işlemlerinde algoritma kullanılmakla birlikte her yeni blok işlemlerin doğrulanması için ağın kanıtlanması gerekir. Bu yapılan uygulamaya iş kanıtı denir. Madencilerin güvenli bir şifresel çıkarım fonksiyonu oluştururken, zorluk amaçlarına ulaşmak için deneme yanılma yöntemiyle doğru değere ulaşmaları gerekir. Bu yüzden iş kanıtı işlemi için zamana ihtiyaç vardır. Bilginin sisteme girdi olarak alınmasıyla bir çıkarım değeri meydana gelir. Fakat çıkarım değeri ile hesabın/girdinin bulunması imkânsızdır. Aynı şekilde girdideki değişiklik farklı bir çıkarım değerinin üretilmesine neden olur. Bitcoin protokolüne göre madenciler önceki bloğun referansını, aday işlem bloğunun detaylarını ve tek kullanımlık özel değer girdilerini birleştirmek suretiyle çıkarım fonksiyonunu çalıştırırlar.¹²⁰ Bu çıkarım fonksiyonunun şifresel olarak güvenli olabilmesi için de çakışmaya dirençli olması ve saklanması gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir.¹²¹

¹¹⁸ Üzer, *Sanal Para Birimleri*, s. 32.

¹¹⁹ 1- Yeni işlemler tüm düğümlere duyurulur. 2- Her bir düğüm yeni işlemleri bir bloğa toplar. 3- Her bir düğüm kendi bloğu için iş kanıtı oluşturmaya çalışır. 4- Bir düğüm bir iş kanıtı oluşturduğunda, yeni bloğu tüm düğümlere ilan eder ve düğümler, yeni bloğu geçerli işlemler ve harcanmamış para birimleri içermesi halinde kabul ederler. 5- Düğümler kabul edilmiş bloğun çıkarım değerini en son çıkarım değeri olarak kabul etmek suretiyle, bir sonraki bloğu meydana getirmeye çalışarak bu bloğu kabul ettiklerini ifade ederler. (Arvind Narayan v.dğr., "Bitcoin and Cryptocurrency Technologies", 06.02.2016, s. 57, https://www.lopp.net/pdf/princeton_bitcoin_book.pdf.)

¹²⁰ Ali v.dğr., "Innovations in Payment Technologies and the Emergence of Digital Currencies", ss. 273-74.

¹²¹ Narayan v.dğr., "Bitcoin and Cryptocurrency Technologies", s. 32.

Tüm kullanıcıların işlemlerini bilmeleri ve bu işlemlerin hangi adımlardan oluştuğu hususunda mutabakata varılması bakımından blok zinciri önemlidir. Katılımcıların hesap bakiyelerinin korunması, kullanıcıların tüm geçmiş işlemlerinin bilinmesiyle mümkündür. Bunun herhangi bir güvenilir üçüncü kişi veya kurum olmadan başarılabilmesi için işlemlerin ağdaki katılımcılara duyurulması ve katılımcıların tek bir işlem geçmişinde karar kıldıkları blok zincirli bir sistemin olması gerekir.¹²²

Bitcoin sisteminde çok nadir olsa bile iki madencinin iki ayrı işlemi aynı anda doğrulamaları ihtimal dâhilindedir. Bunun neticesinde ağ tarafından iki kopya ana zincirin dallarında tutulur. En fazla işi temsil eden ve bilgisayar gücüne sahip olan blok zinciri, Bitcoin ağı tarafından kabul edilir. Bu blok zinciri Bitcoin ağın doğrulanmış zinciridir. Kabul edilmeyen kopya ise “yetim blok” olarak ifade edilir.¹²³ Uzun blok zincirinin bir parçası olmadığından dolayı yetim bloklar doğrulansa da ana gövdeden ayrı olduğundan dolayı madenciye hediye kazandırmaz.

Bilgisayar gücünün çoğunun elde bulundurulması ki, bu duruma % 51 saldırısı denilir. Blokların değiştirilmesine ve madencilerin blok zinciri üretimi için harcadığı enerjinin boşa gitmesine neden olmaktadır. İş kanıtı sistemindeki işlemlerin geçmişe dönük olarak değiştirilmeden onaylanması kural çerçevesinde masrafsızken; geçmişin kural dışı değiştirilmesi (sahtecilik) pahalıya mal olduğu için katılımcılar sisteme güven duymaktadırlar. Sistemdeki bilgisayar gücünün çoğu iyi niyetli düğümlerin kontrolünde olduğu sürece, bu düğümler en uzun zinciri oluşturacak ve saldırganları ekarte edecektir.¹²⁴ Fakat bu hususa dair yapılan bazı adımlar şüphe uyandırmaktadır. Bu nedenle sahteciliğin gerçekleşmemesinde en fazla iş sahibini elinde bulunduran zincirlerin büyük rol oynadığını söylenebilir.

3.2.2. Paranın Tedavülü

3.2.2.1. Dijital Adres, Cüzdan ve İmzalar

Kullanıcının Bitcoin hesabını açmasıyla Bitcoin yani paranın sistemde tedavülü başlar. Bitcoin hesabı açmak için banka hesabıyla ilintili sanal bir adres oluşturulur. Hesabın aktif hale gelmesiyle yapılan işlemler DDK’ya kaydedilir. Adres, rastlantısal olarak alfabetik ve sayısal karakterlerden meydana gelen 34 alfa sayısal karakterden oluşmaktadır.¹²⁵ Açılan

¹²² Satoshi Nakamoto, “Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System”, s. 2, (20.06.2019), <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.

¹²³ Robleh Ali v.dğr., “The Economics of Digital Currencies”, Yazılı, İngiltere: Bank of England, 2014, s. 269, <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2014/quarterly-bulletin-2014-q3.pdf>.

¹²⁴ Nakamoto, “Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System”, s. 3.

¹²⁵ Ali v.dğr., “The Economics of Digital Currencies”, s. 273.

Bitcoin hesabındaki adreste kişinin gerçek kimliğinin kullanılma zorunluluğu yoktur. Kullanıcının adresi ise tüm ağ tarafından görülebilmektedir. Bankaların internet sitelerinde yapılan para transferinde olduğu gibi Bitcoin'in saklama ve transfer işlemleri sanal cüzdanlar tarafından gerçekleşir, yapılan çoğu işlem ise ücretsizdir. Birkaç çeşit cüzdan türü vardır.¹²⁶

Sanal cüzdanlarda yapılan işlemlerin imzalanması ve mülkiyetin ispatlanması şifreli anahtarla gerçekleşmektedir. Sanal cüzdanlar, dijital imzası olan özel anahtar ve adresin çıkarım değerini ifade eden genel anahtar olmak üzere iki ayrı fakat matematiksel olarak birbirine bağlı anahtar üzerine kuruludur.¹²⁷ Nitekim genel anahtarın şifresinin özel anahtarla matematiksel bir bağı vardır. Genel anahtarların görevi, özel anahtarın gönderdiği dijital imzayı yani şifrelediği kodu çözmektir. Özel anahtar rastgele meydana gelen 51 alfa sayısal karakterden oluşmaktadır. Özel anahtar gerçek imzalara benzetilebilir. Böylece ödeme yapmak isteyenlerin kanıtlanma süreci gerçekleşir. Gönderilen mesaj alıcı tarafından genel anahtarla kırılır.¹²⁸ Özel anahtar, hesapta bulunan Bitcoin'i temsil etmesinden dolayı önemlidir. Özel anahtarın kaybedilmesi ile hesap ve içindeki paralar kaybolur.¹²⁹

Bitcoin ile güvenli bir şekilde ödeme işlemlerini gerçekleştirmek isteyen kişi, Satoshi Nakamoto'nun makalesinde belirtilen şu adımları takip eder. 1- Meydana gelen yeni işlemin bilgisi bütün ağlarda yayınlanır; ağ işlemleri bir blok içinde toplanır; bloklarda iş kanıtı bulunması için çalışılır. 2- İş kanıtını bulan ağlar, diğer bütün ağlara bu kanıtı gönderir. 3- Blok içindeki işlemlerin daha önce harcanmamış olması ve tümünün doğrulanmasıyla ağlar yeni bloğu kabul ederler. 4- Önceki bloğun onaylanması için kabul edilen bloğun dijital imzası kullanılır ve bir sonraki bloğun oluşturulmaya başlanmasıyla işlem adımlarının sonuna gelinir.¹³⁰

3.2.2.2. Arzı

Bitcoin arzı, merkezi bir otoriteye bağlı olmaması, yeni paranın meydana getirilme süreci ve kaynakları, birinin maddi değerinin de onun sanalı olma iddiası açısından altının arzına benzetilir. Bitcoin'in arzı, sistemdeki işlemler için harcanan elektrik ve zaman ile genişler. Bloklar ortalama on dakikada üretilir. Yeni blok eklemenin ödülü her 210 bin blokta yarıya düşer. Yarıya düşme süresi yaklaşık dört yılda gerçekleşmektedir. Nakamoto, Bitcoin'in arzını kısıtlayarak yaklaşık 2140 yılına kadar paranın üretilmesinin

¹²⁶ Caetano, *Learning Bitcoin*, ss. 21-24.

¹²⁷ Üzer, *Sanal Para Birimleri*, s. 40.

¹²⁸ Ali v.dğr., "Innovations in Payment Technologies and the Emergence of Digital Currencies", s. 268.

¹²⁹ He v.dğr., "Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations", s. 10.

¹³⁰ Nakamoto, "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System", s. 4.

tamamlanacağını ve dolaşımdaki paranın 21 milyona ulaşacağını ifade eder. Bitcoin'in en küçük biriminin değişebilirliği durumu ise arzının kısıtlı olmadığına bir göstergesi olabilir.¹³¹

3.2.2.3. Paranın Alım Gücü

Bitcoin merkezsiz olduğu için herhangi bir para biriminin değerine bağlı değildir. Herhangi bir para birimine bağlı olmayan Bitcoin, kendi başına değerinin belirlendiği altına benzer. Nitekim Bitcoin altın ile kolayca değiş tokuş yapılabilen ve en çok tercih edilen dijital para birimidir. Bitcoin'in değerini en çok etkileyen arz ve talep dengesidir. Bitcoin ne kadar popüler olur ve kullanımı artar ise bu ona olan güveni gösterir. Bu sebepten dolayı değeri artar. Ancak Bitcoin'e olan güvenin azalmasıyla herkes elinde bulunan Bitcoin'leri bir şekilde takas etmek veya bozdurmak isteyebilir, bu da değerinin düşmesine neden olacaktır.¹³²

3.3. BİTCOİN'İN FAYDALARI VE RİSKLERİ

Bu başlık altında Bitcoin'in para olarak sayılmasına etki eden fayda ve risklere yer verilecektir. Bu özellikler Bitcoin'in tercih edilmesini veya kabul görmesini etkilemektedir.

3.3.1. Faydalar

Bitcoin'in sağladığı faydalar şunlardır:

3.3.1.1. Hızlı İşlem Kolaylığı

Bitcoin'in itibari paradaki kredi kartlar ve transferlerle yapılan işlemlerle karşılaştırılması Bitcoin işlemlerinin daha hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlar. Nitekim Bitcoin'de ortalama her on dakikada bir yeni işlem bloğa eklenmektedir. Bu işlemin sonunda defter-i kebirde işlemler yayımlanır.¹³³ Kullanıcıların elektronik iletişim araçlarıyla internete ulaşarak işlem yapabilmeleri ve internette cüzdanlarını saklayabilmeleri Bitcoin ağının küresel olduğu ve bir sınıra bağlı olmadığı görülür.¹³⁴ Onay ve mutabakat süreçlerinin hızı büyük hacim transferleri için fayda sağlamakta fakat küçük hacimlerin transferinde risk olmaktadır.

3.3.1.2. İşlem Bilgilerinin Kesinliği

Bitcoin ile bir işlem yapıldığında nakit paraya benzer bir şekilde varlığın zilyetliği kimde ise mülkiyeti de ona ait olur. Bitcoin sisteminde bir kişiden bir kişiye işlem

¹³¹ Steve Patterson, "What's The Deal About Bitcoin", 2015, s. 33.

¹³² Caetano, *Learning Bitcoin*, ss. 27-28; "Bitcoin Değeri Nasıl Belirleniyor", (20.06.2019), <https://btc.coinmedya.com/bitcoin-degeri-nasil-belirleniyor.html>.

¹³³ Cristian Decker, Roger Watenhoffer, "Information Propagation in the Bitcoin Network", *13-th The Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE) International Conference on Peer-to-Peer Computing*, 2013, ss. 3, 6, doi:10.1109/P2P.2013.6688704.

¹³⁴ "Virtual Currency Schemes – A Further Analysis", s. 4.

yapıldığında artık bu işlemin geri dönüşü yoktur. Geri dönüşün olmaması farklı risklerin meydana gelmesine neden olur.¹³⁵

3.3.1.3. Düşük Maliyet

Bitcoin'in, günümüzde kullanılan ödeme kartları veya banka havaleleri gibi diğer ödeme yöntemlerinden daha düşük maliyetli olmasının sebebi aracısız olmasıdır. Bitcoin'in işlem ücretleri hakkında net bilgi bulmanın zor ve bu işlem ücretlerinin ortalama işlem masrafının, işlem tutarının %1'den daha düşük olduğu söylenebilir. KPB aralarında ya da bir çeşidi içinde yapılan transfer ve işlemler ise hiçbir masrafa tabi değildir.¹³⁶ KPB'nin çok küçük meblağlara bölünerek kullanılabilmesi küçük değere sahip olan mal ve hizmetlerin ödenmesini kolaylaştırır. Diğer para çeşitlerindeki olan döviz kuru masrafı bulunmamakta, para transferi ve havalesi gibi işlemlerdeki ödemeler (sınır ötesi) çok daha ucuz bir şekilde gerçekleşmektedir. Masrafının çok düşük olmasının nedeni yasal düzenlemenin yokluğundan kaynaklanmaktadır. Bitcoin'in hali hazırda taşıdığı düşük maliyet avantajı bu konudaki yasal düzenlemelerin getirilmesi ile negatif yönde etkilenir.¹³⁷

3.3.1.4. Çifte Harcamanın ve Sahte Para Basımının Olmaması

Blockchain'in en önemli özelliklerinden biri çifte harcama sorununu gidermesi yani paranın iki kere kullanılmamasıdır.¹³⁸ Bitcoin transferi yapılırken gönderen kişi alıcı adrese imzalayarak Bitcoin'i gönderir ve bu işlemi bütün ağlara duyurur. Blok zinciri teknolojisiyle transfer bilgileri her bloğa yazılır. Sistemdeki tüm veri bloklarının birbirine bağlı olması ve değişikliklerin her katılımcının onayıyla gerçekleşmesi çifte harcama gibi sahtekârlıkları engeller. Nakit paranın el değiştirmesinden sonra elinde olmayan bir para ile işlem yapamayan kişi gibi Bitcoin sisteminde de kişi aynı para ile bir kez daha işlem yapamaz.

3.3.2. Riskler

Avrupa Bankacılığı Otoritesi'nin (EBA) 2014 yılındaki KPB ile ilgili raporunda 70'in üzerinde potansiyel risk tanımlamıştır.¹³⁹ Bazıları sadece KPB'ye özel iken diğerleri diğer para çeşitleri için de geçerlidir. Raporda riskler birçok açıdan incelenmiştir. Bu başlık altında ise iktisadi risklere değinilmekle yetinilecektir.

¹³⁵ "EBA Opinion on Virtual Currencies", s. 18.

¹³⁶ Üzer, *Sanal Para Birimleri*, ss. 68-69.

¹³⁷ "EBA Opinion on Virtual Currencies", ss. 16-17.

¹³⁸ Houben, Snyers, "Cryptocurrencies and blockchain", ss. 18, 48.

¹³⁹ Dabrowski, Janikowski, "Virtual currencies and central banks monetary policy: challenges ahead", s. 15; "EBA Opinion on Virtual Currencies", ss. 21-22.

3.3.2.1. Yüksek Oynaklık (Volatilite)

Bitcoin'in en önemli dezavantajlarından biri geleneksel para birimlerine ve yatırım araçlarına kıyasla değerinin volatiliteli olmasıdır. Bu durum işlem yapacak tarafların az olmasından, düşük işlem hacminden ve talepteki yüksek düzensizlikten kaynaklanır. Gelecekteki değerinin istikrarlı olma ihtimali vardır. Ancak Bitcoin sisteminin doğası spekülasyon olduğu için değerinin istikrarlı olması belirsizdir. Ayrıca Bitcoin'in yüksek oynaklığa sahip olması finansal istikrar için risk içerdiğini gösterir.¹⁴⁰ Bitcoin'in geçmiş standart sapma oranlarına bakıldığında tek bir gün içinde toplam değerinin yarısına yaklaşan artma ve azalmalar olduğu görülür.¹⁴¹ Bitcoin'in değerinin yüksek oynaklığa sahip olması güvenilir bir ödeme aracı olmasını engeller ve yatırım ya da spekülasyon aracı olarak kullanılmasının önünü açar.¹⁴²

3.3.2.2. İşlemlerdeki Kişilerin Anonimliği

Bitcoin sisteminde, bilgilendirilme ve şeffaflık ile ilgili düzenlemeler net değildir. Aynı şekilde kullanıcılarına kimin bilgi sağlayacağı da bilinmemektedir.¹⁴³ Blok zincirinde kullanıcılar anonim olduklarından dolayı bilgi gizliliği sağlanmakta fakat bu gizliliğin meydana getirdiği sahtecilik ise artmaktadır.¹⁴⁴ Para transferlerinin kim tarafından yapıldığının bilinmemesi yani kişinin anonim olması Bitcoin sisteminin şeffaflığını zedelemektedir.¹⁴⁵

3.3.2.3. Kontrol Mekanizmasında Düşüklük

Bitcoin'in merkezsiz olması sistemdeki süreçlerin ve güncellemelerin kendi içinde yapılmasını zorunlu kılar. Bu durum kontrol mekanizmasının düşük olduğunu gösterir.¹⁴⁶ Bu nedenle bazı işlemlerin şahsın bilgisinin dışında ya da transferin siber saldırıya uğrayarak gerçekleşmiş olması durumunda başvurulacak ve şikâyet edilecek bir kurum bulunmamaktadır. Aynı şekilde transferlerin kimin tarafından yapıldığının bilinmemesi

¹⁴⁰ Salomon Fiedler v.dğr., "Virtual Currencies", Yaz, Monetary Dialogue European Parliament - Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, 06.2018, ss. 14-16, <http://www.europarl.europa.eu/committees/en/econ/monetary-dialogue.html>.

¹⁴¹ "Virtual Currency Schemes – A Further Analysis", s. 23; "Bitcoin Price (BTC)", (20.06.2019), <https://www.coindesk.com/price/bitcoin>.

¹⁴² Üzer, *Sanal Para Birimleri*, s. 75.

¹⁴³ "Virtual Currency Schemes – A Further Analysis", ss. 20-21.

¹⁴⁴ "Research Report on Financial Technologies (Fintech)", s. 16.

¹⁴⁵ "EBA Opinion on Virtual Currencies", s. 38.

¹⁴⁶ Committee on Payments and Market Infrastructures (CPMI), "Distributed Ledger Technology in Payment, Clearing and Settlement - An Analytical Framework", s. 15.

kullanıcılar açısından kayıplara da neden olabilir.¹⁴⁷ Kontrol mekanizmasının düşük olması Bitcoin sistemine güvenin azalmasına neden olur.¹⁴⁸

3.3.2.4. Sürdürülebilirlik Riski

Riskler göz önünde alındığında Bitcoin için süreklilik garanti edilmemektedir. Çünkü Bitcoin kullanımının yasaklanması veya sisteme siber saldırı yapılmasından sonra beklenmedik bir kesintinin ortaya çıkması halinde kullanıcılardaki Bitcoin'ler değer kaybedebilir.¹⁴⁹ Ayrıca güncellemelerde yapılan değişikliklerin tam olarak bilinmemesi ve tahmin edilememesi durumunun sürdürülebilirlik riskine neden olduğu söylenebilir.¹⁵⁰

3.3.2.5. Siber Saldırı, Dolandırıcılık ve Kara Para Aklama

DDK'ya yapılan siber saldırılar bütün sistemi etkiler. Bu yüzden sisteme yapılan bir sızma kayıtlı olan bütün bilgilere ulaşabilir.¹⁵¹ Bu yüzden bilgisayar korsanlığı yani siber saldırının olmaması için sistemin geliştirilmesi önemlidir.

Özel ve genel anahtarlar kaybolabilir ya da çalınabilir ve sahteciliğe alet olabilir. Sistemde kullanılan güvenlik duvarının zayıf olduğu durumlarda saldırı içeren düğümler ağı kontrolünü ele geçirebildiği gibi geçici de olsa iş birliği sürecini değiştirebilir.¹⁵² Ayrıca erişim için kimlik bilgileri verilirken kullanıcının kimliğinin ve cüzdanının çalınma riski vardır.¹⁵³ Sistemin dolandırıcılığa ve siber saldırılarına karşı koruması, işlem verilerinin kaybolmasına ve değiştirilmesine izin vermeyecek şekilde sistemin güvenliği güçlenmesine ve bütünlüğünün sağlanmasına bağlıdır.¹⁵⁴ Tartışmanın en önemli noktası Bitcoin transferi yapanların anonim olmalarıdır. Bu durum kara para aklama, teröre destek gibi yasa dışı amaçlarla kullanılmasına sebep olduğu söylenebilir.¹⁵⁵

3.3.2.6. Tekel Olma

Bitcoin'in merkezsiz bir sistem olarak bilinmesinin aksine merkezli olduğu hakkında görüşler de vardır. Bu görüşler madencilik sürecinin, sorunların çözüm süreçlerinin, hizmet ve karar verme yetkilerinin sistemde sınırlı sayıda kişiler veya şirketler tarafından kontrol

¹⁴⁷ Üzer, *Sanal Para Birimleri*, s. 74.

¹⁴⁸ "EBA Opinion on Virtual Currencies", s. 19.

¹⁴⁹ a.g.e., s. 26.

¹⁵⁰ a.g.e., s. 22.

¹⁵¹ "The Distributed Ledger Technology Applied to Securities Markets", European Securities and Markets Authority (ESMA), 07.02.2017, ss. 11-12, https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/dlt_report_-_esma50-1121423017-285.pdf.

¹⁵² "Research Report on Financial Technologies (Fintech)", s. 61.

¹⁵³ "EBA Opinion on Virtual Currencies", s. 22.

¹⁵⁴ Committee on Payments and Market Infrastructures (CPMI), "Distributed Ledger Technology in Payment, Clearing and Settlement - An Analytical Framework", s. 17.

¹⁵⁵ Tom Keatinge, David Carlisle, Florence Keen, "Virtual currencies and terrorist financing: assessing the risks and evaluating responses", European Union, 2018, s. 9, <http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses>.

edilmesine dayanır. Nitekim Bitcoin madenciliğine bakıldığında, merkezi olarak yönetilen birkaç ana merkez madenciliklerin bireysel madencilik yapanları aştığı açıkça görülür. Bitcoin madenciliğinin yaklaşık %75'i birkaç merkez tarafından kontrol edilmektedir. Bitcoin madenciliğinin ve blok üretiminin merkezsiz olması yukarıda bahsedilen süreçler ile büyük ölçüde merkezi hâline gelmiştir. Çünkü böylece işlem gücünü kontrol edenler tüm işlemlerin onayını kontrol edebilecek güce sahip olurlar. Sistemin güncellemesine ve problemlerin çözüm yöntemine bakıldığında da az sayıda yönetici tarafından kontrol edildiği görülmektedir. Bitcoin'in bazı cüzdanlarında özel anahtarlarının nerde saklandığının bilinmesi sistemin yöneticilerine tek taraflı güç sağlar.

Bitcoin sisteminin yöneticileri Bitcoin kullanıcılarının para transferlerinin geçmişini bildikleri için bazı paraları yeni güncellemelerde kabul etmeyebilirler. Fakat bu durum Bitcoin'in ödeme aracı olarak talep edilmesini zayıflatır ve paranın değerinin düşmesine sebep olur. Yanlış işlemler yapanların cüzdanlarını yasaklayabilir ve bu kişileri yeni sürümle engelli listeye aktarabilir.

Yöneticiler açıkları gidermek, bir kullanıcının yanlış davranışlarından dolayı onunla irtibatı kesmek ve yeni sürümü benimsemesi için ona uyarı mesajları gönderebilmek ayrıcalığına sahiptirler. Bitcoin geliştiricileri sorunların çözümünde ve müşterilerin seçimi konusunda yetkiye sahiptir. Bu durum Bitcoin sisteminde Bitcoin ağının bir parçası olmak zorunda olmayan az sayıda kişilerin (günümüz merkez bankasının gücü gibi) yetkisini ve gücünü artırır. Böylece günümüz finansal sisteminin yetkili kurumları olan hükümet ve bankaların yerini Bitcoin sisteminde geliştiriciler ve maden sahipleri alır. Günümüz para sistemi şeffaf ve kapsamlı mevzuatlar ile yönetilirken Bitcoin sisteminin belirli mevzuatı yoktur. Önemli kararlar da geliştiriciler ve madencilik havuzunun sahipleri arasındaki e-postalar ile alınır. Bu durum Bitcoin sisteminin kuruluş amacına ve şeffaflığına uymamaktadır. Dolayısıyla Bitcoin sisteminin geleceği ve itibarı tehlikededir.¹⁵⁶

3.3.2.7. %51 Saldırısı

Bitcoin'in sisteminin ele geçirilecek şekilde tasarlanması onu riskli ve güvensiz yapar.¹⁵⁷ Bu duruma “% 51 saldırısı” denilir. Gücün %50'den azını elinde bulunduranların da bu saldırıyı yapabileceklerini ifade eden araştırmacılar da vardır.

Bitcoin'in iş kanıtı sürecinde ağın bilgisayar gücünün %51'ini kontrol edenler sistemin çalışmasını da kontrol edebilirler. Bu durum belli işlemlerin onayını ve bazı Bitcoin

¹⁵⁶ Arthur Gervais v.dğr., “Is Bitcoin a Decentralized Currency?”, ss. 1-10, (20.06.2019), <https://eprint.iacr.org/2013/829.pdf>.

¹⁵⁷ Ali v.dğr., “Innovations in Payment Technologies and the Emergence of Digital Currencies”, s. 271.

adreslerinin yeni güncellemelere girmesini engeller; çifte harcama yapılmasına izin verilmekle işlemlerin kötüye kullanılmasının ise önünü açar. Bu durum ile Bitcoin'in ödeme sisteminde güvensizlik ortaya çıkar. Ancak genel itibariyle sistemin %51'ini kontrol etmek çok daha masraflıdır.

3.3.2.8. Yasal Risk

Bitcoin'in yasal para olmaması yapılan gündelik işlemlerde kabul edilme zorunluluğunu ortadan kaldırır.¹⁵⁸ Bu yüzden gelecekte Bitcoin ile yapılan işlemlerin geçersiz veya yasa dışı sayılma ihtimali vardır. Bitcoin ile ilgili tanımlarda bir değişikliğin gerçekleşmesi yani Bitcoin'in gelecekte yasaklanması ile kullanıcılar için ne tür sonuçların doğacağını kestirmenin şimdilik mümkün olmadığı görülür.¹⁵⁹ Bitcoin'in vergilenmesi ile ilgili düzenlemelerin belirli olmaması yasal açıdan bir risk içerdiğinin göstergesidir.¹⁶⁰

Bitcoin hakkında ülkeler farklı tutumları benimserler. Çoğu ülke, kullanıcılara bu sistemin risklerini anlatır ve bu sistem hakkında kullanıcıları önceden uyarır. Bazı ülkelerin Bitcoin kullanımının ve satışının yasaklanması ile ilgili açıklamaları vardır. Bununla birlikte ekonomik gelişmelerinin yolunu açmak için özel kuruluşlar hakkında düzenlemeler yapılmaktadır. Ayrıca Bitcoin'in sistemi hakkında olumlu veya olumsuz değerlendirmelerin yapılmasını para politikası ile ilgilenen kuruluşları teşvik etmektedirler.¹⁶¹

Bitcoin'in Türkiye'deki yasal statüsüne bakıldığında e-para kanununun kapsamına girmediği söylenebilir. E-para ve ödeme kuruluşlarının denetim görevini yapmakta olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) Bitcoin'ini para tanımının kapsamına girmediğini belirtmektedir. Aynı şekilde BDDK Bitcoin sisteminde kullanıcıların kimliklerinin bilinmemesi, cüzdanların çalınabilmesi, katılımcıların bilgilerinin izinsiz kullanılabilmesi; işlemlerin geri döndürülemez, piyasa değerinin aşırı oynak ve yasa dışı faaliyetlerin olması gibi risklerini belirterek Bitcoin konusunda kullanıcıları uyarır.¹⁶²

Bitcoin'in ve genel olarak KPB'nin birden fazla görev alanına girmesi ve kullanıcılarının internet ağı üzerinde işlem yapabilmesi ülke odaklı düzenlemelerin aksine uluslararası düzenlemelere ihtiyacın olduğunu gösterir.¹⁶³

¹⁵⁸ Paola Tasca, "Digital Currencies: Principles, Trends, Opportunities, and Risks", Yazılı, Frankfurt, Zurich: Deutsche Bundesbank and ECUREX Research, 2015, s. 28, https://faculty.fuqua.duke.edu/~charvey/Teaching/898_2017/Readings/Tasca.pdf.

¹⁵⁹ "Impact of digital innovation on the processing of electronic payments and contracting: an overview of legal risks", s. 17; "EBA Opinion on Virtual Currencies", s. 37.

¹⁶⁰ "Virtual Currency Schemes – A Further Analysis", s. 21.

¹⁶¹ a.g.e., ss. 29-32.

¹⁶² "Basın Açıklaması", Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 25.11.2013, s. 1, https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0512_01.pdf.

¹⁶³ He v.dğr., "Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations", s. 16.

3.3.2.9. Saadet Zinciri

Saadet zinciri, yeni yatırımcıların gelecekteki girişine dayanarak kullanıcılara yeniden ödeme yapmak için tasarlanmış finansal bir araçtır. Bitcoin sisteminde giriş ve yeni kullanıcıların katılımı ile otomatik bir şekilde belirli bir miktarın eski kullanıcılara ödemesinin ve şirketleşmenin olmaması bu sistemin saadet zincirine benzemediğini gösterir.¹⁶⁴

3.3.2.10. Deflasyon

Para miktarının azalmasının bir neticesi olan mal ve hizmetlerin genel fiyatlarının ve ücretlerinin düşmesine deflasyon denir. Bu şekilde tüketim talebinin azalması ile elde tutulan paranın alım gücü yükselir fakat işsizlik oranı artar.¹⁶⁵ Bitcoin sisteminin arzının sınırlı ve üretiminin belirli olmasından dolayı gelecekte deflasyonist olabileceğinden dolayı tenkit edilir. Günümüzde Bitcoin'in mübadele aracından çok tasarruf aracı olarak kullanılması bu görüşü destekler.¹⁶⁶

3.3.2.11. İşlem Limitleri ve Onaylama Süresi (Ölçeklenebilir Riski)

Bitcoin ağı saniyede sadece yedi işlem yapabilmektedir. Diğer ödeme araçları ile kıyaslandığında işlem limitlerinin düşük olduğu söylenebilir. Bitcoin'in karşı karşıya kaldığı bir diğer sorunda işlemlerin onaylanma süresidir. Bununla sistem içinde yapılan işlemlerin doğrulanması ve çifte harcamanın gerçekleşmemesi için geçen süre kastedilmektedir. Bitcoin işlemlerinin madenciler tarafından onaylanması ortalama on dakika sürmektedir. İşlem güvenliğinin en üst seviyede olması için işlemin kalıcı olarak kabul edilmeden önce en az altı kez doğrulanması gerekir. Bu süre bir saate kadar uzayabilir. Bu durumun kapsamına giren süre geleneksel ödeme yöntemleriyle karşılaştırıldığında, büyük bir miktarın transferi için uygun ancak küçük işlemler için ise uzun bir süredir. Bitcoin'in başarılı bir şekilde ölçeklenebilmesi için işlem limitlerinin ve onay sürelerinin geliştirilmesinin gerektiği söylenebilir.¹⁶⁷

3.3.2.12. Vergilendirme

Bitcoin'in vergilendirilmesi de tartışma konusudur. Bazı devletlerin Bitcoin'i para menkul kıymet, gayri maddi hak veya varlık/emtia olarak kabul ettikleri ve buna göre vergi

¹⁶⁴ Süleyman Kaya, "Kripto Para Birimleri ve Fıkhî Açından Değerlendirilmesi", Sakarya: İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi, s. 17, (29.07.2019), https://www.isefam.sakarya.edu.tr/wp-content/uploads/2018/01/Kripto-Para-Birimleri-ve-f%C4%B1khi-A%C3%A7%C4%B1dan-De%C4%9Ferlendirilmesi_son.pdf.

¹⁶⁵ Orhan Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü*, 10. bs., İstanbul: Remzi Kitapevi, 2006, s. 52.

¹⁶⁶ Tasca, "Digital Currencies: Principles, Trends, Opportunities, and Risks", ss. 59-60.

¹⁶⁷ "EBA Opinion on Virtual Currencies", ss. 17-18, 30; Patterson, "What's The Deal About Bitcoin", ss. 65-67.

kapsamına aldıkları görülmektedir.¹⁶⁸ Fakat Bitcoin'in "vergi cenneti" ve Bitcoin'den vergi alınmanın zor olduğu görüşler bulunmaktadır.¹⁶⁹ Bu durum Bitcoin'in devletler tarafından yasal sayılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Bitcoin'in vergilendirilmesi belirsizdir.

3.4. BITCOİN'İN GÜNÜMÜZ PARA POLİTİKASINA ETKİSİ

Bitcoin ve KPB sistemi aracısız olarak paranın kullanıcıdan kullanıcıya (peer to peer - P2P) transferini sağladığı için otomatik olarak günümüz para sisteminde önemli role sahip olan Merkez Bankasını aradan çıkarmaktadır ki, bu genel olarak para politikasını etkiler.

Ekonominin dört temel hedefinden biri de fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Bu hedefe ulaşmak için uygulanacak ekonomi politikalarını, para ve maliye politikaları olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Ekonomi politikalarının başarısı bu iki grubun uyumlu olmasıyla gerçekleşmektedir. Günümüz ekonomisinde merkez bankaları para politikalarını uygulamakla görevli kuruluşlardır. Tarihi süreçte Merkez Bankasının farklı sorumluluklar almasıyla birlikte asıl görevi fiyat istikrarına odaklanması olduğu görülür. Çünkü fiyat istikrarı¹⁷⁰, ekonomik ve sosyal istikrarın sağlanabilmesi için önemlidir. Para politikasının tanımına daha geniş bir açıdan bakıldığında para politikası paranın miktarını, elde edilebilirliğini ve maliyetini etkilemeye yönelik alınan kararları ifade eder.

Hangi para politikası stratejisi uygulanırsa uygulansın fiyat istikrarında para arzının kontrolü önemlidir. Nitekim etkin bir para politikası yürütmek için merkez bankasının kendi bilanço büyüklüğünü ve bileşimini kontrol etmesi zorunludur. Bu çerçevede para arzının tanımlanması ve para arzı ile merkez bankası bilançosu arasındaki ilişkinin netleşmesi gerekir.¹⁷¹ Finansal piyasaların derinleşmesi, gelişmesi, küreselleşmesi, bilgisayar ve iletişim

¹⁶⁸ Mustafa Çelen, "Türk Vergisi Mevzuatına Göre Paraların Vergilendirilmesi", *İktisat Bilimevi - Üç Aylık Ekonomi Siyaseti ve Kültürü Dergisi*, Blok Zinciri Ekonomisi ve Kripto Paralar, sy. 2 (2018), ss. 154-76.

¹⁶⁹ Omri Y. Marian, "Are Cryptocurrencies 'Super' Tax Havens?", *University of Florida Levin College of Law UF Law Scholarship Repository*, sy. Vol. 112:38 (2013), ss. 47-48,

<https://scholarship.law.ufl.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1365&context=facultypub>.

¹⁷⁰ Fiyat istikrarı: Genel bir tanım çerçevesinde, insanların yatırım, tüketim ve tasarrufa yönelik kararlarında dikkate almaya gerek duymadıkları ölçüde düşük bir enflasyon oranını ifade eder. Fiyat istikrarı sadece düşük enflasyon oranına ulaşmayı değil, o oranın sürdürülmesini de kapsar (%1-%3 enflasyon kabul edilebilir).

¹⁷¹ Para arzı, piyasada bulunan mal ve hizmet alımlarında kullanılabilen veya kullanılabilecek kadar likit olan araçların toplamıdır. Buna "dar para arzı" olarak isimlendirilmekte ve M1 olarak ifade edilmektedir. Eğer, vadeli mevduatların da likit olduğunu varsayarsak, ikinci bir para arzı, "geniş para arzı" tanımına ulaşırız. Bu da M2 olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca geniş para arzı hakkında M2Y, M3A, M3 ve M3Y tanımlar da vardır.

M1 = Dolaşımdaki Para (Emisyon + Ufaklık Para – Banka Kasaları Toplamı) + Bankalardaki Vadesiz Mevduat + Merkez Bankasındaki Mevduat (Küçük bir tutardır).

M2 = M1 + Mevduat Bankalarındaki Vadeli Mevduat Daha geniş para arzı.

M2Y = M2 + Yurtiçi Yerleşiklerin Döviz Tevdiat Hesap (DTH)'ları.

M3A = M2 + Mevduat Bankalarındaki Resmi Mevduat.

M3 = M3A + Merkez Bankasındaki Diğer Mevduat.

teknolojilerinin hızlı gelişmesi finansal piyasaların ve para olarak kabul edilebilecek varlıkların sürekli değişmesine ve daha önce olmayan yeni finansal araçların çıkmasına neden olmaktadır. Bu da yeni parasal büyüklüklerin tanımlanmasını ve analizlerde dikkate alınmasını önemli hale getirir.

KPB'nin gelişimi ve kullanımının yaygınlaşması parasal arz tanımının genişlemesine ve merkez bankasının bilançolarında tutarsızlıkların meydana gelmesine neden olur. Bu da günümüz para sisteminin sorunlarla karşılaşmasına ve ekonomik krizlerin meydana gelmesine zemin hazırlamaktadır.

Herhangi bir kuruma bağlı olmayan Bitcoin'in kullanımının yaygınlaşması Merkez Bankası'nın yetkilerinin kısıtlanmasıyla sonuçlanır. Ayrıca Bitcoin'in kullanımının yaygınlaşması ile mevcut para rezervlerine bağlı olan senyoraj gelirin azalması sonucu ile karşılaşılabilir. Bitcoin gibi KPB'lerin kullanımı yaygınlaşsa bile Merkez Bankası'nın kontrolündeki ve dolaşımdaki paranın azalacağı tartışılmakta, ancak şimdilik nakitsiz bir döneme girilmesi yani tamamen kâğıt paranın yok olması mümkün görülmemektedir.¹⁷²

Günümüz para sistemindeki para arzının esnekliğinin aksine Bitcoin sistemindeki arzın katı olması gelecekteki para taleplerinin geçici şoklara cevap verme esnekliğini ve son borç verme mercii olma özelliğini ortadan kaldırır. Bitcoin'in para arzındaki artan işlem hacimlerine uyum sağlayacak kadar esnek tasarlanması da mümkün olduğu belirtilmekte fakat esnek arzı olsa bile finansal kriz esnasında bir karar otoritesinin mevcut olmamasından dolayı likiditenin sağlanması zordur. Bitcoin kullanımı yaygınlaşırsa ve günümüzde kullanılan para ile değişimi zayıf olursa banka mevduatına olan talep düşer. Bu durum ile günümüz para politikası etkinliğini yitirebilir. Bunun aksine Bitcoin kullanımının düşük olması ise para politikasını etkilemez. Merkez bankaları DDK'nın artan kullanımından dolayı dijital para birimi ihraç ederek bu teknolojiyi kullanabilir. Birçok ülke bu konuda çalışmalarını sürdürmektedir.¹⁷³ Türkiye'de de Blockchain sistemine dayalı Merkez Bankasının piyasaya para süreceği hakkında çalışmalara başlandığı ve ciddi adımların atılabileceği görülmektedir.¹⁷⁴

M3Y= M3 + DTH'lar.

¹⁷² Özatay, *Parasal İktisat Kuram ve Politika*, s. 40.

¹⁷³ Üzer, *Sanal Para Birimleri*, ss. 111-14.

¹⁷⁴ “Dijital Merkez Bankası Parası’ uygulamaya konulacak”, 09.07.2019, <https://www.yenisafak.com/ekonomi/dijital-merkez-bankasi-parasi-uygulamaya-konulacak-3497877>.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İSLÂM HUKUKUNDA PARA

1. İSLÂM HUKUKUNA GÖRE PARA

İslâm dini, ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'in^(as) ve diğer bütün peygamberlerin insanlara tebliğ ettiği ve Allah katında kabul olan tek dindir. Dar anlamda ise İslâm dini, Peygamber Efendimize^(sav) ilk vahyin gelmesiyle başlamıştır. İslâm dininin bütün insanlığa hitap etmesi, hayatın bütününe kapsamından ve şekillendirmesinden dolayı sosyal, siyasî ve iktisadî bakımdan genel ilkeler barındırmaktadır.

İslâm'da para ticari bir mal değildir. Bir değişim aracı olan para malların değerinin ölçülmesinde adaleti ve mallara ulaşmayı sağlar.¹⁷⁵ Paranın ticari bir mal olarak işlem görmeye başlaması semeniyet vasfı (para olma vasfı) ile çelişmekte¹⁷⁶ ve bu durum iktisadî açıdan düzenin bozulmasının nedenlerindedir.¹⁷⁷ Birbirlerine denk olmasından dolayı aralarındaki değişimden kâr elde edilmesi faiz olarak görüldüğü için yasaklanmıştır.¹⁷⁸

1.1. Kur'an ve Sünnet'te Para

İslâm dini, insan hayatının bütün yönlerine önem verdiği gibi iktisat faaliyetleri için de sağlıklı, dengeli ve orta yolu bulmayı vaat etmekte ve bu hususa önem vermektedir. Aşırı mal sevgisi tuzağına düşülmemesi gerektiğini vurgulayan İslâm dini dünyayı, serveti önemsiz gören aşırı görüşü “Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin”¹⁷⁹ ayetiyle eleştirmiş ve bunun yerine malın korunmasını önermiş, “aklı ermezlere vermeyiniz” ile de malın israf ve telef edilmemesinin önemini vurgulamıştır.¹⁸⁰

Kur'an'da para ile ilgili altın ve gümüş (dinar ve dirhem) tabirleri geçmekle¹⁸¹ birlikte hakkında şartlar veya özellikler belirtilmemektedir. Sadece Kuran'ın nazil olduğu dönemde kullanılan paralar ile ilgili (faiz yasağı) düzenlemeler getirilmiştir. İslâm dininin Kur'an'dan sonraki en önemli kaynağı olan sünnete bakıldığında Peygamberimizin^(sav) değişim aracı olarak parayı teşvik ettiği görülmektedir.¹⁸² Takas yoluyla alışverişi ise ribe'l-fadl¹⁸³ yasağı¹⁸⁴

¹⁷⁵ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzali, *İhyâu'ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1992, c. 2, s. 407.

¹⁷⁶ Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *Mecmua'l-Fetava*, 1. bs., Riyad: Metabiu'r-Riyad, 1383, ss. 471-72.

¹⁷⁷ İbn Kayyim El-Cevziyye, *İ'lâmü'l-Muvakkûn an Rabbi'l-Âlemin*, Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Hadisiyye, 1969, c. 2, s. 132.

¹⁷⁸ Şemsü'l-eimme Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî, *Mebûsât*, çev. Mustafa Cevat Akşit, 3. bs., İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2015, c. 14, ss. 13-14.

¹⁷⁹ Nisa, 4/5.

¹⁸⁰ Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu - Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşler Başkanlığı Yayınları, 2017, c. 2, s. 18; İmam Neseî, *Neseî Tefsiri*, çev. Harun Ünal, 1. bs., İstanbul: Ravza Yayınları, 2003, c. 2, s. 509.

¹⁸¹ Ali İmran 3/14, 75, 91; Tevbe, 9/34; Yusuf, 12/12; Fatır, 35/33; Zuhuruf, 43/53 ve 71; İnsan 76/15, 16, 23.

¹⁸² Ma'mer b. Abdullah, kölesinin bir sa' buğday ile göndererek şöyle demiştir: “Bunu sat ve (parasıyla) arpa al.” Köle giderek bir sa' (arpa) ve bir sa' üzerine bir miktar daha almıştır. Ma'mer'e geldiğinde ona bunu anlatmış bunun üzerine Ma'mer şöyle demiştir: “Bunu neden yaptın? Geri dönüp bunu iade et ve yalnızca

ile kısıtladığı, ribe'n-nesîe¹⁸⁵ yasağı ile alışverişlerde yaşanabilecek haksızlıkları en aza indirmeyi hedeflediği görülmektedir.¹⁸⁶ Kuran'da olduğu gibi hadislerde de para hakkında

mislini al. Zira ben Resûlullah'ı(sav) 'Buğdaya buğday ve misline misil.' derken işittim" (Râvilerden biri) de şöyle demiştir: "O günler bizim ağızımız arpadan oluşuyordu. (Ma'mer'e buğdayın arpanın) aynısı olmadığını söylenmiş o da 'Ben, benzemesinden korkarım.' demiştir." (Muslim, "Müzâraa", 114.)

Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd el-Hudri(ra), Allah Resûlü'nün(sav) Benî Adî el-Ensarî'den bir kimseyi Hayber'den vergi toplamak üzere vekil tayin ettiğini nakletmiştir. (Bu kimse) kaliteli hurmalar ile gelmiş Allah Resûlü(sav) de ona "Hayber'deki tüm hurmalar bunlar gibi mi?" diye sormuştur. O da: "Hayır ey Allah'ın Resûlü, öyle değildir. Biz bir sa' (kaliteli hurma) ile farklı kaliteden hurmaların karışımından iki sa' satın alırız." demiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Bunu yapmayın; misli misline (olmalı). Bunu (düşük kalitede olanı) satın (ve bedelini alın) daha sonra onun bedeli ile bunu satın alın. Tartıda da (durum) böyledir." (Muslim, "Müzâraa", 115.)

Ebû Saîd'in naklettiğine göre Bilâl kaliteli hurmalar ile gelmiş Allah Resûlü(sav) de ona şöyle demiştir: "Bunları nerden (satın aldın)? O da: "Bizim düşük kalitede hurmalarımız vardı. Ben de onlardan (düşük kaliteli olan) iki sa' ile Allah Resûlü'ne(sav) yiyecek olarak bir sa' (kaliteli hurma) satın aldım." demiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü(sav): "Eyvah! Bu tam bir ribadır. Bunu yapmayın. (Kaliteli) hurma almak istediğinizde ayrı bir anlaşma ile (düşük kalitede olanı) sat sonra da (kaliteli olanından) al." buyurmuştur. İbn Sehl'den nakledilen rivayette "Bunun üzerine" ifadesi yer almamaktadır. (Muslim, "Müzâraa", 117.)

Ebû Nadre şöyle demiştir: "İbn Abbas'a(ra) (altın ve gümüşün altın ve gümüş ile) takası konusunu sordum. 'Bu (doğrudan) elden mübadele mi?' dedi. Ben de 'Evet.' dedim. Bunun üzerine 'Bunda bir sakınca yok.' dedi. Ebû Saîd'e bunu, İbn Abbas'a bu konuyu sorduğumu onun da bana 'Bu elden mübadele midir?' diye sorduğunu ve benim 'Evet' demem üzerine bana 'Bunda bir sakınca yok.' dediğini anlattım. Râvi şöyle ya da buna benzer bir şey söyledi: "(Ebû Saîd şöyle demiştir:) Biz yakında ona yazacağız ki o, size bu fetvayı vermesin." (Ebû Saîd devamında) şöyle demiştir: "Vallahi Resûlullah'ın(sav) hizmetkârlarından biri hurma getirdi fakat (Resûlullah(sav)) 'Bunlar bizim toprağımızın hurmalarına –ya da bizim hurmalarımıza- bir şey oldu. Ben de 'Bizim (hurmalarımızdan) ilave yaparak (karşılığında) bunları aldım.' dedim. Bunun üzerine (Resûlullah(sav)) şöyle buyurdu: 'İlave mi yaptın? Riba mı yaptın? Buna sakın yanaşma. Hurmaların (kalitesinin düşmesi) konusunda bir şüpheye düşersen onları sat. Sonra dilediğin hurmayı satın al.'" (Muslim, "Müzâraa", 120.)

¹⁸³ Rîbe'l-fadl: Hadislerde, alışveriş yapıldığındaki fazlalıkların men edilmesine ribe'l-fadl denir. (İsmail Özsoy, "Faiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1995, c. 12, s. 110.)

¹⁸⁴ Osman b. Affân(ra) Resûlullah'ın(sav) şöyle söylediğini nakletmiştir: "Bir dinar iki dinar mukabilinde satmayın, bir dirhemi de iki dirhem mukabilinde satmayın" (Muslim, "Müzâraa", 94.)

Mâlik b. Evs b. el-Hadesân şöyle nakletmiştir: Ben, "Kim bana (altınım mukabilinde) dirhem satar?" diyerek geldim. Bunun üzerine (Ömer b. Hattâb'ın yanında bulunan) Talha b. Ubeydullah şöyle dedi: "Bize altınını göster sonra da (sonraki bir zaman) bize gel. Kölemiz geldiğinde (sana borçlu olduğumuz) gümüş (dirhemleri) vereceğiz." Bunun üzerine Ömer b. Hattâb(ra): "Hayır" dedi, "Vallahi, ya ona gümüş (dirhem) ver ya da altınını geri ver. Zira Resûlullah(sav) şöyle buyurmuştur: '(Alış-veriş) anında gerçekleşmediğinde gümüşün altın ile mübadelesinde riba (unsuru) bulunmaktadır. Her ikisinin de anında teslim edilmediği sürece buğday için buğday (mübadelesinde) riba bulunmaktadır. Her ikisinin de anında teslim edilmediğinde hurma için hurma (mübadelesinde) de riba bulunmaktadır." (Muslim, "Müzâraa", 95.)

Ebû Minhâl şöyle nakletmiştir: Ortağım hac döneminde (veya hac'da) ödenmek üzere gümüş satmıştı. (Ortağım) gelerek bana durumu bildirdi, ben de ona şöyle dedim: "Bu tür işlemler makbul değildir." O," Ben bunu (vadeli olarak) pazarda sattım fakat kimse buna itirazda bulunmadı." dedi. Ben de Berâ b. Âzîb'e giderek ona (durumu) sordum, şöyle dedi: "Hz. Peygamber(sav) Medine'ye geldiğinde biz de bu tür işlemler yapıyorduk. Bunun üzerine bize: 'Ödemenin anında yapıldığı durumlarda bir beis yoktur. Vadeli (satım durumunda) ise faizdir'. dedi. Sen Zeyd b. Erkam'a gitsen iyi edersin, zira o benden daha iyi bir tacirdir." Böylece ben ona giderek durumu sordum o da bunun aynısını söyledi. (Muslim, "Müzâraa", 105.)

¹⁸⁵ Rîne'n-Nesîe: Paranın veya malın borç verilmesinden dolayı kazanılan fazlalık veya süresinde ödenmeyen borca eklenen fazlalıktır ki buna ribe'n-nesîe denir. Kur'an'da ribâ hakkında geçen ifadeler bu anlamda kullanılmaktadır. (Özsoy, "Faiz", s. 110.)

¹⁸⁶ Ebû Sâlih şöyle nakletmiştir: Ben Ebû Saîd el-Hudrî'nin(ra) şöyle söylediğini işittim: "(Altın) dinar ile altın, dirhem ile dirhem eşit miktarda olduklarında mübadele edilebilir. Fakat her kim daha fazlasını verir veya isterse, o riba yapmaktadır." Ona: "İbn Abbas(ra) başka türlü söylüyor." dedim. Bunun üzerine şöyle söyledi: "Ben İbn Abbas(ra) ile görüştüm, ona 'Ne dediğinin farkında mısın, bunun Allah Rasûlü'nden(sav) işittin mi ya da Allah'ın kitabında gördün mü?' diye sordum. Şöyle söyledi: 'Ben bunu Allah Resûlü'nden(sav) duymadım, Allah'ın kitabında da görmedim. Fakat bana Üsâme b. Zeyd, Allah Resûlü'nün(sav) şöyle söylediğini aktardı:

kesin bir şart belirtilmediği, sadece o dönemim dirhem ve dinarına atıfta bulunduğu ifade edilebilir.

Kur'an ve Sünnette para çeşitlerinin ve sisteminin ne olduğu hakkında kesin bilgi olmadığı ve bu konunun içtihadı ve toplumun örfüne terk edilmiş bir konu olduğu söylenebilir.

1.2. İslâm Tarihinde Para Çeşitleri

Arabistan yarımadasının farklı kıtalardan gelen tüccarların merkezlerinden biri olması, baharat yolunun Medine ve Mekke'den geçmesi ve yarımada'nın birçok şehrinde panayırların¹⁸⁷ yapılması İslâm'dan önce Arabistan Yarımadası'nın esaslı bir iktisadi birliğe bulunduğu ve bu yüzden para yönünden çeşitlilik barındırdığını göstermektedir. Nitekim Mekke ve Medine'de komşu ülkelerin paraları kullanılıyor, gümüş sikkeler "dirhem" ve altın sikkeler ise "dinar" olarak adlandırılıyordu. Bir dinar o dönemin on dirhemine denk (onluk sistem) geliyordu.¹⁸⁸ Araplar, altın ve gümüşü tartarak alışveriş yapmaktaydılar.¹⁸⁹

Peygamber Efendimiz(sav) tecrübeli bir tüccar olmasından¹⁹⁰ dolayı Mekke ve Medine döneminde kurduğu İslâm devletinde iktisadî faaliyetlerin başında iç ticaretteki tekelciliği ve gereksiz vergileri kaldırmış ve Medine Pazar'ında serbestlik sağlamıştır.¹⁹¹ Devlet olarak kendilerinin parasını basma yoluna gitmemiş,¹⁹² tedavülde olan komşu ülkelerin paraları olan dinar ve dirhem kullanmıştır. Bu da İslâm tarihinin başlangıcında madenî para sisteminin uygulandığını göstermektedir. Peygamber Efendimiz(sav) yaşadığı dönemde İslâm'ın ilkelerinden yola çıkarak düzenlemeler yapmıştır. Bunun nedeni devletin para basma gücünün

'Vadede faiz unsuru bulunması muhtemeldir.' (Müslim, "Müzâraa", 122. Ayrıca bkz. Buhârî, "Büyü", 79; Nesâî, "Büyü", 49; İbn Mâce, "Ticârât", 49; Dârimî, "Büyü", 42.)

Ebû Hüreyre'den(ra) nakledildiğine göre Allah Resûlü(sav) şöyle buyurmuştur: "Bir kimse tek satış içinde iki satış yaparsa daha düşük olanına (bağlı kaslın) yoksa riba (içeren) bir iş yapmış olur." (Ebû Dâvûd, "Büyü", 53. Ayrıca bkz. Tirmizî, "Büyü", 18, 19, 68; Nesâî, "Büyü", 59, 70-72; Mâlik, "Büyü", 72-74; Dârimî, "Büyü", 26.) Süleyman b. Amr babasından şunu nakletmiştir: Ben Resûlullah'ın(sav) Veda Haccin'da şöyle söylediğini işittim: "Dikkat edin, İslam öncesi günlerine ait tüm ribalar bugün kaldırılmıştır. Sermayeleriniz ise size aittir. Ne siz bir kimseye zulmedeceksiniz ne de bir başkası size zulmedecek..." (Ebû Dâvûd, "Büyü", 5. Ayrıca bkz. Dârimî, "Büyü", 3.) (Muhammad Akram Khan, *Hiz. Peygamber'in(sav) İktisadi Öğretileri*, 1. bs., İstanbul: İGİAD Yayınları, 2017, ss. 195-203.)

¹⁸⁷ Dûmet'ul-Cendel, el-Müşakkar, Suhar, Debâ, eş-Şıhr, Âden, San'â, er-Râbiye, 'Ukâz, Zatu'l-Mecâz vs. panayırı gibi. (Muhammad Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, 5. bs., İstanbul: İrfan Yayınları, 1990, c. 2, ss. 944-56.

¹⁸⁸ a.g.e., c. 2, s. 985; Uslu, "İslâm Hukukunda Para Birimleri", ss. 28-38.

¹⁸⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, 1. bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982, c. 1, s. 666.

¹⁹⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 2, s. 957.

¹⁹¹ Cengiz Kallek, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997, s. 190.

¹⁹² Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 2, s. 985.

olmaması değil, İslâm'ın özellikle maliye ve para konularında mahallî geleneklere önem vermesidir.¹⁹³

Peygamberimizden^(sav) sonra ilk halife olan Hz. Ebu Bekir^(ra) döneminde para konusunda değişiklik yapılmamıştır. Hz. Ömer^(ra) döneminde ise para operasyonlarına başlanılmış ve tedavüldeki dirhemler standardize edilmiştir.¹⁹⁴ Hz. Osman^(ra) ve Hz. Ali^(ra) döneminde para konusunda şekil ve nakış yönünden bazı değişiklikler yapılmıştır.¹⁹⁵ Hz. Ali^(ra) gümüş dirhem tedavül edilmişse de bu para piyasada yaygınlık kazanmamıştır.¹⁹⁶

Abdumelik b. Mervan 693 yılında ilk İslâm parasını tedavül etmiştir. Aynı şekilde para birimlerinin tartılarını (gümüş dirhem in ağırlığını) Hz. Ömer'in belirlediği kurallara bağlamıştır. Abdumelik döneminde İslâm gümüş parası (dirhem) ve altın parası (dinar) tedavül edilmesi bimetalizm yeniden canlandığının bir göstergesidir.¹⁹⁷ İslâm parası basıldıktan sonra Emevîler ve Abbasiler döneminde Abbasî halifesi el-Mütevekkil'in zamanına kadar mağşuş olmadan korunmuştur. Mütevekkil'den sonra ise düzen bozulmaya başlamış ve harcamaları karşılamak için gelirlerde artış sağlamak amacıyla dirhemi “mağşuş” olarak bastırmıştır.¹⁹⁸ Mağşuş dirhem in para otoritesinin belirlediği değeri, madeni olarak değerinden daha küçüktür. Bu günümüzdeki enflasyona benzemektedir.¹⁹⁹

Altın ve gümüş paralar, katkı maddesi yok sayılacak kadar az olmasından dolayı katkı maddeli sayılmayıp hükmen tam altın ve gümüş hükmündedirler. Fakat katkı maddesi (ğışş) oranı yükseldikçe para özelliklerini kaybetmekte ve mağşûş²⁰⁰ para olarak isimlendirilmektedir. Mağşûş paralar, “mağlûb-u gışş”²⁰¹, “gâlib-i gışş”²⁰² olarak ayrılmaktadır ve bunun dışında “felsler” (fülüs) denilen para çeşidi de bulunmaktadır.

“Felsler”, halis veya mağşuş gümüş ve altın dışında başka bir madenden basılan, insanlar arasında yaygın olarak kullanılan paralardır.²⁰³ İnsanlar az olan mal ve hizmetlerin alımı için bu tür paraları kullanmışlar ve felsler bozuk para şeklinde de telakki edilmiştir. İhtiyaç duyulduğunda fülüs, ağırlıklı olarak bakır ve nadiren bronz gibi madenlerden

¹⁹³ a.g.e., c. 2, s. 986.

¹⁹⁴ Hz. Ömer, tedavülde en çok bulunan üç çeşit gümüş dirhemden, İran'ın “Bağli”, Bizans'ın “Rumi” ve Orta Asya'nın “Taberî” dirhemlerini aritmetik ortalaması olan 14 karar (2.97 gr) olarak dirhem tanımlamıştır. Dirhemler, orijinal ağırlıklarıyla basıldığına göre tartıyla tedavül etmişlerdir. (Ahmet Tabakoğlu, *İslâm İktisadına Giriş*, 4. bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016, s. 131.)

¹⁹⁵ Uslu, “İslâm Hukukunda Para Birimleri”, ss. 28-38.

¹⁹⁶ Tabakoğlu, *İslâm İktisadına Giriş*, s. 131.

¹⁹⁷ a.yer.

¹⁹⁸ el-Hasenî, *Fikhî ve İktisadî Açından İslâm'da Para*, s. 67.

¹⁹⁹ a.yer.

²⁰⁰ Mağşuş: Katkı, saf olmayan para.

²⁰¹ Mağlûb-u gışş: Kendisinde altın ve gümüşün, diğer madenlerden daha fazla bulunduğu paradır. Altın ve gümüş gibidir.

²⁰² Gâlib-i gışş: Kendisinde altın ve gümüşün diğer madenlerden az olduğu paradır.

²⁰³ S'adi Ebu Ceyb, *el-Kamusü'l-Fikhi*, 1. bs., Dımeşk: Daru'l-Fikr, 1982, s. 290.

basılmıştır. Fethettikleri bölgelerde kullanılan paraları (altın ve gümüş sikkeleri) tedavül ettirmede bir sakınca görmeyen Müslümanlar, Bizans'tan aldıkları yerlerde tedavüle olan felsleri kullanmayarak yerine Bizans felslerine uygun yeni bakır paralar basmışlardır. İlk fels ise 638'de Dımaşk'ta darp edilmiş ve merkezi bir kontrol getirilmeden mahallî olarak basılmasına izin verilmiştir. Bir dönem sadece basıldıkları bölgelerle sınırlı kalan felsler, sonrasında yaygınlaşmış ve resmî para statüsünü kazanmıştır.²⁰⁴

Selçuklular ilk yıllarında fethettikleri yerlerdeki Bizans paralarını kullanmışlardır. Bakırdan yapılan paraları ilk tedavüle çıkaran I. Mesut olmuştur. Gümüş ve altın parasını II. Kılıç Arslan bastırmış, dinara altın, gümüşe ise akçe denilmiştir.²⁰⁵

Anadolu'nun İlhanlı Devleti'ne katılması kâğıt para tecrübesini gündeme getirmiştir. İlhanlılar, Çin'in kâğıt parasını İran ve Anadolu'da tedavüle sürmüş, fakat Müslümanların kâğıt para geleneğinin olmaması ve İslâm bilginlerinin parayı altın ve gümüşle özdeşleştirdiklerinden dolayı piyasaya sürülen kâğıt para, esnaf ve tüccar tarafından kabul edilmeyip piyasadan kaldırılmıştır.²⁰⁶

Osmanlı Devleti uzun zaman altın ve gümüşten basılan madeni paraları kullanmıştır. Ancak para arzını eksikliklerini tamamlamak için 1688'de "mankur/mangır" veya "pul" isminde paralar (bakırdan) basmıştır. 1862 yılında ise altına tahvil olunabilecek kâğıt para çıkarmış, fakat insanların bu paraya güvenmemelerinden dolayı kabul görmemiştir.²⁰⁷ Kâğıt paranın XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa'da kullanılmaya başlanılmasının ardından Osmanlı'da kâğıt para, 18. yüzyıldan sonra gündeme gelmiştir.²⁰⁸ Bu durumun ilk habercisi 1775'te yürürlüğe konulan eshâm sistemidir.²⁰⁹ 1840 yılında ise karşılığı olmayan ilk Osmanlı kâğıt parası olan "kâime" piyasaya sürülmüştür. Bu paranın denetlenme ihtiyacı bankacılık tecrübesini de başlatmıştır. Kaime birkaç kez basılmış olup sonuncusu ise 1915'te gerçekleşmiştir. 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nda birçok devlet gibi, Osmanlı Devleti de altın para sisteminden ayrılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kâğıt paralarının 5 Aralık 1927'de tedavüle konulmasıyla kâimeler kısa bir zaman içinde piyasadan çekilmiştir.²¹⁰

²⁰⁴ İbrahim Artuk, "Fels", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1995, c. 12, ss. 324-26.

²⁰⁵ Tabakoğlu, *İslâm İktisadına Giriş*, s. 157.

²⁰⁶ a.g.e., ss. 158-59.

²⁰⁷ el-Hasenî, *Fıkhî ve İktisadî Açından İslâm'da Para*, s. 73.

²⁰⁸ "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para", *Osmanlı-İktisat*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, c. 3, s. 177.

²⁰⁹ Mehmet Genç, "Esham", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1995, c. 11, ss. 376-80.

²¹⁰ Ali Akyıldız, "Kâime", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2001, c. 24, ss. 212-15.

Osmanlı Devletinin son dönemlerine kadar para altın ve gümüş olarak tedavülde kalmıştır. Avrupa ülkelerinin ticaret yapmak için artık İpek Yolu'na ihtiyaç duymayıp farklı yollar bulmaları, ticaretin ve sömürgeciliğin getirdiği kazançlar ile iktisadî bakımdan gelişmesi kapitalizmi doğurmuştur. Ticarî kapitalizmle paralel bir şekilde malî kapitalizm de gelişmiştir. İktisadi sistemin Avrupa ülkelerinin eliyle şekillenmesi para çeşitlerinin ve şartlarının onların dünya görüşlerine göre belirlenmesine neden olmuştur. İlk bölümde belirtildiği gibi Bretton Woods Sistemi ile resmi olarak ilzâmi paraya (altın ve gümüşe çevrilmeyen kâğıt para)²¹¹ geçilmiş ve altın dolara endekslenmiştir. Bu para sisteminin bankacılık sektörü ile aynı zamanda gelişmesiyle mevduat para, kaydi para ve elektronik para çeşitleri kullanılmaya başlamıştır. Son dönemlerde teknolojinin iktisat ile birleşmesi ve parasal sistemdeki yaşanan olumsuzluklara tepki olarak merkezi olmayan KPB (ilk örneği Bitcoin) ortaya çıkmıştır.

1.3. Asli Para ve İstilah Para Ayırımı

İslâm hukukçuları altın ve gümüşü nakdeyn olarak isimlendirmektedir. Bunlar aslî ve ıstilah para şeklinde yapılan ayırmada aslî para türü içinde yer almıştır. İslâm hukukçuları, altın ve gümüşün özü itibariyle para olduğunu ve alış verişte semen (bedel) olarak kullanıldıklarını kabul etmektedirler.²¹² Altın ve gümüşün para olarak kullanılması gerektiği görüşü uzun zaman savunulmuştur.²¹³ Günümüzde de altın ve gümüş paranın kullanılması gerektiğini düşünenler vardır.²¹⁴

Diğer para türü olan “ıstilah para” ile toplum nezdinde kabul gören ve aslî para olan altın ve gümüş dışındaki madenleri (felsler vb.) kapsayan para çeşitleri kastedilmiştir. Altın ve gümüş dışında para olarak kullanılan diğer maden veya maddelere felsler, emtia para ve kâğıt para örnek verilebilir. Bunlar kendi nesnel değerlerinin ötesinde otorite tarafından onlara biçilen veya piyasa tarafından kendilerine atfedilen değeri taşımaktadırlar, para gibi basılmakta ve para yerine geçmektedirler. İtibarî kıymetleri de insanların onları para olarak kabul edip, kullanmalarından kaynaklanmaktadır.²¹⁵ Emtia para ıstilah para kavramı içinde yer almaktadır. Özü itibariyle semen vasfını taşımamakta, fakat mal olarak kullanılabilir. Kâğıt para ise sadece mübadele aracına sahip olup özü itibariyle ne

²¹¹ Yusuf el-Kardavi, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1. bs., İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1984, s. 279.

²¹² Gözübenli Beşir, *İslam'da Para ve Fonksiyonları*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986, s. 96.

²¹³ Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 1. bs., İstanbul: Klasik Yayınları, 2007, s. 335.

²¹⁴ Nazar Hosein, “The Gold Dinar and Silver Dirham: Islam and the Future of Money”, ss. 6-12.

²¹⁵ Beşir, *İslam'da Para ve Fonksiyonları*, s. 96.

semen vasfı ne de kendinde bir değer barındırmaktadır. Değerini ancak kâğıt parayı basan otoriteden almaktadır.²¹⁶

Felslerin para olarak kullanılmaya başlanmasıyla para konusunda ilk tartışmalar ortaya çıkmıştır. İstilah paranın alış verişlerde aslî paranın bütün fonksiyonlarını icra edip etmemesi hakkında farklı görüşler vardır. İlk defa İmam Muhammed, “ıstılah para”nın semen yani satılan şeyin bahası²¹⁷ vasfını ihtiva ettiği sürece “aslî para” gibi kabul edileceğini ve o şekilde işlem göreceğini ifade etmiştir. Nitekim İslâm hukukunda bey’ (satım) akdinde felslerin semen, yani tıpkı altın ve gümüş para gibi olduğu belirtilmektedir. Hanefî mezhebine göre “ıstılah para” diye isimlendirilen felsler ile mal mübadelesinin yapılması caizdir. İmam Muhammed’in böyle bir sonuca varmasının en temel nedeni toplumun genel kabulü ile bir şeyin para olacağı görüşüdür.²¹⁸ İmam Ebu Hanife’ye ve İmam Ebu Yusuf’a göre iki tarafın anlaşması ile emtianın para olarak kullanılabilmesi ifade edilse bile Hanefî mezhebinde tercih edilen görüş İmam Muhammed’in görüşüdür.²¹⁹ Hanefî hukukçularından İmam Serahsi alış verişlerde felslerin para olarak kabul edildiğini açıklarken, halkın bunları eşyalar için para/semen olarak kabul etmesini, yani, toplumun mübadele aracı olarak kabulü gerekçesini ileri sürmüştür.²²⁰ İmam Serahsi burada örf deliline dayanmak suretiyle altın ve gümüş paralarda olduğu gibi onların dışındaki madenler veya maddelerden yapılanların da para olarak geçerli olacağını kabul etmektedir.

Paranın, toplumun kabulüne dayandığı görüşünü destekler mahiyette İmam Malik de, sikkenin ve karşılığı bulunması şartıyla derinin para olarak kullanılmasından söz etmektedir. İmam Malik’in insanlar arasında tedavül edilen derinin veya sikke olarak basılan paraların, altın veya gümüş paralarla veresiye satılmasına cevaz vermeyen görüşü²²¹ yukarıdaki bilgiyi desteklemektedir. Önemli olan para olarak kullanılmak istenilen şeyin (urud) paranın fonksiyonlarını icra etmesi ve insanlar tarafından kabul görerek örfün oluşmasıdır ki, bu da bir süreç ile meydana gelmektedir. Devlet tarafından paranın basılması ve kanunlaştırılması ile bu süreç otomatik olarak başlamakta ve böylece örf meydana gelmektedir.²²²

²¹⁶ el-Hasenî, *Fikhî ve İktisadî Açından İslâm’da Para*, s. 50.

²¹⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 402.

²¹⁸ Şemsü’l-eimme Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî, *Mebûsût*, ed. Mustafa Cevat Akşit, 3. bs., İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2015, c. 12, s. 313.

²¹⁹ Ebû’l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebu Bekr Merginani, *Hidaye Şerhu Bidayeti’l-Mübtedi*, 1. bs., Karachi: İdaretü’l-Kur’an ve’l-Ulumu’l-İslamiyye, 1417, c. 5, ss. 188-90.

²²⁰ Serahsî, *Mebûsût*, 2015, c. 12, s. 312.

²²¹ Ali Keleş, *İslâm’a Göre Para Kavramı*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 79.

²²² Muhammed Taqi Usmani, “An Introduction to Islamic Finance”, s. 17, (20.06.2019),

https://muftitajiusmani.com/en/books/PDF/An%20Introduction%20To%20Islamic%20Finance/An_Introduction%20_to_Islamic_Finance.pdf.

1.4. Paranın Fonksiyonları

İslâm hukukçuları paranın aslî fonksiyonu olarak değer ölçüsü, mübadele aracı ve tasarruf aracı olmasını kabul etmektedir. Bu fonksiyonlar iç içedir ve birbirini tamamlamaktadır. Bütün fonksiyonların icra edilmesi için paranın istikrarlı olması önemlidir²²³, aksi takdirde değeri istikrarsız olduğu için ticaret malına dönüşecektir.²²⁴ Malların değerinin tespiti ancak değerinin bilineceği ve istikrarlı olan bir parayla gerçekleşeceği görüşü günümüz iktisatçılarının görüşü ile örtüşmektedir.

İslâm hukuku, fiyatların serbest olması için piyasaya müdahale edilmemesi, karaborsacılığın (ihtikâr)²²⁵, haksız rekabetin ve aldatmanın yasaklanması gibi prensipler koymuştur. Bu prensiplerin gayesi, gereksiz fiyat artışlarının önlenmesidir. Böylece bir malın zikredilen prensipler çerçevesinde meydana gelen semeni yani fiyatı, o malın gerçek kıymetini gösterecektir.²²⁶

İslâm hukukunda para kıymetinin ölçütleri ile ilgili ayet ve hadis bulunmadığından dolayı hakkında birçok görüş mevcuttur. İslâm'ın bakış açısına göre malların değerlerini günümüz iktisadında olduğu gibi mübadele ve kullanım değeri olarak ayırmanın yanlış olduğu söylenebilir. Zira malın kıymeti mübadele değerlerinden kaynaklanmaktadır ve değer semenle ölçülmektedir.²²⁷

Trampa usulüne getirilen kısıtlamalar²²⁸ İslâm'ın mübadele aracı olarak paranın kullanılmasının daha uygun olduğu görüşünü desteklemektedir. Paranın mübadele aracı olarak haksızlığı ortadan kaldırdığı ve bu nedenle parayla alım satımı tavsiye ettiği ifade edilebilir. Bu tavsiyenin sadece formalite icabı olduğu ve tek bir muamele yerine iki muamele ikame ederek işleri basitleştirdiği söylenebilir. Ancak paranın fonksiyonları dikkatlice incelendiğinde ve değerlendirildiğinde doğabilecek haksızlıkların önüne geçildiği açıkça anlaşılmaktadır.

²²³ Nihat Falay, *İbni Haldun'un İktisadi Görüşleri*, İstanbul: Güryay Matbaacılık, 1978, s. 37.

²²⁴ El-Cevziyye, *İ'lâmü'l-Muvakkûn an Rabbi'l-Âlemin*, c. 2, s. 132.

²²⁵ İstifçilik: Bir malı değerinden fazla fiyata çıkarmak, vurgunculuk, halkın zarûrî ihtiyaçlarını ucuza kapatıp saklayarak o malın yokluğundan yararlanarak pahalıya satmak. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 186.)

²²⁶ Beşir, *İslam'da Para ve Fonksiyonları*, s. 193; Keleş, *İslâm'a Göre Para Kavramı*, s. 193.

²²⁷ El-Cevziyye, *İ'lâmü'l-Muvakkûn an Rabbi'l-Âlemin*, c. 2, s. 132.

²²⁸ Ebû Saîd'in naklettiğine göre Bilâl kaliteli hurmalar ile gelmiş Allah Resûlü(sav) de ona şöyle demiştir: "Bunları nereden (satın aldın)? O da: "Bizim düşük kalitede hurmalarımız vardı. Ben de onlardan (düşük kaliteli olan) iki sa' ile Allah Resûlü'ne(sav) yiyecek olarak bir sa' (kaliteli hurma) satın aldım." demiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü(sav): "Eyvah! Bu tam bir ribadır. Bunu yapmayın. (Kaliteli) hurma almak istediğinizde ayrı bir anlaşma ile (düşük kalitede olanı) sat sonra da (kaliteli olanından) al." buyurmuştur. İbn Sehl'den nakledilen rivayette "Bunun üzerine" ifadesi yer almamaktadır. (Muslim, "Müzâraa", 117.)

İslâm hukukunda paranın tasarruf aracı olması yönündeki bakış açısı ise genel olarak malî konularda cimriliğe karşı çıkılmakla²²⁹ birlikte paranın saklanması uygun görülmektedir. Paranın zekât, sadaka ve infak ibadetlerinin ifasında mali bir araç olmasının yanında insanlar arasında sosyal bir iletişim ve ticari mekanizmanın canlılığını sağlayan yönünün bulunduğunu da söyleyebiliriz. Paranın iktisat politika aracı olma fonksiyonu ile ilgili insanların sermayelerindeki değer değişiminin adalet çerçevesinde kontrol edilmesinin hayati bir önem arz ettiği belirtilebilir.

1.5. Paranın Özellikleri ve Unsurları

İslâm hukukçuları, iktisatçıların kabul ettiği gibi paranın genel kabul görmesi, küçük değerlere bölünebilir olması, kolay taşınabilir olması, nadir olması, sınırsız sürüm gücüne sahip olması ve güvenli olması özelliklerine sahip olması gerektiğini kabul editör görmektedir. Bununla birlikte İslâm hukukunda bey', karz ve gasb bahislerinde üzerinde en fazla durulan konulardan biri paranın misli olmasıdır.²³⁰ Paranın özelliklerinden bir tanesi de tayinle belirlilik kazanmamasıdır.²³¹

İslâm hukukuna göre parada bulunması gereken unsurlar mal olması, mütekavvim olması ve semen vasfına sahip olmasıdır.

1.5.1. Mal olması

Mal, bir kişinin veya birkaç kişinin sahip olduğu (uruz, akar, nakit vs.) şeylerdir.²³² Anlamı geniş olduğu için mal kavramı parayı da içine almaktadır. Böylece mal, insanın kendisine meyledip biriktirdiği nesnel ve parasal değerleri ifade eder. İslâm hukukçularına göre satım akdinin en genel tanımı mal ile mal arasındaki değişimdir ve alışverişin olması için bedellerin mal olması (mevcut, meşru, mümkün ve bilinmesi) gerekmektedir.²³³ Bu yüzden paranın para olmasının ilk şartı mal olmasıdır.

Mal kavramı hakkında menfaatin mala dâhil olup olmaması hakkında İslam hukukçuları arasında görüş ayrılığı vardır. Hanefî mezhebine göre malın unsurları bir şeyin

²²⁹ Tevbe, 9/34-35.

²³⁰ Misli: Çarşı ve pazarda aynı fiyatla kendi gibisi bulunan şey, standart mal. Hacim ve uzunluk ölçüsü ile ölçülen, terazi ile tartılan şeyler, yumurta ve ceviz gibi adediyyât-ı mütekâribeden olan şeyler bu kabildendir. (Ömer Nasuhi Bilmen, *'Hukukî İslâmîyye ve İstılahatı Fıkhiyye'* Kamusu, 1. bs., İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1970, c. 6, s. 9.)

²³¹ Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1. bs., İstanbul: Diyanet İşler Başkanlığı, 2016, c. 1, s. 254; Serahsî, *Mebisût*, 2015, c. 14, s. 17.

²³² Ebu Ceyb, *el-Kamusü'l-Fıkhi*, s. 344.

²³³ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 1993, ss. 62-66.

mal olması için biriktirilmesi (iddihar) ve elde etmenin (ihraz) mümkün olmasıdır ki²³⁴, bu durum fiziki bir varlığa sahip olmayı ifade etmektedir. Ayrıca bu unsurlar çerçevesinde malın kullanılması ile elde edilecek faydayı ifade eden menfaat, mal tanımının dışında kalmaktadır. Malın menfaatinin biriktirilememesi ve her an yeniden meydana gelen araz olması menfaatin mal sayılmasını engeller. Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezhepleri ise bir şeyin mal sayılması için biriktirilmesinin ve elde edilmesinin mümkün olmasını şart koşmayarak²³⁵ kişinin mala sahip olmasıyla menfaatin de malın içine girdiğini ifade etmektedirler.²³⁶ İslâm hukukçularının kahir ekseriyeti ikinci görüştedirler.

1.5.2. Mütakavvim Olması

Mütakavvim mal İslâm hukukuna göre yasal ve malî değeri olan her şeyi kapsamaktadır. Ayrıca akitlerin geçerli olmasının da bir şartıdır. Bu çerçevede paranın da mütakavvim olması gerekmektedir.²³⁷

1.5.3. Semen Olması

Semen, sözlükte “bedel, ivaz, fiyat, satış bedeli, para ve kıymet” gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh terimi olarak satım akdinde satış bedelini ifade ederken mutlak olarak zikredildiğinde ise tedavüldeki para anlamında kullanılmaktadır.²³⁸ İslâm Borçlar hukuku açısından bakıldığında ise semenin para ile irtibatının daha belirgin olduğu görülmektedir. Borçlar hukukunda bey’ akdinin konusu (mahalli mevzuu), satılan şey yani mebi’dir. Mebi’, aynı zamanda mal sözcüğü ile de ifade edilmektedir. Bey’ akdinin en geniş manasıyla semen, satılan malın mübadele bedelidir. Özellikle Hanefî mezhebi literatüründeki alışveriş akitlerinin semenle ilgili hükümlerine bakıldığında, mübadele ve alışveriş bedelinin semen ve alışverişe konu olan şeyin mebi’ olarak nitelendirilmesi semenin para ile ilişkisini görmemize yardımcı olmaktadır. Ayrıca Hanefî hukukçuları sarf akdini, “semenin semen ile satımıdır”²³⁹ şeklinde tanımlamaları buna örnek verilebilir.

Para semeniyet vasfı ile iki önemli işlev kazanır. Birincisi mallar için bağımsız bir değer standardı olmasıdır ki, fiyatlar da buna göre belirlenmektedir. Nitekim paranın asıl gayesi, hiçbir kıstas ve endekse bağlı olmaksızın ve etkilenmeksizin alışverişlerin adil bir

²³⁴ Hasan Hacak, “Mal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2003, c. 27, s. 462.

²³⁵ a.g.e., ss. 461-62.

²³⁶ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye’ Kamusu*, 1970, c. 6, s. 9.

²³⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, c. 1, s. 306.

²³⁸ Beşir Gözübenli, “Semen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2009, c. 36, s. 465.

²³⁹ Mevsili Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el-İhtiyar li talil’l-muhtar*, 4. bs., Mısır: Seâdet Matbaası, 1966, c. 2, s. 50.

şekilde gerçekleştirmektir. Paranın bağımsız değer ölçütü olmasının en önemli etkenlerinden biri paranın değerinin istikrarlı olması ve yaygın bir şekilde kabul görmesidir. Eğer paranın değeri istikrarlı olmayıp belirsizlik barındırırsa o zaman değer ölçütü ve mübadele aracı olma fonksiyonlarını yerine getiremez. Bir şeyin kendisi istikrarlı ve dengeli olmazsa o şeyin istikrar ve denge sağlaması düşünülemez. Paranın semeniyyet vasfı ile kazandığı ikinci işlev ise hesap birimi olmasıdır. Böylece para, mal ve hizmetlerin fiyatlarının belirlenmesi ve borçların kaydedilmesi için temel referans ve ölçüt olur.

Semeniyyet vasfı malların para ile farkını belirlemektedir. Bu vasıflara sahip olan her şey para olabilir. Aslî olarak bu vasıflara sahip olan altın ve gümüşün dışında olanlar, bu vasıflara sahip oldukça para olarak kullanılabilir.

1.6. Parada Olmaması Gereken Özellik ve Unsurlar

Parada olmaması gereken unsurlar ribâ, gayri mütekavvim mal, garar, cehalet ve kumardır.²⁴⁰

1.6.1. Ribâ (Faiz)

İslam'da para araç olarak görüldüğü için kendisinin bir mal olarak görülüp ondan kazanç sağlanması uygun görülmemektedir. Paranın kendisinden kazanç sağlanması Arapça ribâ (Türkçede faiz) kelimesi ile ifade edilmektedir. Sözlükte “fazlalık, artma, çoğalma” gibi anlamlara gelmektedir.²⁴¹ Terim olarak faiz ödünç işlemlerde veya alışverişte karşılığı bulunmayan hakiki veya hükmî fazlalıktır.²⁴² İslâm hukukunda ribâ ikiye ayrılır.

İlki paranın veya malın borç verilmesinden dolayı kazanılan fazlalık veya süresinde ödenmeyen borca eklenen fazlalıktır ki buna ribe'n-nesîe denir.²⁴³ Kur'an'da ribâ hakkında geçen ifadeler bu anlamda kullanılmaktadır.²⁴⁴ İkincisi ise hadislerde alışveriş yapıldığındaki fazlalıkların men edilmesiyle ribâ kavramına yeni bir boyut getirilmesidir ki, bu tür ribe'l-fadl olarak isimlendirilmektedir.²⁴⁵

1.6.2. Mütekavvim Olmaması

Mütekavvim olmayan mal, faydalanılması şer'ân mubah olmayan maldır.²⁴⁶ Bu tür mallar, malî değer ifade etmediklerinden dolayı hukukî işlemlerde geçerli olmazlar.²⁴⁷

²⁴⁰ Sudais Asif, “The Halal and Haram Aspect of Cryptocurrencies in Islam”, *Journal of Islamic Banking and Finance*, c. 35, sy. 2 (2018), ss. 93-95.

²⁴¹ Ebu Ceyb, *el-Kamusü'l-Fıkhî*, s. 143.

²⁴² Özsoy, “Faiz”, s. 110.

²⁴³ a.yer.

²⁴⁴ Rum, 30/39; Bakara, 275-279; Ali İmran, 3/10; Nisa, 4/161.

²⁴⁵ Özsoy, “Faiz”, s. 110.

²⁴⁶ Nezih Hammâd, *İktisadî Fıkh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, s. 257.

Mütekavvim olmayan mala, şer'an aşâğılık ve iğrenç görülen içki, domuz, pislik vb. ile hakkında şer'i yasak bulunan put vb. ve bir tutam ot gibi maddelerin önemsizliğini barındıran şeyler örnek verilebilir.²⁴⁸ Para olarak kullanılacak şeyin de İslam'ın yasakladığı maddelerden olmaması gerekmektedir.

1.6.3. Garar

Garar, sözlükte tehlike, noksanlık anlamına gelir. Terim olarak garar, neticesinin kapalı olmasıdır. Nitekim garar akdi, sonucu belli olmayan ya da olmak ile olmamak arasında şüpheli bulunan bir akittir.²⁴⁹ Fıkıh terimi olarak ise kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşıyan bütün malları kapsamaktadır.²⁵⁰ Gararın yasak olması batıl yoldan kazanç elde etmeyi meneden bazı ayetlere²⁵¹ dayandığı, ayrıca İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre gararın ayetlerde geçen "batıl" kelimesinin kapsamına girdiği belirtilmektedir.²⁵² Garar yasağının gayesinin haksız kazancın önlenmesidir. Gararın sırf risk üzerine kazanç sağlaması ile risksiz bir şekilde kazanç anlamına gelen ribâ ile fikir bağı bulunur. İslam dini tamamen riski benimsemediği gibi risksiz olanı doğru bulmamaktadır.

Gararın aşırısı, orta ve az olarak dereceleri vardır. Gararın çok olması akdin sıhhatini etkilemektedir. Orta ve az şeklindeki garar türleri için ise farklı görüşler vardır. Kriterlerin belirlenmesinin zamana ve şartlara göre ticarete oluşan örf ve adetlere, içtimai şartlara ve kişilere göre değişebilmektedir.²⁵³ Paranın değerlendirilmesinde, kazanılmasında ve para olarak kullanılacak olan şeyin çalışma sisteminde veya paranın fonksiyon ya da özelliklerinde garar içermemesi önemlidir.

1.6.4. Cehalet

Fıkıh terimi olarak cehalet kavramı hukuki işlemlerde işlem konusun hakkında bilginiz eksik olduğu durumu ifade eder.²⁵⁴ Gararda olduğu gibi cehalette de aşırısı, orta ve az (fahişe, mutavassıta ve yesire) şeklinde üç gruba ayırılır. Aşırısı derecede olan cehalet İslâm hukukçularına göre akdin sıhhatine engeldir.²⁵⁵

²⁴⁷ Hacak, "Mal", s. 462.

²⁴⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 352.

²⁴⁹ Hammâd, *İktisadî Fıkıh Terimleri*, s. 103.

²⁵⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, "Garar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1996, c. 13, s. 366.

²⁵¹ Bakara, 2/188; Nisa 4/29, 161; Tevbe 9/34.

²⁵² Dönmez, "Garar", s. 366.

²⁵³ a.g.e., ss. 368-71.

²⁵⁴ Ebu Ceyb, *el-Kamusü'l-Fıkhi*, s. 72.

²⁵⁵ İbrahim Kâfi Dönmez, "Cehâlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1993, c. 7, s. 221.

Karafi'ye göre garar ve cehalet özelliği taşıyan anlaşmalarda malın zayi olmaktan korunmasının sağlanması kul hakkının yanında daha fazla Allah hakkını ilgilendirmektedir.²⁵⁶ Bu sebeple fertler kabul etse dahi kamu düzeni bozulduğu için bu, yasak olan iki özelliği taşıyan anlaşmaların geçerli olmadığını belirtmektedir.²⁵⁷ Paranın kendisinde, kazanılmasında ve çalışma mekanizmasında cehalet içermesi paraya olan güveni sarsacağı için bu özelliği barındırmaması gerekir.

1.6.5. Kumar

Kumar genel olarak içinde hile, aldatma (meysir) içeren her şeydir.²⁵⁸ Ayrıca “şans ve becerinin birlikte veya tek başına söz konusu olduğu bir olay yahut yarışmanın ya da belirsiz bir olayın sonucu üzerine bahse tutuşma ve bu yolla kazanç elde etme” şeklinde²⁵⁹ de tanımlanabilmektedir. Kumarın türleri zamana ve bölgeye göre değişse de esas itibarıyla haksız kazanç, mal ve zaman israfı gibi olumsuzluğa yol açtığı için İslam dini kumarı yasaklamıştır. Kumar yasağı fıkhîta haksız kazançların ve beklenmedik hak kayıplarının önlenmesi, akitlerde bilinmezliğin giderilmesi, açıklık ve güvenliğin sağlanması için temel bir delildir.²⁶⁰

Paranın değerinin çok değişken olmasından kaynaklı kazanılan paranın şans eseri olabileceğine ve kumara benzetilerek doğru bulunulmadığına dair görüşler vardır. Bu yüzden para olarak kullanılan şeyin değer ölçüsü ve mübadele aracı olması için istikrarlı olması önemli bir şarttır. Değerinin istikrarsızlığı haksız kazanca da yol açmaktadır ki bu da kumardaki kazanca benzer.

1.7. Mekâsıdu'ş-Şerî'a Açısından Mal ve Para

Mekâsıdu'ş-Şerî'a(İslâm Hukuku Hükümlerinin Gayesi) insanlığın fitratına uygun olan düzenin ve insanlığın yararının devam etmesini korumaktır.²⁶¹ Bu gayelerin gerçekleşmesinde malî tasarrufları (servet, para vs.) barındıran hukukun ve işlemlerin korunması ve devam etmesi önemlidir.²⁶² Nitekim malın korunması, hukukun gayelerinden

²⁵⁶ a.g.e., s. 222.

²⁵⁷ a.yer.

²⁵⁸ Ebu Ceyb, *el-Kamusü'l-Fıkhî*, ss. 308-9.

²⁵⁹ Ali Bardakoğlu, “Kumar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2002, c. 26, s. 364.

²⁶⁰ a.g.e., ss. 364-65.

²⁶¹ Muhammed Tâhir bin Aşur, *İslâm Hukuk Felsefesi: Gaye Problemi Mekâsıdu'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan, 2. bs., 1987: İz Yayıncılık, t.y., s. 119.

²⁶² a.g.e., s. 237.

zarûriyyât²⁶³ kısmındaki hukuk-î küllî (genel) kaideler arasında yer almaktadır.²⁶⁴ Malların nemalandırılmasının ve dolaşımının düzeni ise hâciyât²⁶⁵ meselelerinin içinde yer almaktadır. ‘Bütünün korunması parçaların korunmasına bağlıdır’ ilkesinden yola çıkarak bütünü oluşturan insanların malının ve parça olarak ise fertlerin özel mallarının muhafazası ancak bütün toplum mallarının idare şekillerini belirlemek ve malların korunması yollarını bilmekle mümkündür.

İslâm’ın malî konularda gözettiği başlıca hukuki gayeler, revacı (dolaşım), vuzuhluğu (açıklık getirilmesi), korumayı, ispatı ve adaleti sağlamaktır.²⁶⁶

1.7.1. Revaç (Dolaşım)

İnsanların çoğunluğu tarafından bir malın ya da paranın meşru yolla tedavül etmesi ve dolaşması, revaçta olma özelliğini ifade etmektedir²⁶⁷ ki, bu özellik Mekâsıdu’ş-Şerî’ a’nın malî tasarruflar hakkındaki en önemli gayelerinden biridir. Revacın anlamlarından biri de malın insanlar içerisinde, kazanana bir güçlük olmayacak şekilde geçişinin sağlanmasıdır.²⁶⁸

Malî açıdan icat edilen en önemli şeyin para olduğu söylenebilir. Çünkü bu vesileyle para, mallar arasında değer ölçütü ve ödeme aracı olarak insanlar tarafından kabul görmüştür. Nitekim Hz. Peygamber^(sav) döneminde trampa usulü ile yapılan alışverişlerde gararı ve aldatmayı engellemek için işlemlerin para ile yapılması tavsiye ettiğinin delilleri üçüncü bölümün 1.4. “Para Fonksiyonları”nda detaylıca zikredilmiştir.

1.7.2. Vuzuhluk (Açıklık)

Malların vuzuhluk özelliğine sahip olması, imkân ölçüsünde insanların zarardan ve düşmanlıktan uzak tutulmasını ifade etmektedir.²⁶⁹ İnsanların mal ve para ile yaptıkları işlemlerde güvenin tesis edilmesi için alışverişte vuzuhluk ilkesi önemli ve gereklidir.

²⁶³ Zarûriyyât: İslâm dininin toplum ve bireyler için vazgeçilmez gördüğü değerlerin korunmasıyla ilgili düzenlemeler ve bunların sağladığı yararlar; dinin gözettiği gaye ve yararların zarûriyyât-hâciyat-tahsiniyyât şeklindeki üçlü ayırımında en üst dereceyi teşkil eden beş temel değer anlamında fıkıh ve usûl-i fıkıh terimidir. Bu beş temel değer ise hayat (can), nesil (nesep, ırz), akıl, mal ve dinin korunmasıdır. Bu beş temel esasın dışında adaletin, sosyal düzenin korunmasının vb. de zarûriyyâta girdiği hakkında görüşler vardır. (Ertuğrul Boynukalın, “Makâsıdü’ş-Şerîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2003, c. 27, s. 425.)

²⁶⁴ Şâtıbî, *El-Muvâfakât*, çev. Mehmet Erdoğan, 3. bs., İstanbul: İz Yayıncılık, 2003, c. 3, s. 44.

²⁶⁵ Hâciyât: Zaruret derecesinde olmamakla birlikte ferdi ve içtimâî hayatın düzenli biçimde yürümesini sağlayan, karşılanmaması zorluk, huzursuzluk ve sıkıntıya sebebiyet veren faydalardır. (Boynukalın, “Makâsıdü’ş-Şerîa”, s. 425.)

²⁶⁶ Aşur, *İslâm Hukuk Felsefesi: Gaye Problemi Mekâsıdu’ş-Şerî’ati’l-İslâmiyye*, s. 250.

²⁶⁷ a.yer.

²⁶⁸ a.g.e., s. 252.

²⁶⁹ a.g.e., s. 258.

1.7.3. Korunması (Hifzu'l-Mal)

Malın korunmasını vurgulayan ayet²⁷⁰ ve hadislerden²⁷¹ hareketle idarecilerin ve insanların maslahatlarını gözetmek durumunda olan kişilerin, servetin muhafazası konusunda tedbirler alması gerektiği çok açıktır. Kişiler ile ilgili malın korunması hakkındaki durum böyle ise insanların tümünün malının korunması daha önem arz etmektedir.²⁷² Malların kaybolmasının, telef olmasının önlenmesi ve hiçbir bedel ödenmeksizin haksız bir şekilde malın başka birisine geçmesinin engellenmesi malların korunması kapsamındadır. Aynı şeyler para için de geçerlidir ki, bu durum paranın güvenli bir sistem içinde olmasını zorunlu kılmaktadır.

1.7.4. İspat

İspat, malın ve paranın herhangi bir tehlike ve tereddüt içermeyecek şekilde sahibine kesin olarak ulaşmasıyla gerçekleşir.²⁷³ Aynı şekilde insanlar tarafından meşru ve geçerli bir yol ile malın veya paranın elde edilmesidir.

1.7.5. Adalet

Malın, mülkün ve paranın haksız kazanç ile kazanılmamasıyla adalet özelliği gerçekleşmektedir.²⁷⁴ Bunun gerçekleşmesinin bir şartı da iktisat sisteminin adalet ilkesine dayanmasıdır. Bu ilkedен yola çıkarak hiç kimsenin haksız bir şekilde başka birisinin hakkını almamasını sağlayan bir para sisteminin olması önemlidir.

²⁷⁰ “Ey inananlar! Mallarınızı aranızda haksız yere değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yiyin, haram ile nefsinizi helak etmeyin...” (Nisa, 4/29).

²⁷¹ Hz. Peygamber(sav) veda hutbesinde: “Şüphesiz ki, nasıl şu gününüz, içinde bulunduğunuz ayınız ve beldeniz haramsa, kanlarınız, mallarınız da haramdır, dokunulmazlığı vardır” (Buharî, “Hudud”, 9).

²⁷² Aşur, *İslâm Hukuk Felsefesi: Gaye Problemi Mekâsıdu’ş-Şerî’ati’l-İslâmiyye*, s. 258.

²⁷³ a.g.e., s. 259.

²⁷⁴ a.g.e., s. 261.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İSLÂM HUKUKUNA GÖRE BITCOİN'İN PARA OLMA
KEYFİYETİ

1. İSLÂM HUKUKÇULARININ BİTCOİN HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE TEMEL DAYANAKLARI

İslâm hukukçularının Bitcoin hakkında farklı yaklaşımları vardır. Bunun sebebi Bitcoin'in değerinin kısa sürede değişmesi, yeni bir para ve devletlerden bağımsız olması gibi özellikleri içinde barındırması ile ilgilidir.

Bitcoin hakkında olumsuz ve olumlu yaklaşımın yanında, Bitcoin ile ilgili bütün işlemlerde temkinli davranılmasının daha uygun olduğu yaklaşımı mevcuttur. Olumsuz yaklaşımın içinde Bitcoin'in para olmadığı gibi Bitcoin mal da olmadığı görüşü savunulmaktadır. Olumlu yaklaşıma göre ise Bitcoin, bir dijital değerdir ya da paradır.

1.1.Olumsuz Yaklaşım

Bitcoin hakkında olumsuz yaklaşıma sahip olan kurumların ya da kişilerin, çalışmamızın ikinci bölümünün 3.3.2. Riskler isimli başlığında yer alan riskleri gerekçe sundukları görülür.

T. C. Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı “Din İşleri Yüksek Kurulu”na göre Bitcoin'in para olmamasına neden olan özellikler şunlardır: 1. Zatî bir değeri olmaması 2. Değerinin devlet tarafından almaması 3. Merkezi bir finansal kurumun veya devlet teminatı ve denetimi altında olmaması 4. Değerinin spekülasyona açık olması 5. İlegal işlerin finansmanında kullanılmasıdır. Bu yüzden mevcut aşamada Bitcoin ile işlemlerin yapılması dine uygun değildir.²⁷⁵

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun dijital kripto paraların kullanımı hakkında yaptığı açıklamasında, kullanıcılar arasında değişim ya da kıymet ölçüsü olarak genel kabul gören, kaynağı itibariyle kullanıcılara güven veren her türlü paranın kullanımı caiz olduğu belirtilmektedir. Fakat Bitcoin'in üretiminde, sürüm aşamalarında ve kullanıcıların işlemlerinde belirsizlik ve haksızlığa uğrama risklerinin mevcut olduğu ifade edilmektedir. Bu yüzde Bitcoin kullanımının dinen uygun olmadığı sonucuna varılmaktadır.²⁷⁶

Mısır müftüsü Shawki Allam, kişilerin ve kurumların haklarına zarar vermesi, devlet tarafından yasal olmaması, değerinin aşırı değişken olması ve yapılan işlemlerin kumara benzemesi, Bitcoin'in yasaklanmasını gerekli kılan özelliklerdir. Görüşünün dayanağı ise

²⁷⁵ “Din İşleri Yüksek Kurulu: Bitcoin uygun değildir”, 28.11.2017, <https://www.ensonhaber.com/din-isleri-bitcoin-caiz-degildir-dedi.html>.

²⁷⁶ “Dijital kripto paraların kullanımının dini hükmü nedir?”, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, (10.08.2019), <https://kurul.diyamet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/38212/dijital-kriptoparalarin-kullaniminin-dini-hukmu-nedir->.

“bizi aldatan bizden değildir” hadisi ve “zarar ve mukabele bizzarar yoktur”²⁷⁷ hukuk ilkesidir.²⁷⁸ Aynı ülkede bulunan “Dar al-Iftaa” kurumunun temsilcisi olan Magdy Ashour, Bitcoin’in illegal (terör vs.) işlerin finansmanında kullanılması, hakkında düzenlemelerin bulunmaması ve devletin (Mısır) Merkez Bankasının Bitcoin’i kontrol edememesi gibi sebeplerin bu tür paranın yasaklanması için yeterli olduğunu belirtir.²⁷⁹

Ali Muhyiddin el-Karadaği, mevcut durumu ile Bitcoin’in para olmadığını ve bu yüzden alım-satımının, tedavülünün ve üretiminin caiz olmadığı görüşünü savunmaktadır.²⁸⁰

Hayrettin Karaman, köşe yazısında kripto (sanal) paraların şu risklerine değinmiştir; Sistem anonim olması, merkezsiz olması, fiyatı aşırı oynak olması, illegal işlerde kullanılması, haksız kazanç ve kayıplara neden olması, vergilendirilmemesi. Belirttiği risklerden dolayı Hayrettin Karaman, Bitcoin gibi KPB’lerin alıp satılmasının dinen uygun olmadığı sonucuna varmaktadır.²⁸¹

Filistin Fetva Kurulu, Bitcoin’in alıp satılmasının ve madencilikinin yasak olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sonuca varmalarının nedenleri şöyle özetlenebilir; genel kabul görmemesi, yasal olmaması, garar, değerinin çok oynak olması, kumara benzemesi, şifrelerin kırılabilmesi, dolandırıcılığa yol açması.²⁸²

Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı’nda bulunan “Wifaqul Ulema” kurumunun fetva kurulu üyeleri,²⁸³ Bitcoin’in, değerinin çok oynak olması ve merkezsiz doğrulama sisteminin kumar ve şans içermesi paranın fonksiyonlarını tam olarak icra

²⁷⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, ‘Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye’ Kamusu, 1. bs., İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1970, c. 1, s. 261.

²⁷⁸ “Bitcoin trading is unlawful pursuant to Islamic Sharia, says Egypt’s grand mufti”, 01.01.2018, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/3/12/286399/Business/Economy/Bitcoin-trading-is-unlawful-pursuant-to-Islamic-Sh.aspx>.

²⁷⁹ Farah Tawfeek, “Egypt’s Dar al-Iftaa deems Bitcoin currency as forbidden in Islam”, 01.01.2018, <https://egyptindependent.com/egypts-dar-al-iftaa-deems-bitcoin-currency-forbidden-islam/>.

²⁸⁰ Ali Al-Quradaghi, “فتوى حول: الحكم الشرعي للعملة الرقمية الالكترونية”, s. 6, (25.07.2019), <http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/05/Bitcoin-ali.quradaghi.pdf>.

²⁸¹ Hayrettin Karaman, “Sanal para (bitcoin, bitpara)”, 30.11.2017, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/sanal-para-bitcoin-bitpara-2041314>.

²⁸² Daru Al-Ifta’ Al-Falasteeniyya, “04.01.2018 ,” مجلس الإفتاء الأعلى يحرم التعامل بالبيتكوين”, <http://www.darifta.org/news/shownew.php?title=%D9%85%D8%AC%D9%84%D8%B3%20%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%81%D8%AA%D8%A7%D8%A1%20%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B9%D9%84%D9%89%20%D9%8A%D8%AD%D8%B1%D9%85%20%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B9%D8%A7%D9%85%D9%84%20%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8A%D8%AA%D9%83%D9%88%D9%8A%D9%86>.

²⁸³ Amjad Mohammed, Bilal Issak, Faisal al-Mahmudi (Canada), Qadhi Imran Sayed Falahi, Mohammed Ashfaq, Qari Muhammad Shoyaib Nurgat, Zakaria Akudi ve Zubair Dudha.

edememesine neden olmaktadır.²⁸⁴ Bu yüzden Bitcoin'in kullanımından kaçınılması gerekmektedir.²⁸⁵

Güney Afrika'nın "Majlis al Ulama" kurumu, Bitcoin'in sisteminde hiçbir şeyin gizli olmadığını ve işlemlerin kumara benzediğini ifade ederek Bitcoin'in para olamayacağını ve bu tür paralarla işlem yapılmasının yasak (haram) olduğunu savunur.²⁸⁶ Aynı şekilde Merkezi Deoband'da olan "Darul Iftaa-Darul Uloom" kurumu ise sisteminde mevcut olan risklerin Bitcoin'in kullanılmasının yasaklanmasını gerekli kıldığını belirtir.²⁸⁷

Bitcoin sisteminin geliştiricisinin tam olarak kim olduğunun bilinmemesi²⁸⁸ ve sürdürülebilirlik ve güvenlik bakımından birçok işlemde yüksek garar (belirsizlik) içermesi, Bitcoin'in kullanılmasının yasak (haram) olduğunu belirtilir.²⁸⁹

Sadece Bitcoin'in altyapısına (Blockchain) bakılarak Bitcoin hakkında olumlu bir sonuca varılmasının yanlış olduğunu ifade edilir. Ayrıca Bitcoin, yasal olmadığı için alış veriş kullanılması kısıtlanması, değerli bir şeye dayanmaması ve sistemin siber saldırıya uğramasıyla meydana gelecek olan sıkıntılar hakkında başvurulacak/şikâyet edecek kurumun olmaması, Bitcoin ile ilgili yapılan bütün işlemleri (madencilik, kullanımı ve alım-satım) yasaklı kıldığı belirtilmektedir.²⁹⁰

İkinci bölümün 3.3.2. Riskler başlığında yer alan Bitcoin sisteminin riskleri, İslâm hukukçularının olumsuz yaklaşıma sahip olmalarına neden olduğu açıktır. Bitcoin'in en büyük risklerinden biri merkezsiz olması ve yasal olmamasıdır. Dördüncü bölümün 3. başlığı olan "Paran Çeşitleri Açısından Değerlendirmesi"nde bu konu tartışılmaktadır. Özetle, paranın devlet tarafından emisyonu ve arzının kontrolü insanların servetleri hakkında maslahat olduğu ifade edilebilir. Bu yüzden günümüzde paranın güvenilir bir kurum tarafında desteklenmesi ve denetlenmesi önemlidir.

²⁸⁴ "Cryptocurrency: OneCoin, Bitcoin", ss. 2-3, (22.07.2019),

<https://www.wifaqululama.co.uk/images/Fatwa/wifaq-onecoin.pdf>.

²⁸⁵ Amjad Mohammed, "Cryptocurrency: OneCoin, Bitcoin", (22.07.2019),

<https://www.wifaqululama.co.uk/onecoin/>.

²⁸⁶ Majlisul Ulama, "Bitcoin Is Not Currency", 16.01.2018, <http://www.themajlis.info/21923/bitcoin-not-currency>.

²⁸⁷ "Helal ve Haram", 22.07.2019, <http://www.darulifta-deoband.com/home/ur/Halal--Haram/146744>.

²⁸⁸ Satoshi Nakamoto'nun kim olduğu ile ilgili farklı görüşler vardır. Fakat tam olarak kim ya da kimler olduğu bilinmemektedir.

²⁸⁹ "Bitcoin Fatwa, Bitcoin Haram Sheikh Assim Al Hakeem", (22.07.2019),

<https://www.islamandbitcoin.com/blog/bitcoin-fatwa-assim-al-hakeem1>.

²⁹⁰ Haitham al-Haddad, "Fatwa on Bitcoin & Other Cryptocurrencies", 25.01.2018,

<https://www.islam21c.com/islamic-law/fatwa-bitcoin-cryptocurrencies/>.

Bitcoin sisteminin barındırdığı önemli risklerden biri de illegal faaliyetlerde kullanılmasıdır. Kullanıcıların anonim (kimlikleri belirsiz) olmaları nedeniyle terör, kara para aklama vs. gibi faaliyetlerde bu tür paranın kullanılması kolaylaşmaktadır. Bu durumun devletler veya kurumlar tarafından tespit edilip hakkında düzenleme veya yasak konması ile o ülkedeki kullanıcılar zor duruma düşebileceklerdir.²⁹¹

Bitcoin, ayrıca kumara benzetilerek eleştirilmektedir.²⁹² Bununla birlikte Bitcoin'in volatiliteli olması ile kullanıcının haksız ve sebepsiz zenginleşmesine²⁹³ veya servetinin kaybına yol açacağı bakımından da eleştirilmesi mümkündür.²⁹⁴ Ortaya çıkan bu durum için şikâyet edilecek bir kurumun olmaması sorunları çözümsüz hale getirmektedir.²⁹⁵

İslâm hukukuna göre döviz alım satımından para kazanmak caiz olmakla²⁹⁶ birlikte stokçuluğa yer yoktur. Bitcoin'in daha fazla tasarruf aracı olarak kullanıldığı ve kullanıcıların Bitcoin'i stok ederek gelecekte daha fazla kâr elde etmek için sakladığı kolaylıkla söylenebilir. Bu nedenle stokçuluğa neden olan Bitcoin caiz görülmemektedir.²⁹⁷

Yukarıda Bitcoin hakkında olumsuz yaklaşıma sahip olan kurum ve kişilerin görüşleri zikredildi. Bu görüşlerin nedenleri ana hatlarıyla şöyle sıralanabilir; yasal olmaması, düzenlemenin olmaması, garar, kumara benzeme, sistemin kurucusunun ve kullanıcıların anonim (kimlikleri belirsiz) olması, devlet veya kurum tarafından desteklenmemesi, değerinin çok oynak olması, siber saldırı, dolandırıcılığa yol açması, haksız kazanca sebep olması, şifrelerin kırılabilmesi, vergilendirilememesi. Bütün saydığımız riskler Bitcoin sisteminin belirsizlik (garar)²⁹⁸ içerdiği ve helal ve haramın ortasında bulunun “şüphe”li²⁹⁹ (şubuhat) işlerin içinde yer aldığı görülür.³⁰⁰ Aynı şekilde Bitcoin'in insanlar tarafından genel kabul

²⁹¹ Kaya, “Kripto Para Birimleri ve Fıkhî Açından Değerlendirilmesi”, s. 13.

²⁹² “Bitcoin trading is unlawful pursuant to Islamic Sharia, says Egypt's grand mufti”.

²⁹³ Hukukî bir sebebe dayanmadan bir şahsın mal varlığının başkası aleyhine çoğalması. (Ali Kaya, Halit Çalış, “Haksız İktisap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1997, c. 15, s. 211.

²⁹⁴ “Dijital kripto paraların kullanımının dini hükmü nedir?”

²⁹⁵ Yusuf Sani Abubakar, Ahamad Faosiy Ogunbado, Mpawenimana Abdallah Saidi, “Bitcoin and its Legality from Shariah Point of View”, *SEISENSE Journal of Management*, c. 1, sy. 4 (2018), s. 19.

²⁹⁶ Karaman, “Sanal para (bitcoin, bitpara)”.

²⁹⁷ a.yer.

²⁹⁸ Nashirah Abu Bakar, Sofian Rosbi, Kiyotaka Uzaki, “Cryptocurrency Framework Diagnostics from Islamic Finance Perspective: A New Insight of Bitcoin System Transaction”, *International Journal of Management Science and Business Administration*, c. 4, sy. 1 (2017), s. 27, doi:10.18775/ijmsba.1849-5664-5419.2014.41.1003.

²⁹⁹ Helal ve haram olduğu kesin bilinmeyen şey. Hacı Mehmet Günay, “Şüphe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2010, c. 39, ss. 263-65.

³⁰⁰ Nurhisam, “Bitcoin: Islamic Law Perspective”, s. 97.

görmemesi, bu tür para için “örfün”³⁰¹ oluşmadığını gösterir. İstilah parada devlet kanunu ile oluşan örfün, Bitcoin’de gerçekleşmediği (çünkü yasal değildir) görülür.³⁰²

Bitcoin’in insanlar tarafından kullanılmasının uygun olmadığı yaklaşımının temel dayanaklardan biri *sedd-i zerâi’ delili*³⁰³ olduğu ifade edilebilir. Nitekim İslâm hukukuna göre yasak veya sakıncalı bir sonuca ulaştırması yüksek ihtimal olan Bitcoin’in önceden terk edilmesinin daha doğru olduğu söylenebilir. Aynı şekilde “*Def’i mefasid, celbi menafiden evlâdur*”³⁰⁴ yani zararlı şeyleri def etmek, faydalı şeyleri getirmekten iyidir kaidesi de bu görüşü desteklemektedir. Çünkü Bitcoin’in barındırdığı birçok riskten insanların sakınmaları birkaç faydasından faydalanmalarından evladır. Nitekim İslâm dini, bir şeyin gelecekte insanlara daha fazla zarar vermeden önce kötülüğün önlenmesini amaçlamaktadır. Bitcoin sistemindeki mevcut olan risklerin ve gelecekte oluşacak zararların önceden önlenmesi bu yüzden önemlidir. Bu çerçevede para miktarının ve ihracının kontrol edilmesi insanların servetleri için *maslahat* olduğu açıktır. Bunun kontrol altına alınmaması ve devlet tarafından yapılmaması *mefsedete* ve *zarara* yol açacağı öngörülebilir.³⁰⁵ Bu yüzden “*Zarar bikaderilimkân def olunur*”³⁰⁶ yani zarar elden geldiğince giderilir kaidesi gereğince Bitcoin sistemin risklerinin zararlarından uzaklaşılması gereklidir.³⁰⁷ Bu durum, sistemin daha iyi araştırılmasına engel değildir.

Bitcoin hakkında olumsuz yaklaşıma sahip olan İslâm hukukçularının sistemin risklerini temel alarak Bitcoin’in, sadece Blockchain sistemindeki dijital sayılardan meydana geldiği ve dayanak varlığının işlev ve faydalarını kendisinde barındırmadığını ifade etmektedirler. Ayrıca Bitcoin’in günümüze kadar semeniyet vasfının iki önemli unsuru olan değişim ve değer ölçütü aracı fonksiyonlarını icra edemediği için para olmadığını göstermiştir.³⁰⁸ Bu yüzden Bitcoin’in kullanılması uygun değildir.³⁰⁹

³⁰¹ Toplumda genel kabul gören, sürekli veya baskın tabikati bulunan işlemler. (İbrahim Kâfi Dönmez, “Örf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2007, c. 34, s. 87.

³⁰² Mufti Faraz Adam, “Bitcoin: Shariah Compliant?”, Yazılı, Amanah Finance Cocultancy, ss. 42-43, (01.08.2019), <http://darulfiqh.com/wp-content/uploads/2017/08/Research-Paper-on-Bitcoin-Mufti-Faraz-Adam.pdf>.

³⁰³ Sedd-i zerâi’: Şer’an sakıncalı sonuçlara götürmesi kesin veya kuvvetle muhtemel olduğunda mubah fiillerin yasaklanmasıdır. (İbrahim Kâfi Dönmez, “Sedd-i Zerâi’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2009, c. 36, s. 277.)

³⁰⁴ Bilmen, *‘Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye’ Kamusu*, 1970, c. 1, ss. 264-65.

³⁰⁵ Nurhisam, “Bitcoin: Islamic Law Perspective”, s. 92.

³⁰⁶ Bilmen, *‘Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye’ Kamusu*, 1970, c. 1, s. 265.

³⁰⁷ Nurhisam, “Bitcoin: Islamic Law Perspective”, s. 94.

³⁰⁸ Adam, “Bitcoin: Shariah Compliant?”, s. 42.

³⁰⁹ “Dijital kripto paraların kullanımının dini hükmü nedir?”

1.2.Olumlu Yaklaşım

Bitcoin hakkında olumlu yaklaşıma sahip olan kurumların ya da kişilerin görüşleri, ikinci bölümün 3.3.1. Faydalar başlığı altında zikredilen gerekçelere dayandığı görülmektedir.

Taha Karaan (Güney Afrika) göre Bitcoin yasal olmasa bile insanların genel kabulünün gerçekleştirdiğini ve bu yüzden mal ve para olarak kabul edildiğini savunur.³¹⁰

Güney Afrika'nın fetva merkezlerinden biri olan "Darul Uloom Zakariyya", malın özelliklerini ve unsurlarını yerine getirdiği için Bitcoin'in ticari işlemlerde para olarak kullanılabilirliğini,³¹¹ ancak yasal olarak para birimi olması için devlet yetkilileri tarafından onaylanması gerektiğini belirtir.³¹²

Monzer Kahf, Bitcoin'in kendi kullanıcıları için para olduğunu ve diğer para birimleri ile takas edilmesinin bir takım şartlarının tamamlanması gerektiğini ifade eder.³¹³

Bitcoin'in günümüzde kullandığımız kâğıt paraya alternatif olması için insanlar tarafından genel kabul görmesi ve hakkında yapılacak düzenlemeler ile kendini ispatlaması önemlidir. Bitcoin, varlık (servet, mal) olarak kabul edildiği takdirde zekât ve miras üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinin yapılması gerekir.³¹⁴ Zekât konusunda belki de Bitcoin'in batın mal içine girdiği ve bu yüzden zekâtın devlet tarafından alınmayacağı ifade edilebilir.³¹⁵ Bitcoin, İslâm hukukuna uygun³¹⁶ ve zekâta tabi tutulacağı görüşleri mal ve para olduğunun bir göstergesi olduğu söylenebilir.³¹⁷ Böylece Bitcoin'in ve KPB'nin gelişim aşamasında olduğu ve zamanla gelişeceği söylenebilir.³¹⁸

³¹⁰ Ziyaad Mahomed, Mohamad Shamsheer, "Crypto Mania: The Shariah Verdicts", 2017, s. 35, <https://www.inceif.org/archive/wp-content/uploads/2018/04/Crypto-Mania-The-Shariah-Verdicts.pdf>.

³¹¹ a.yer.

³¹² Muhammad Abu-Bakar, "Shariah Analysis of Bitcoin, Cryptocurrency, and Blockchain", 24.05.2018, s. 19, <https://docs.google.com/document/d/18FNuGs0vmrmkjEsU93DVZqSa76Ur2rIyBWgXLL-Gzuk/edit#heading=h.1382owemr9oe>.

³¹³ Monzer Kahf, "Fatwa on Bitcoin", (22.07.2019), <http://lightuponlight.com/blog/fatwa-on-bitcoin-by-monzer-kahf/>.

³¹⁴ Mahomed, Shamsheer, "Crypto Mania: The Shariah Verdicts", s. 36.

³¹⁵ Kaya, "Kripto Para Birimleri ve Fikhî Açından Değerlendirilmesi", s. 17.

³¹⁶ Ibrahim Bassam Alzubaidi, Adam Abdullah, "Developing a Digital Currency from an Islamic Perspective: Case of Blockchain Technology", *International Business Research*, c. 10, sy. 11 (2017), ss. 85-86.

³¹⁷ Husaini Ali, *Bitcoin / Cryptocurrency & Persoalan Hukum - Dr. Zaharuddin Abd Rahman*, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=OHRQuCibP0M>; Mohd Abdul Hakim, *Dr Zaharuddin: Hukum Bitcoin*, 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=786UNXh2Ijk>; Pikri Ellia, "Is Cryptocurrency Haram? The Chairmain Of BNM's Shariah Advisory Council Says No", 01.02.2018, <https://vulcanpost.com/632153/haram-cryptocurrency-syariah-advisory-council/>.

³¹⁸ Şerif Dilek, "Blockchain Teknolojisi ve Bitcoin", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmalar Vakfı (SETA)*, ubat.2018, s. 29, <https://setav.org/assets/uploads/2018/02/231.-Bitcoin1.pdf>.

Muhammad Abu Bakar, Bitcoin'in günümüzde çok çeşitli ödemeler için kullanılması İslâm hukukuna göre Bitcoin'in para olarak görülmesini mümkün kıldığını ve işlemlerinin yasaklanmadığı devletlerde Bitcoin'in değişim aracı olduğunu ifade eder. Ancak devlet tarafından yasaklanması halinde kullanılmasının uygun olmadığını belirtir. Ayrıca diğer para birimlerine göre daha avantajlı olan durumlarda kullanılmasını ve dolandırıcılara karşı temkinli olunmasını tavsiye etmektedir.³¹⁹

Olumlu yaklaşıma sahip olanlar, Bitcoin sisteminin sunduğu hızlı işlem kolaylığı, işlem bilgilerinin kesinliği, düşük maliyeti, çifte harcamanın ve sahte para basımının mümkün olmaması gibi özelliklerinden ve Bitcoin'in açık bir şekilde haram unsur içermediğini savunmaktadırlar. Bu da olumlu yaklaşımını savunanların dayanaklarından biri, İslâm hukukunun *istishâb delilinin*³²⁰ içinde olan “*eşyada asıl olan ibahadır (mubahlık, helallik)*”³²¹ prensibinin olduğu söylenebilir.

Fiziksel para kullanmak yerine dijital ya da sanal olarak paranın kullanılması bazı açılardan daha güvenli olduğu da ifade edilebilir. Bu yüzden bu görüşü savunanların bir dayanağı da *maslahat delili*³²² olduğu söylenebilir. İnsanlara faydalı olan her şeyin desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekir. Son dönemde teknolojinin gelişmesi ve iktisat ile birçok alanda birleştiği bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında teknoloji ile iç içe olan Bitcoin sistemi ve sunduğu faydalar, gelecekte insanların yapacakları işlemlerde kolaylık sağlayacağı öngörülebilir.

Bitcoin hakkında olumlu yaklaşıma sahip olanların diğer bir dayanağı da *kıyas delili*³²³ olduğu ifade edilebilir. Daha önce internetin, kredi kartların vs. yaygın olmaması fakat zaman ile insanların çoğu tarafından kullanılması gibi Bitcoin ve KPB de gelecekte insanlar tarafından kullanılmasının yaygın olacağına benzetilebilir. Bitcoin kullanımının yaygınlaşması ile de *örfün*³²⁴ de oluşacağı ifade edilebilir. Altın ve gümüşün aslı para olduğu felslerin de insanların kabulü yani örf ile para kabul edildiği üçüncü bölümde 1.3. Asli Para ve

³¹⁹ Abu-Bakar, “Shariah Analysis of Bitcoin, Cryptocurrency, and Blockchain”, ss. 20-21.

³²⁰ İstishâb delili: Önceden sabit olup sonradan değiştiği bilinmeyen bir şeyin, hâlihazırda da aynen kalmasına hükmetmektir. (Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, 13. bs., İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018, s. 116.)

³²¹ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye* Kamusu, 1970, c. 1, s. 298.

³²² Şer’î hükümlerin içerdiği veya akıl ve tecrübe yoluyla belirlenmekle beraber bunlarla uyum içinde olan faydalar anlamında fıkıh ve usûl-i fıkıh terimi. (İbrahim Kâfi Dönmez, “Maslahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2003, c. 28, s. 79.)

³²³ Kıyas, bir meselenin nass ile sabit olan hükmünü, -aralarındaki müşterek illetten dolayı- naslarda hükmü bulunmayan diğer bir meselede icthâd ile izhâr etmektir. (Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 89.)

³²⁴ Toplumda genel kabul gören, sürekli veya baskın tatbikatı bulunan işlemler. (Dönmez, “Örf”, s. 87.)

Istilah Para Ayırımından bahsedildi. Devletin para basımında tek yetkili olması ile tedavül edilen paranın zamana bırakılmaksızın insanlar için örfün oluşmasını sağlamaktadır.³²⁵ Fakat Bitcoin'in doğasının merkezsiz olmasından dolayı zamanla insanlar tarafından kullanılması takdirine bırakılmıştır. Bu çerçevede Bitcoin'in insanlar tarafından genel kabul görmesi halinde, “*örf ile tâyin, nas ile tâyin gibidir*”³²⁶ yani örf ile belirlenmiş olan bir şeyin, nas ile belirlenmiş gibidir prensibinin bu görüşü destekler nitelikte olabileceği söylenebilir.

Bitcoin hakkında olumlu yaklaşıma sahip olanların en çok dikkatini ve ilgisini çeken husus ise Bitcoin sisteminde -şimdilik- ribâ (faiz) uygulamasının olmamasıdır.³²⁷ Çünkü bu sistemde borç alınacak bir kurum veya kişi yoktur, sadece paranın transferi gerçekleşir. Ayrıca Bitcoin'in, enflasyon ve borç alınacak bir kurumun olmaması ve adil dolaşımı sağlaması İslâm hukuku açısından olumlu yönleridir.³²⁸

İslâm hukukçularının Bitcoin hakkında olumlu yaklaşımından iki görüş ortaya çıkmaktadır. Birinci görüşe göre Bitcoin sisteminin algoritma şifreleri ve Blockchain ile çalışması, defter-i kebir gibi bir mantıkla depolanabilmesi, saklanabilmesi ve geri kazanılması gibi özellikleri bir ekonomik değer ifade eder. Bu durum Bitcoin'in dijital sermaye (mal) olduğunu gösterir.³²⁹ Bitcoin transfer edilebilir ve dijital anlamda da olsa temsil kabiliyetine sahip olduğu için ticarete kullanılabilir. Fakat semeniyet yani para fonksiyonlarını bu aşamasında icra etmediği için para birimi olarak değerlendirilmemektedir.³³⁰ Bitcoin, parada olması gereken fonksiyon ve özelliklere sahip olmasa bile kendi sistemindeki kullanıcılarının arasında bir değişim aracıdır.³³¹ İkinci görüşe göre ise Bitcoin dijital bir sermaye olduğu gibi para olarak da kullanılabilir.³³²

1.3.Diğer Yaklaşımlar

Bitcoin'in para olup olmadığı hakkında net bir sonuca varılmasının daha erken olduğunu savunan kişiler ve kurumlar da vardır. Bitcoin gibi KPB'nin henüz yasal ve genel kabul görmüş bir mübadele aracı olup olmadığının belirlenmesinin daha erken olduğunu ifade

³²⁵ Adam, “Bitcoin: Shariah Compliant?”, s. 17.

³²⁶ Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstılahatı Fıkhiyye' Kamusu*, 1970, c. 1, ss. 269-70.

³²⁷ Charles W. Evans, “Bitcoin in Islamic Banking and Finance”, *Journal of Islamic Banking and Finance*, c. 3, sy. 1 (2015), s. 4.

³²⁸ a.g.e., s. 8.

³²⁹ Zalina Muhamed Zahudi, Radin Ariff Taquiddin Radin Amir, “Regulation of Virtual Currencies: Mitigating the Risks and Challenges Involved”, *Journal of Islamic Finance - IIUM Institute of Islamic Banking and Finance*, c. 5, sy. 1 (2016), s. 68.

³³⁰ Adam, “Bitcoin: Shariah Compliant?”, ss. 41 ve 49.

³³¹ a.g.e., s. 42.

³³² a.g.e., ss. 40-41.

eden “Daru’l-İhsan” kurumu, Bitcoin hakkında araştırmalar yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. Bitcoin’in şimdiki durumu hakkında ise kurum, sistemin faydaları yanında ciddi riskler içermesi, olumlu veya olumsuz fetva vermek yerine temkinli davranılmasının daha uygun olduğunu belirtmektedir.³³³ Aynı şekilde Albaraka Bankacılık Grubunun şariat Kurulu Başkanı olan Ebu Gudde de Bitcoin’in kesin bir şekilde yasaklanmasının yerine konu hakkında derinlemesine çalışmaların yapılmasını daha uygun görmektedir.³³⁴

Malezya Merkez Bankası, Bitcoin’in devlet tarafından yasal görülmediğı ve Bitcoin’in faaliyetlerini düzenlenmediğini belirtmiştir.³³⁵ Kendileri tarafından Para aklama, teröre destek sağlama ve kanun dışı faaliyetlerde kullanılabilme olasılığının oluşturacağı risklere karşı KPB hakkında kullanıcıların önlemler alınmasının önemini vurgulamıştır.³³⁶ Ayrıca Malezya Merkez Bankası tarafından, Bitcoin ile yapılan işlemlerin daha şeffaf olması için bazı adımların atılması gerektiğı ve 2019 yılında Bitcoin gibi KPB’ler için düzenleme yapılabileceğı hakkında açıklama yapılmıştır.³³⁷ Malezya’nın “Uluslararası şariat İslâmi Finans Araştırma Akademisi”nin çatısı altında olan “İslâmi Finans Bilgi Merkezi”nde Bitcoin³³⁸ ve sistemin altyapısı olan Blockchain³³⁹ ile ilgili sunumlar yapılmış, fakat iki kurumun da Bitcoin hakkında bir açıklaması olmamıştır. Bu durum iki kurumun konu hakkında olumlu veya olumsuz bir tavır yerine gelişmekte olan Bitcoin sisteminin derinlemesine araştırılmasının daha doğru olacağı yaklaşımında oldukları göstermektedir.

1.4.Görüşlerin Değerlendirilmesi

Bitcoin’in günümüz para birimi sistemine alternatif bir sistem sunduğı görülmektedir. Bitcoin’in yasak olduğı yaklaşımını benimseyen İslâm hukukçularının Bitcoin sistemini makro açıdan inceledikleri görülür. Bu görüşü savunanlar, Bitcoin sistemin barındırdığı riskler yanında kullanımının yaygınlaşması mevcut kullanılan paralarının istikrarına ve kurumlar tarafından kontrolünü zayıflamasına ve böylece sahte ve siber saldırıların ortaya

³³³ “Trading in Bitcoins and crypto-currencies”, (22.07.2019), <https://www.darulih-san.com/index.php/business/item/7517-trading-in-bitcoins-and-crypto-currencies>.

³³⁴ Mahomed, Shamsher, “Crypto Mania: The Shariah Verdicts”, s. 36.

³³⁵ Bank Negara Malaysia, “Statement on Bitcoin”, 02.01.2014, http://www.bnm.gov.my/index.php?ch=en_announcement&pg=en_announcement&ac=49&lang=en.

³³⁶ Bank Negara Malaysia, “Digital Currency - Notice to Persons Operating a Business Relating to Digital Currencies”, (20.07.2019), http://www.bnm.gov.my/index.php?ch=en_digital_currency&lang=en.

³³⁷ Fintech News Malaysia, “Budget 2019: Securities Commission Malaysia to Regulate ICOs in 2019”, 02.11.2018, <https://fintechnews.my/18950/blockchain/securities-commission-malaysia-ico-regulation/>.

³³⁸ Norbik İdris, “Cryptocurrency, Blockchain& DLT : Underlying technology, benefits & risks.”, (Yazılı), International Islamic University Malezya, (26.07.2019), <https://ifikr.isra.my/library/viewer2/10112>.

³³⁹ Wan Muhamad Hasni, “Islamic Finance and the Blockchain Revolution”, (Yazılı), Malezya, (26.07.2019), <https://ifikr.isra.my/library/viewer2/10111>.

çıkmasına ve terör faaliyetlerinin daha kolay bir şekilde desteklenmesine neden olduğunu söylerler. Bu duruma göre sistemin içinde belirsizlik ve cehalet olduğu açıktır. Ayrıca bu konuda derinlemesine çalışmalar ve araştırmalar yapılması, gelecekte doğabilecek sıkıntılar için ihtiyati tedbirler alınabilmesi için önemlidir. Nihai kararın verilmesi ise Bitcoin sisteminin gelişimini tamamlaması ve yapılan işlemlerin bilinmesi ile daha doğru olacaktır. Mikro ölçekte Bitcoin hakkında inceleme yapan İslâm hukukçuların bazıları dijital değer (mal) olduğunu kabul eder ve ticaret yapıldığını, diğerleri ise Bitcoin paranın (tam olmasa bile) özelliklerini taşımasından dolayı para birimi olduğunu savunurlar. Bu görüşe sahip olanlar için Bitcoin sisteminin belirsizlik (garar) ve cehalet içermesi mal veya para birimi olmasına zarar vermez.

Bitcoin'in merkezsizliği konusu, dördüncü bölümün 4. Paranın Çeşitleri Açısından Değerlendirmesi başlığında tartışılmıştır. Özel paralara da benzetilen Bitcoin merkezsiz olmasının dezavantajlarının yanında birtakım avantajlar barındırdığı ve sistemin gelişmesi ile dezavantajları minimize edileceği düşünülmektedir.³⁴⁰ Fakat daha önce ortaya çıkan özel paraların durumunun iyi olmadığı konu hakkındaki raporda zikredilmektedir.³⁴¹

Bitcoin'in bir şeye dayanmadığı ve karşılığı bulunmadığı eleştirisine, günümüz kâğıt para sisteminde de olan bir şey olduğunu belirterek cevap vermeye çalışılmaktadır.³⁴² Bu yüzden Bretton Woods sisteminden günümüze kadar gelen para çeşitlerinin çalışma sistemini bu açıdan iyice araştırılması ve sorgulanması önemlidir ki bu sayede ortaya çıkacak olan yeni para sistemlerinde bu yanlışlar en az miktara indirilmeye çalışılacaktır.

Bitcoin'in kara para aklanması, terör faaliyetlerinde kullanılması gibi riskleri barındırmasından dolayı tenkit edilip mevcut kullanılan paralarda (kâğıt para) da aynı risklerin bulunması çelişkili bir durumdur. Bir de Bitcoin'in üretim sürecinin, alım satımının, para transfer işlemlerinin, altyapı sisteminin (Blockchain) ayrı ayrı incelenmesinin daha doğru olduğu ifade edilmektedir.³⁴³ Bu alanların barındırdığı riskler farklıdır ve buna göre bu sistemin faydaları daha net görülebilir ve riskleri zamanla minimize edilebilir.

³⁴⁰ Weber, "Bitcoin and the Legitimacy Crisis of Money", s. 1.

³⁴¹ Dabrowski, Janikowski, "Virtual currencies and central banks monetary policy: challenges ahead", ss. 20-22.

³⁴² Evans, "Bitcoin in Islamic Banking and Finance", s. 7.

³⁴³ Kaya, "Kripto Para Birimleri ve Fikhî Açıdan Değerlendirilmesi", s. 15.

Bitcoin'in kumara benzetilmesinin ve sistemde aldatmanın veya aldanmanın olduğu görüşünün şeffaf olan ve kullanıcılar tarafından denetlenebildiği bir sistemde çok da anlaşılır olmadığı belirtilmelidir.³⁴⁴

Bitcoin'in değerindeki yüksek oynaklık, sürdürülebilirlik problemi, siber saldırı, deflasyon gibi riskler, sistemin gelişmesi ve güçlenmesi ile düzeleceği söylenebilir. Çünkü önümüzdeki yıllarda KPB ve Bitcoin havuzunun genişlemesi, spekülasyon ile değerinin kötüye kullanılmasının önüne geçebilir. Aynı şekilde bu sistemin korunmasını sağlayacak programların kurulması ve geliştirilmesi ile siber saldırıların önüne geçilebilir. Değerinin istikrarlı olması ve siber saldırıların önlenmesi de sürdürülebilirlik açısından görülen problemlerin ortadan kaldırabilir ve böylece insanlar bu tür paraları güvenli bir şekilde kullanabilirler

Bitcoin'i ve genel olarak KBP'lerini İslâm hukukuna uygun bulmayanlar bile gelecekte KPB'nin kullanımının yaygın hale gelmesi ve insanlar tarafından genel kabul görmesi olasılığını dikkate aldıkları ve hakkında yasa, düzenleme ve değerinin istikrarlı olması durumunda farklı yaklaşılabileceğini ifade etmektedirler.³⁴⁵ Fakat ticari bir mal olarak veya para olarak kullanımının da zarar (haksız kazanç veya kayıp)³⁴⁶ ile sonuçlanabileceğinden dolayı hakkında düzenleme yapılana kadar temkinli davranılmasının daha uygun olduğu belirtilir.³⁴⁷

Bitcoin'in kurucusunun ve kullanıcılarının tam olarak bilinmemesi, paranın vasıflarını icra edememesi, değerinin çok oynak olması, devlet tarafından desteklenmemesi ve düzenlenmemesi gibi özellikler sistemin belirsizlik (garar) içerdiği için "şüpheli" olduğu söylenebilir. Bitcoin'in insanlar tarafından genel kabul görmemesi ve devlet kanunu ile ıstılah paranın belirlenerek oluşan örfün, Bitcoin'de gerçekleştirmediği (çünkü yasal değildir) sonucuna varılır.

Yukarıda zikredilen farklı görüşler ve değerlendirmelerden yola çıkarak İslâm hukukuna göre Bitcoin hakkında semeniyet vasfı bulunmadığı, paranın fonksiyonlarını icra etmede konusunda belirsizlik olduğu göstermektedir. Böylece Bitcoin'in para olma yönünün tartışmalı olduğunu göstermektedir.

³⁴⁴ a.g.e., s. 16.

³⁴⁵ Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", ss. 43 ve 46.

³⁴⁶ Asif, "The Halal and Haram Aspect of Cryptocurrencies in Islam", s. 101.

³⁴⁷ Zahudi, Amir, "Regulation of Virtual Currencies: Mitigating the Risks and Challenges Involved", s. 68.

Bitcoin, mübadele aracından çok yatırım aracı olarak kullanılmaktadır.³⁴⁸ Bu yüzden insanlar tarafından Bitcoin, para olarak genel kabul görmemektedir. Bu görüşlerden yola çıkarak Bitcoin'in mütekavvim mal çerçevesine girdiği ve dijital bir varlık olduğu ifade edilebilir.³⁴⁹ Ancak Bitcoin sisteminin riskler ve İslâm İktisadı ve Finansı'nın çizdiği perspektif göz önüne alındığında, bu konuda yapılan işlemlerin kullanıcılara yarardan çok zarara yol açtığı açıktır. Bu yüzden Bitcoin kullanımı, madenciliği, alım satımı vs. hakkında temkinli davranılması daha uygundur.

2. KLASİK PARA ANLAYIŞI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Zaman ve şartların değişmesi ile paranın tanımının da değişebileceği hakkında çalışmamızın birinci bölümünde detaylı bilgi verildi. Öz olarak, paranın fonksiyonlarını icra edebilen ve insanlar tarafından kabul görmesiyle (maddi veya maddi olmayan) değerlerin para tarifine girebileceği ifade edildi.³⁵⁰ Yani her şey, para olabilir. Para çeşitlerinin tarihi seyrine bakıldığında maddi olandan (emtia, altın, gümüş vs.) maddi olmayan (kaydı para, e-para, KPB vs.) bir yöne gittiği görülür.

Bitcoin hakkında paranın tanımı içine girip girmediği hakkında, iktisadi açıdan birinci ve ikinci bölümde; İslâm hukuku açısından ise üçüncü bölümde bilgilere yer verilmiştir. KPB hakkında birçok raporların incelenmesi sonucunda şu şekilde tanımlanmıştır:

“Devletin yasal olarak kabul ettiği sisteme alternatif eşler arası (P2P) olarak transfer yapılabilen; herhangi bir merkeze bağlı olmaksızın takas için kullanılabilen; kriptografiye dayalı bir mekanizma ile çalıştığı için güvenilir olan ve yasal olma veya olmama imkânına sahip bir değer dijital temsilini ifade eden³⁵¹ ve özel para olabilme potansiyeline sahip olan³⁵² şeydir.”

Zikredilen tanımdan Bitcoin'in bir dijital değeri temsil ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca tanımdan yola çıkarak Bitcoin'in para olma potansiyeline sahip olduğu ifade edilebilir. Fakat sistemde risklerin (yasal olmaması, değerinin çok oynak olması vs.) mevcudiyeti, Bitcoin'in mevcut durumda para olarak tanımlanmasının zor olduğunu gösterir.³⁵³

³⁴⁸ Dördüncü bölümün 4. “Paranın Fonksiyonları, Özellikleri ve Unsurları Açısından Değerlendirilmesi” başlığı altında detaylı bilgi mevcuttur.

³⁴⁹ Adam, “Bitcoin: Shariah Compliant?”, s. 43.

³⁵⁰ Hiç, *Para Teorisi*, s. 2.

³⁵¹ Houben, Snyers, “Cryptocurrencies and blockchain”, s. 23.

³⁵² Dabrowski, Janikowski, “Virtual currencies and central banks monetary policy: challenges ahead”, ss. 5, 7-8.

³⁵³ He v.dğr., “Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations”, ss. 10-15.

Tanımın son kısmında Bitcoin'in özel para olma potansiyele sahip olduğu da zikredilmektedir. Özel paraların tarihi geçmişine bakıldığında para olabilme potansiyelinin az olduğunu³⁵⁴ ve devletler tarafından oluşturulacak düzenlemelerinin, KPB veya Bitcoin'in geleceğini etkileyeceği açıktır.³⁵⁵

Teknolojinin iktisat ile birleşmesi sonucu, para kavramının klasik bakış açısının dışında bir boyutu olduğu ortaya çıkmıştır. Teknoloji ile sıkı bir bağa sahip olan Bitcoin'in, önceki para çeşitlerine sadece bazı yönlerden benzediği, fakat birçok yönden farklı olduğu görülür.

Bitcoin'in günümüz kâğıt paraya benzememesinin en önemli özelliği merkezsiz olmasıdır. Kâğıt para devlet tarafından tedavül edilir ve değerini devletin kanunlarından alır. Bitcoin ise insanların sisteme güveni ve arz ve talepten değerlendirilir. Aynı şekilde Bitcoin, paranın elektronik hali olan e-paraya da bu yönden benzemektedir.

Bitcoin'in, İslâm hukukçuların para ayırımına göre aslî ve ıstılah para tasniflerinin içine de tam olarak girmediği görülür. Bitcoin bizatihi semeniyyet vasfına sahip olamamasından dolayı altın ve gümüş gibi aslî para değildir. Bitcoin'in, ıstılah paraya semeniyyet vasfının insanlar tarafından kazanılması ile benzediği ifade edilebilir. Bitcoin'in para çeşitleri ile ilgili ortak noktası, paranın fonksiyonlarını icra ettiğini iddia etmesidir. Bitcoin hakkında devletler tarafından düzenlemeler yapılmasının gerçekleşmesi³⁵⁶ ile para olma fonksiyonlarını icra edeceğinin kolaylaşacağı ifade edilebilir.

İslâm hukukuna göre paranın, merkezi bir kuruma bağlı olup olmaması hususunu önemli kılar. Çünkü günümüze kadar kullanılan birçok para türü devlete bağlı olduğu görülür. Peygamber Efendimiz^(sav) yaşadığı dönemden ilk İslâm parasını basan Abdülmelik b. Mervan'a kadar İslâm Devleti'nde para emisyonunun ve arzın kontrolü yapılmamıştır. Çünkü kullanılan dinar ve dirhem farklı ülkelerin parasıydı. Hz. Ömer^(ra) döneminde ise dinar ve dirhem hakkında bazı düzenlemeler yapılmıştır. Abdülmelik b. Mervan ise ilk İslâm parasını basmasıyla paranın dolaşımını ve kalitesini kontrol altına almıştır. Bu dönemde darphaneler de bunun için kurulmuştur. Bu yüzden İslâm dininin ilk yüzyıllarında paranın merkezsiz olduğu söylenmekle birlikte o dönemlerde Bizanslıların dinarının ve Perslerin dirheminin tedavülde olması yine de paranın bir merkezi sisteme bağlı olduğu sonucuna varılabilir.

³⁵⁴ İkinci bölümün 2. "Kripto Para Biriminin Tanımı" isimli başlığında konu hakkında bilgi verilmiştir.

³⁵⁵ Dabrowski, Janikowski, "Virtual currencies and central banks monetary policy: challenges ahead", ss. 20-22.

³⁵⁶ Abubakar, Ogunbado, Saidi, "Bitcoin and its Legality from Shariah Point of View", s. 20.

Hanefi mezhebinde paranın devlet tarafından tedavül edileceği gibi toplum tarafından genel kabul görmüş bir şeyin de para olarak kullanılabilmesi ifade edilir.³⁵⁷ Hanbelî mezhebi, devletin, halkın yaygın bir şekilde para olarak kullandığı bir değeri yasaklamasının uygun olmadığı görüşünü savunur. Nitekim İmam Suyuti, insanların çoğunluğunun yarar ve zararı göz önüne alındığında, hükümetin insanlar arasında yaygın olarak kullanılan bir para biriminin geri çekmesinin ya da geçersiz kılmasının doğru olmadığını ifade eder. Şafi mezhebi, devlet otoritesinin dışında paranın tedavül edilmesini uygun bulmamaktadır. Çünkü sahtecilik ve yolsuzlukların ortaya çıkmaması için en güvenilir yöntem, devlet kontrolünde paranın basılmasıdır. Devletin ve kurumlarının kontrolünde olan resmi paranın, malların değerinin ölçümünü ve işlemlerini kolaylaştırdığı açıktır.

Karadaği, Bitcoin ile ilgili şahsi görüşünü ifade etmeden önce İslâm hukukunda paranın üretiminin ve tedavülünün, devlet veya devletin yetki verdiği kurum tarafından gerçekleştiğini belirtmektedir. Devlet reisinin yükümlülüklerinden biri para basması ve sahte para basımının engellemesidir.³⁵⁸ Aynı şekilde Hz. Ömer'in (r.a) devletin derisinden para yapma girişimi de devletin başında olanın para basma konusunda söz sahibi olduğunun bir delilidir.³⁵⁹

İslâm hukukçularının devlet kontrollü para basımını ve arzını desteklemelerin sebepleri şunlardır; 1. Düzenleyici bir kurumun ve bu görevleri yapan sistemin güvenli olması 2. Fiyatların belirlenmesinin ve işlemlerin kolay bir şekilde gerçekleşmesi, insanların para sistemine ve tedavül eden paraya güven duymalarına yardımcı olur. İfade edilen özelliklerin gerçekleşmesinde devletin kontrolü önemli bir role sahip olduğu açıktır. Bununla birlikte bir değer para olarak kabulü için devlet tarafından tedavül etme zorunluluğunun olmadığı ve insanların yaygın kullanımı ile değerinin para kabul edilebileceği bazı iktisatçılar tarafından belirtilir.³⁶⁰

İslâm hukukuna göre merkezi para sistemi için belirlenen özelliklerin merkezsiz bir sistemde de bulunması durumunda, merkezsiz para sisteminde ortaya çıkan para çeşidinin

³⁵⁷ Serahsî, *Mebûsât*, 2015, c. 12, s. 312.

³⁵⁸ Al-Quradaghi, "فتوى حول: الحكم الشرعي للعملة الرقمية الالكترونية", s. 1.

³⁵⁹ Nurhisam, "Bitcoin: Islamic Law Perspective", ss. 92-93.

³⁶⁰ Hasan Doğan, "İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 26 (2018), ss. 243-44.

yasaklanamayacağı görüşü vardır.³⁶¹ Bu görüşe göre bile Bitcoin'in, merkezi sistemin sunduğu faydaların çoğunu icra etmediği açıkça görülür.

Bazı KPB'lerinin ise devlet tarafından tedavül edilmesi ve devlet teminatını taahhüt etmesi, gelecekte devlet destekli kripto paraların kabul görebileceğinin bir göstergesi olduğu söylenebilir.³⁶²

3. PARANIN FONKSİYONLARI, ÖZELLİKLERİ VE UNSURLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bitcoin paranın mübadele ve değer ölçüsü fonksiyonlarını şu nedenlerden dolayı tam olarak icra edememektedir; sistemin gelişim aşamasında olması, genel kabul görmemesi ve birçok risk barındırması.³⁶³ Paranın fonksiyonlarını etkileyecek en önemli risk ise değerinin çok fazla değişken olmasıdır. Değeri istikrarlı olmayan bir şeyin mübadele aracı olması ve malların ve hizmetlerin değerini ölçmesi zordur. Bu yüzden şimdilik Bitcoin, daha fazla ticari bir mal olarak görülmektedir. Bitcoin'in alım ve satımından kâr elde edildiği için kullanıldığı ve bu durum Bitcoin'in daha çok tasarruf aracı olarak kullanıldığını gösterir.³⁶⁴

Bitcoin, dijital para olmayı iddia etmesi ile geleneksel paradan farklı olduğunu ve geleneksel paranın birçok (maddi açıdan) özelliklerini taşımadığını gösterir. Bununla birlikte Bitcoin'in geleneksel paranın şu özelliklerini yerine getirdiği söylenebilir; nadir olma, küçük değerlere bölünebilme, kolay taşınabilir ve dayanıklı olma.

Bitcoin'e para unsurları açısından bakıldığında, Bitcoin'in değer ifade ettiği - tartışılmalı olmakla birlikte- için mal olduğu, fakat semeniyyet vasfını tam olarak icra etmediği söylenebilir. Bitcoin'de para olmaması gereken unsurlardan ise, belirsizlik/garar, cehalet ve -kısmen- kumar mevcuttur. Bitcoin'in çalışma sistemindeki ise borçlanacak kurumun olmaması açısından yapılan işlemler ribâyı içermemektedir.³⁶⁵

³⁶¹ Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", s. 48.

³⁶² Doğan, "İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi", ss. 243-44.

³⁶³ Muhammad Akbar Khan, Muhammad Zamin, "The Legal Status of 'Bitcoin' in Islamic Law (A Critical Review of Some of the Existing Literature)", *AFKĀR Research Journal of Islamic Studies*, c. 2, sy. 2 (2018), s. 18.

³⁶⁴ Armağan Ebru Bozkurt Yüksel, "Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFİM)*, c. LXXIII, sy. 2 (2015), s. 211.

³⁶⁵ Evans, "Bitcoin in Islamic Banking and Finance", s. 4.

4. MEKÂSIDU'Ş-ŞERÎ'Â AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mekâsıdu'ş-Şerî'a açısından mal ve parada bulunması gereken özellikler şunlardır; dolaşım, vuzuhluk, hıfzu'l-mal, ispatının gerçekleşmesinin kesin olması ve yapılan işlemlerde adaletin sağlanması.³⁶⁶

Bitcoin'in mevcut durumuna bakıldığında paranın dolaşımda olma özelliğini taşımadığı ve insanlar tarafından genel kabulünü gerçekleştirmediği görülür.³⁶⁷ Bitcoin'in dolaşımda olma özelliğini yitirmesinin en önemli nedeni değerinin çok oynak (volatilité) olması, yasalar tarafından desteklenmemesi ve paranın aslı fonksiyonlarından biri olan değer ölçüsünü tam olarak icra edememesidir. Para olarak kullanılan şeyin çok oynak olması, onu kullananların gelecekte yükselecek olan değerden kazanç sağlayacaklarını düşünerek işlemlerde değişim aracı olmasından çok tasarruf aracı olarak kullanılmasına neden olur.

Bitcoin, vuzuhluk özelliği açısından incelendiğinde, sistemdeki işlemlerde kişilerin anonim olması ve yapılan işlemler hakkında bir düzenlemenin olmaması durumu bütün kullanıcılar için büyük bir risk teşkil etmektedir.³⁶⁸ En önemli risk ise sisteme siber saldırı yapılması sonucu oluşacak kayıp için kullanıcıların haklarını koruyacak düzenlemenin bulunmamasıdır.

Dünyanın iktisadi gücünün büyük bir bölümünü kontrol eden devletlerin Bitcoin'i yasaklaması ya da hakkında kısıtlayıcı düzenleme yapması ile Bitcoin'in değerinin etkileneceği açıktır. Bitcoin'in yasallığının belirsizliği ve sistemindeki riskleri (siber saldırı, cüzdanların çalınması, anonimlik vs.) İslâm hukukunun gayelerinin önem verdiği mal ve paranın korunması (hıfzu'l-mal) özelliğini tam olarak icra edemediğini gösterir.³⁶⁹ Güvenli ve şeffaf olan Bitcoin sisteminin barındırdığı risklerinden arınmasıyla günümüzde kullanılan paralardan daha iyi bir şekilde paranın gerçek değerini koruyacağı söylenebilir.³⁷⁰

Bitcoin'in altyapısı olan Blockchain ile işlemlerin ve transferlerinin güvenli bir şekilde yapılması yani paranın geçerli olacak bir şekilde istenilen kişiye ulaşması, Bitcoin'in ispat özelliğini yerine getirdiğini gösterir.³⁷¹ Bu yüzden Bitcoin'in Mekâsıdu'ş-Şerî'a

³⁶⁶ Aşur, *İslâm Hukuk Felsefesi: Gaye Problemi Mekâsıdu'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, s. 250.

³⁶⁷ Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", s. 38.

³⁶⁸ a.g.e., s. 39.

³⁶⁹ a.yer.

³⁷⁰ Alzubaidi, Abdullah, "Developing a Digital Currency from an Islamic Perspective: Case of Blockchain Technology", s. 85.

³⁷¹ Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", s. 39.

perspektifinden bakıldığında mal ve para olması gereken sadece ispat özelliğini icra ettiği ifade edilebilir.

KPB'nin, günümüz para sisteminin adaletsizliklerini gidermek için ortaya çıktığı ifade edilmektedir.³⁷² Fakat malda ve para olması gereken dolaşım, vuzuhluk ve korunma (hıfzu'l-mal) özelliklerini icra edemeyen KPB'nin ilk örneği olan Bitcoin, bugünkü sisteme alternatif bir adaletli sistem sunacağını ve insanların iktisadi refaha ulaşmasını sağlayacağını söylemek zordur. Ayrıca sistemin geleceğinin ve kimin tarafından kontrol edildiğinin belirsiz ve kullanıcıların anonim ve insanların servetini ve parasını adaletli bir şekilde muhafaza edeceğinin aksine Bitcoin'in değerinin çok oynak olması, haksız kazanca veya kayba neden olacağı muhtemeldir.³⁷³ Nitekim “*Bilâ sebebi meşru birinin malını (servet, para vs.) bir kimsenin ahz eylemesi (alması) caiz olmaz*” prensibinde³⁷⁴ haksız kazancın doğru olmadığı vurgulanmaktadır. Bu yüzden Bitcoin ile ilgili ülkelerin düzenlemeler yapmaları gerekir. Böylece iyi niyetli kullanıcıların servetleri korunabilecektir.³⁷⁵

5. İSLÂM İKTİSADININ VE FİNANSININ PRENSİPLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

İslâm hukuku ve iktisadı açısından para hakkındaki gelişmelerin ve yeniliklerin daha sağlıklı değerlendirilmesinin önemli bir aşaması, İslâm'ın iktisadi paradigmasını anlamaktır. İslâm'ın iktisat ile ilgili tasavvuru, İslâm medeniyetinin on dört asırlık tecrübesinden yola çıkarak kişinin sadece ekonomik şartlarına bakılmayıp diğer (ahlakî, sosyal, kültürel vs.) şartları da göz önünde bulunulmasıdır. Bu yüzden para çeşitlerini, İslâm İktisadı'nın genel ilkelerinin sunduğu bakış açısı ile analiz etmek önemlidir.

İslâm İktisadının genel ilkeleri şunlardır; 1. İslâm'ın yasak kıldığı faizli işlemlerden ve spekülasyon içeren faaliyetlerden kaçınılması; İslâm hukukunun yasakladığı mal ve hizmetlerin üretiminin engellenmesidir. 2. Faizin yasaklanmasıyla yetinilmeyerek kişilerin fon sağlama ve yatırım faaliyetlerinde İslâm'ın ve insan fitratının sunduğu ahlakî değerlerin çiğnenmemesidir. Bunun yanında risk paylaşımına ve kar-zarar ortaklığı önem verilmesidir. Bu durum kredi ve borç ürünlerinin teşvik edilmediğini ve reel ekonomi ile finansmanın bir bütün olarak faaliyetlerini gerçekleştirmesini gerekli kılar. 3. İktisadi faaliyetinin katma değer sağlaması, reel ekonomi temelli finansmanın gelişmesine katkıda bulunulması ve gerçek

³⁷² Dietz v.dğr., “Cutting Through the FinTech Noise: Markers of Success, Imperatives For Banks”, s. 3; Brand, *Bitcoin For Dummies*, ss. 7-8.

³⁷³ Adam, “Bitcoin: Shariah Compliant?”, ss. 39-40.

³⁷⁴ Bilmen, *'Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye' Kamusu*, 1970, c. 1, ss. 288-89.

³⁷⁵ Yüksel, “Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukukî Bir Bakış”, s. 212.

varlıklara yatırım yani varlık temelli işlemlerin desteklenmesidir. Bu durum İslâm İktisadı'nın reel ekonomiyi, finansal hizmetler ile bağlamakta ve bunun istikrar getireceğini savunmaktadır. 4. Piyasaya önem vermekle birlikte toplumun refahının ve hizmetinin önemini vurgulamasıdır. Bu da toplum temelli bir finansman sisteminin savunulduğunu gösterir.³⁷⁶

İslâm İktisadı'nın 3. ilkesi Bitcoin sistemi ile bağlantısı vardır. Bu ilke, varlığa dayalı işlemlerin ve reel ekonomideki yatırımların desteklenmesi gerektiğini vurgular. İfade edilen ilkeyi destekler mahiyette İslâm Finans teorisinin de ekonomik kalkınmanın reel ekonomi yani varlığa dayalı işlemler ile bağlantılı olmasının, zararlı ve yasaklı faaliyetleri barındırmamasının ve adaleti teşvik etmesinin önemini vurguladığı görülür. İslâm İktisadı'nın genel ilkeleri ve İslâm Finansı'nın amacı doğrultusunda şu sonuç çıkarılabilir; spekülasyon içeren ve reel ekonomiye katkı sağlamayan hiçbir para çeşidinin ve finansal işlemin teşvik edilmemesi gerekir.

Bitcoin'in spekülatif olması ve kendisine yatırım yapılmasının reel ekonomiye (gerçek mal, hizmet, iş üretmek vs.) katkı sağlamadığı görülmektedir. Bu tür yatırımların hacmi yüksek olması durumunda reel ekonomiye ve GSYİH'ne yan etkisi olması muhtemeldir. Bu yüzden Bitcoin'in İslâm İktisadının amacıyla bağdaşmadığı söylenebilir. Nitekim Bitcoin gibi dijital mallara yatırım yapılmasının esas gayesi, topluma ve reel ekonomiye katkı sağlamak, hizmet ve emek üretmek değil, kâr elde etmek olduğu bir gerçektir.³⁷⁷

³⁷⁶ Mehmet Asutay, "An Introduction to Islamic Moral Economy (IME)", Durham Islamic Finance Autumn School 2011, İstanbul, 19.09.2011, s. 21, <http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonnetmelikler/DIFAS-2011-IST-PR%2001-ASUTAY.pdf>.

³⁷⁷ Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", s. 44.

SONUÇ

Ortaya çıkışından günümüze kadar paranın tarihi serüveni incelendiğinde, para türlerinin sabit bir yapısının bulunmadığı, zaman ve şartlara göre insanların ihtiyaçlarını karşılayacak farklı türlerin kullanıldığı görülür. Öncelikle yer ve bölgeye göre değişen emtia para çeşitlerinin yerini, paranın fonksiyonlarını daha iyi şekilde icra eden metaller (altın ve gümüş) almıştır. Bizzat altın ve gümüşün transferlerinin zor olması gibi nedenlerden dolayı zamanla altın ve paraya çevrilebilen “temsili para” kullanılmıştır. Uzun bir dönem para olan altının ve gümüşün (temsili para da dâhil) yerine kâğıt paralar tedavüle sürülmüştür. Banka tarafından çıkarılan kaydı para, kredi kartlar, elektronik para bunlara örnek verilebilir. Fakat zikredilen para türleri bir kuruma bağlı olan para çeşitleridir. Özel para türü de devlete bağlı olmayıp özel kişi veya kurumlar tarafından insanlar arasında belirli dönemlerde kullanılmıştır. Teknolojinin hayatımızın birçok alanına girmesiyle birlikte para türlerindeki değişimin maddî olandan maddî olmayana yani sanala doğru bir seyir izlediği görülür.

Günümüz para sisteminin krizlerle yüzleşmesi ve sorunlara çözüm üretmekte aciz kalması, yeni bir para türünün ve sisteminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu sorunların yaşandığı ve teknolojinin iktisat ile birleşmesi hakkında adımların atıldığı dönemde, merkezi bir kuruma bağlı olmayan ve kişiler arası elektronik ödeme sistemi olan Kripto Para Birimi ortaya çıkmıştır. Kripto Para Birimi'nin ilk örneği Bitcoin'dir. Günümüzde ise yaklaşık bin dört yüzden fazla Kripto Para Birimi vardır. Çalışmamızda iktisatçıların sunduğu bilgiler çerçevesinde Bitcoin'in İslâm hukuku açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Bitcoin ile diğer Kripto Para Birim'leri arasında fark olduğunun ve Bitcoin hakkında varılan sonuçların diğer Kripto Para Birim'leri için geçerli olmadığı ve Blockchain sistemine bakılarak Bitcoin hakkında bir sonuca varmanın veya tam tersi durumun bizi sağlıklı sonuca ulaştırmayacağını bilmesi önemlidir. Bununla birlikte Bitcoin'in altyapısı olan Blockchain sisteminin derinlemesine araştırılıp hayatımızın birçok alanını kolaylaştıracağını söyleyebiliriz.

Çalışmamız boyunca elde ettiğimiz verilerden hareketle mübadele ve tasarruf aracı olarak kullanılan, genel kabul gören, küçük değerlere bölünebilen, dayanıklı, nadir ve taşınılabılır olan, değer ölçütü ve sınırsız sürüm gücü özelliğini elinde bulunduran her şeye para denebileceğini söyleyebiliriz. İslâm hukukçuları paranın fonksiyon ve özellikleri kabul

etmişler fakat parayı bir mal olarak görmemişler ve bu yüzden stokçuluğa karşı çıkmışlar. Ayrıca paranın, mütekavvim mal ve semeniyet yönünün olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Malın kapsamına kişinin sahip olduğu (uruz, akar, nakit vs.) şeyler girmektedir. Paranın mütekavvim maldan olması ise İslâm hukuku bakımından yasal olmasını ifade eder. Son şart ise paranın fonksiyonlarını ve özelliklerini icra eden bir değerın semen vasfı ile vasıflanmasıdır. Ayrıca mala sahip olunabilirlik özelliği ile maddi olmayan bir değerın (menfaatin) de mal tanımının içine girdiğini belirtmek gerekir. Parada bulunmaması gereken unsurların ise ribâ, mütekavvim olmayan mal, cehalet, garar ve kumar olduğunu tespit ettik ve Mekâsıdu'ş-Şerî'a açısından parada olması gereken özelliklerin revaç, vuzuhluk, hifzu'l-mal, ispat ve adalet olduğu bilgisine ulaştık.

Bitcoin sisteminin kullanıcılarına sağladığı faydalar arasında, işlem hızı gibi kullanıma ilişkin faydalarının yanında düşük işlem maliyeti, işlem bilgilerinin kesinliği, çifte harcamanın ve sahte paranın basılamaması gibi faydaları da mevcuttur. Bitcoin geliştirmekte olduğu için az önce ifade ettiğimiz faydaların genellikle teorik kaldığının göz ardı edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Yüksek oynaklık, işlemlerde anonimlik, kontrol mekanizmasında düşüklük, illegal (terör, para aklama vs.) faaliyetlerde kullanılabilirlik; siber saldırıya, tekelliğe ve sürdürülebilirliğe açıklık; işlem limitlerindeki ve onaylanma süresindeki (ölçeklenme) hızlılık; düzenlenmeye, yasallığa ve merkezciliğe karşıtlık; % 51 saldırıya karşı korunmasızlık ve son olarak deflasyonistlik gibi riskler barındıran Bitcoin sisteminin çok problemliliğini söyleyebiliriz.

Paranın fonksiyonları ve özellikleri açısından Bitcoin değerlendirildiğinde Bitcoin'in aslı fonksiyonlar olan değer ölçütü ve mübadele aracı özelliğini taşımadığını -şimdilik-, değeri istikrarsız olduğu için daha ziyade tasarruf aracı özelliği taşıdığını belirtebiliriz. Bitcoin'in diğer paraların maddi özelliklerine (dijital olduğu için) ve sınırsız sürüm gücüne (arzı kısıtlı olduğu için) sahip olmadığını ve insanlar/devlet tarafından genel/yasal kabul görmediğini, bununla birlikte nadir, küçük değerlere bölünebilme, aktarılabilme gibi özelliklere sahip olduğunu ifade edebiliriz.

Paranın unsurları açısından bakıldığında Bitcoin'in, mütekavvim bir mal olduğu ve merkezi bir kurumdan borçlanma (kredi) alınamadığı bakımından ribâ içermediği, fakat Bitcoin sisteminde garar (belirsizlik), kumar ve cehalet olduğu sonucuna vardığımızı ifade edebiliriz. İçerdiği risklerden dolayı Bitcoin semeniyet vasfına sahip değildir. Mekâsıdu'ş-Şerî'a (İslâm Hukuku Hükümlerinin Gayesi) tarafından da dolaşım, vuzuhluk (açıklık),

hifzu'l mal, adalet gayelerini gerçekleştiremediğini, sadece ispat gayesini gerçekleştirdiğini belirtebiliriz. Aynı şekilde İslâm İktisadı ve Finansı açısından Bitcoin, reel ekonomiye katkısı sağlamadığı için “uygun” değildir. Bitcoin hakkında İslâm hukukçularının görüşlerini, sistemin barındırdığı faydaların ve risklerin etkilediği açıktır.

Yukarıda ifade ettiğimiz sonuçlara ve tespitlere göre Bitcoin hakkında İslâm hukukçuları olumsuz ve olumlu olarak iki yaklaşıma sahiptir. Olumsuz yaklaşıma sahip olanlar, Bitcoin'in ne mal ne de para olduğunu ve dijital bir değer olmakla birlikte para olmadığını savunurlar. Ayrıca bu gruba, Bitcoin hakkında temkinli davranılması gerektiği görüşünü de katmaktayız. Bu görüşü savunanlara göre Bitcoin'in sisteminde yukarıda bahsedilen risklerin mevcut olması işlem yapılmasının uygun olmadığına sebeptir. Bitcoin'in İslâm hukukuna uygun olmadığını söyleyenler bile gelecekte KPB'nin kullanımı yaygın hale gelme ve insanlar tarafından genel kabul görme olasılığını dikkate aldıkları ve hakkında yasa, düzenleme ve değerinin istikrarlı olması durumunda Bitcoin'e farklı yaklaşılabilceğini ifade ederler.

İslâm hukukçularının Bitcoin hakkında olumlu yaklaşımının iki görüşü vardır. Birincisine göre Bitcoin sadece bir dijital sermayedir (mal). Transfer edilebilir ve dijital anlamda da olsa temsil kabiliyetine sahip olduğu için ticarete kullanılabilir, fakat semeniyyet vasıflarını taşımadıkları ve icra etmedikleri için para birimi olarak değerlendirilmemektedir. İkinci görüşe göre ise Bitcoin dijital bir sermaye olduğu gibi para olarak kullanılabilir.

Farklı açılardan yapılan incelemelerden, analizlerden ve değerlendirmelerden yola çıkarak Bitcoin bir değer ifade ettiği için servet (mal) olduğu; fakat paranın fonksiyonlarını ve özelliklerini tam olarak icra edemediği için Bitcoin'in semen yani para olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bitcoin sisteminde yapılan işlemlerin kullanıcılara yarardan çok zarara yol açtığı açıktır. Sistemin altyapısı hakkında incelemelerin yapılmasının yeni para sisteminin ve para çeşitlerinin anlaşılması için önemli olmasıyla birlikte Bitcoin'in kullanımı, alım-satımı, işlemleri hakkında temkinli davranılmasının daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

İnsanların yeni bir iktisat sistemi arayışının içerisinde olduğu günümüzde, İslâm dininin iktisat hayatını düzenleyen naklî ve aklî kurallarının ve gayelerinin iyice anlaşılmasının ve insanlığa hitap edecek bir dil ile açıklanmasının önemli olduğu aşikârdır. Başka medeniyetlerin paradigmalarında kendimize yer aramaktansa, Müslümanların kendi paradigmalarını inşa etmesi gerekmektedir. Bu sayede diğer alanlarda ve iktisat alanında

olduğu gibi para eşitleri konusunda da insanlığın ihtiyaç duyduğu adaletli bir sistem ve düzen sunulabilecektir.

KAYNAKÇA

- ABU BAKAR Nashirah, Sofian ROSBI, Kiyotaka UZAKI, “Cryptocurrency Framework Diagnostics from Islamic Finance Perspective: A New Insight of Bitcoin System Transaction”, *International Journal of Management Science and Business Administration*, c. 4, sy. 1 (2017), ss. 19-28, doi:10.18775/ijmsba.1849-5664-5419.2014.41.1003.
- ABU-BAKAR Muhammad, “Shariah Analysis of Bitcoin, Cryptocurrency, and Blockchain”, 24.05.2018, <https://docs.google.com/document/d/18FNuGs0vmrmkjEsU93DVZqSa76Ur2rIyBWgXLL-Gzuk/edit#heading=h.l382owemr9oe>.
- ABUBAKAR Yusuf Sani, Ahamad Faosiy OGUNBADO, Mpawenimana Abdallah SAIDI, “Bitcoin and its Legality from Shariah Point of View”, *SEISENSE Journal of Management*, c. 1, sy. 4 (2018), ss. 13-21.
- ADAM Mufti Faraz, “Bitcoin: Shariah Compliant?”, Yazılı, Amanah Finance Cocultancy (01.08.2019), <http://darulfiqh.com/wp-content/uploads/2017/08/Research-Paper-on-Bitcoin-Mufti-Faraz-Adam.pdf>.
- AKRAM KHAN Muhammad, *H. Peygamber'in(sav) İktisadi Öğretileri*, 1. bs., İstanbul: İGİAD Yayınları, 2017.
- AKYAZI Haydar, “TC Merkez Bankası ile Federal Rezerv Sisteminin (FED) Karşılaştırması”, *Bankacılık Dergisi*, sy. 36 (2001).
- AKYILDIZ Ali, “Kâime”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2001, c. 24, s. .
- ALİ HAYDAR EFENDİ Hocaeminefendizâde, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1. bs., İstanbul: Diyanet İşler Başkanlığı, 2016.
- ALİ Husaini, *Bitcoin / Cryptocurrency & Persoalan Hukum - Dr. Zaharuddin Abd Rahman*, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=OHRQuCibP0M>.
- ALİ Robleh v.dğr., “Innovations in Payment Technologies and the Emergence of Digital Currencies”, Yazılı, İngiltere: Bank of England, 2014, <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2014/quarterly-bulletin-2014-q3.pdf>.
- , “The Economics of Digital Currencies”, Yazılı, İngiltere: Bank of England, 2014, <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2014/quarterly-bulletin-2014-q3.pdf>.
- ALKIN Erdoğan, *İktisat*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1984.
- AL-QURADAGHI Ali, “25.07.2019), (فتوى حول: الحكم الشرعي للعملة الرقمية الالكترونية”, <http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/05/Bitcoin-ali.quradaghi.pdf>.
- ALZUBAIDI Ibrahim Bassam, Adam ABDULLAH, “Developing a Digital Currency from an Islamic Perspective: Case of Blockchain Technology”, *International Business Research*, c. 10, sy. 11 (2017), ss. 79-87.
- ANTONOPOULOS Andreas M., *Mastering Bitcoin*, ed. Mike Loukides, Allyson MacDonald, Sebastopol: O'Reilly Media, 2010.
- AREN Sadun, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, 7. bs., Ankara: Savaş Yayınları, 1984.
- , *Yüz Soruda Para ve Para Politikası*, 1. bs., İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1984.
- ARTUK İbrahim, “Fels”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1995, c. 12, s. .

- ASIF Sudais, “The Halal and Haram Aspect of Cryptocurrencies in Islam”, *Journal of Islamic Banking and Finance*, c. 35, sy. 2 (2018), ss. 91-101.
- ASLAN M. Hanifi, *Para Teorisi ve Politikası*, 1. bs., Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2009.
- ASUTAY Mehmet, “An Introduction to Islamic Moral Economy (IME)”, Durham Islamic Finance Autumn School 2011, İstanbul, 19.09.2011, <http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/DIFAS-2011-IST-PR%2001-ASUTAY.pdf>.
- AŞUR Muhammed Tâhir bin, *İslâm Hukuk Felsefesi: Gaye Problemi Mekâsıdu’ş-Şerî’ati’l-İslâmiyye*, çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan, 2. bs., 1987: İz Yayıncılık, t.y.
- ATAR Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, 13. bs., İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- BANK NEGARA MALAYSIA, “Digital Currency - Notice to Persons Operating a Business Relating to Digital Currencies”, (20.07.2019), http://www.bnm.gov.my/index.php?ch=en_digital_currency&lang=en.
- , “Statement on Bitcoin”, 02.01.2014, http://www.bnm.gov.my/index.php?ch=en_announcement&pg=en_announcement&ac=49&lang=en.
- BARDAKOĞLU Ali, “Kumar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2002, c. 26, s. .
- “Basın Açıklaması”, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 25.11.2013, https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0512_01.pdf.
- BEGG David v.dğr., *Economics*, 11. bs., İngiltere: McGraw-Hill Education, 2014.
- BEŞİR Gözübenli, *İslam’da Para ve Fonksiyonları*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986.
- BİLMEN Ömer Nasuhi, *‘Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye’ Kamusu*, 1. bs., İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1970.
- , *‘Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye’ Kamusu*, 1. bs., İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1970.
- “Bitcoin Değeri Nasıl Belirleniyor”, (20.06.2019), <https://btc.coinmedya.com/bitcoin-degeri-nasil-belirleniyor.html>.
- “Bitcoin Fatwa, Bitcoin Haram Sheikh Assim Al Hakeem”, (22.07.2019), <https://www.islamandbitcoin.com/blog/bitcoin-fatwa-assim-al-hakeem1>.
- “Bitcoin Price (BTC)”, (20.06.2019), <https://www.coindesk.com/price/bitcoin>.
- “Bitcoin trading is unlawful pursuant to Islamic Sharia, says Egypt’s grand mufti”, 01.01.2018, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/3/12/286399/Business/Economy/Bitcoin-trading-is-unlawful-pursuant-to-Islamic-Sh.aspx>.
- BOYNUKALIN Ertuğrul, “Makâsıdu’ş-Şerîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2003, c. 27, s. .
- BRAND A. Wiley, *Bitcoin For Dummies*, Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 2016.
- BRITO Jerry, Andrea CASTILLO, *Bitcoin A Primer for Policymakers*, Arlington: Mercatus Center at George Mason University, 2013.
- CAETANO Richard, *Learning Bitcoin*, 1. bs., Birmingham: Packt Publishing, 2015.
- COMMITTEE ON PAYMENTS AND MARKET INFRASTRUCTURES (CPMI), “Distributed Ledger Technology in Payment, Clearing and Settlement - An Analytical Framework”, Yazılı, Bank For International Settlements, 02.2017, <https://www.bis.org/cpmi/publ/d157.pdf>.

- “Cryptocurrency: OneCoin, Bitcoin”, (22.07.2019), <https://www.wifaqululama.co.uk/images/Fatwa/wifaq-onecoin.pdf>.
- ÇELEBİ Kınalızâde Ali, *Ahlâk-ı Alâî*, 1. bs., İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.
- ÇELEN Mustafa, “Türk Vergisi Mevzuatına Göre Paraların Vergilendirilmesi”, *İktisat Bilimevi - Üç Aylık Ekonomi Siyaseti ve Kültürü Dergisi*, Blok Zinciri Ekonomisi ve Kripto Paralar, sy. 2 (2018).
- DABROWSKI Marek, Lukasz JANIKOWSKI, “Virtual currencies and central banks monetary policy: challenges ahead”, Yazılı, European Parliament - Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, 06.2018.
- DALZIEL Paul, *Money, Credit and Price Stability*, London: Routledge Publication, 2001.
- DARU AL-IFTA’ AL-FALASTEENIYYA, “04.01.2018 مجلس الإفتاء الأعلى يحرم التعامل بالبيتكوين”, <http://www.darifta.org/news/shownew.php?title=%D9%85%D8%AC%D9%84%D8%B3%20%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%81%D8%AA%D8%A7%D8%A1%20%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B9%D9%84%D9%89%20%D9%8A%D8%AD%D8%B1%D9%85%20%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B9%D8%A7%D9%85%D9%84%20%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8A%D8%A%D9%83%D9%88%D9%8A%D9%86>.
- DECKER Cristian, Roger WATENHOFFER, “Information Propagation in the Bitcoin Network”, *13-th The Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE) International Conference on Peer-to-Peer Computing*, 2013, doi:10.1109/P2P.2013.6688704.
- DIETZ Miklos v.dğr., “Cutting Throught the FinTech Noise: Markers of Success, Imperatives For Banks”, Yazılı, McKinsey&Company Global Banking Practice, 12.2015, <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/cutting-through-the-noise-around-financial-technology>.
- “Digital Currencies”, Committee on Payment and Market Infrastructures (CPMI), 11.2015, <https://www.bis.org/cpmi/publ/d137.pdf>.
- “Dijital kripto paraların kullanımının dini hükmü nedir?”, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı (10.08.2019), <https://kurul.diyenet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/38212/dijital-kriptoparalarin-kullaniminin-dini-hukmu-nedir->.
- “Dijital Merkez Bankası Parası’ uygulamaya konulacak”, 09.07.2019, <https://www.yenisafak.com/ekonomi/dijital-merkez-bankasi-parasi-uygulamaya-konulacak-3497877>.
- DİLEK Şerif, “Blockchain Teknolojisi ve Bitcoin”, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmalar Vakfı (SETA), ubat.2018, <https://setav.org/assets/uploads/2018/02/231.-Bitcoin1.pdf>.
- “Din İşleri Yüksek Kurulu: Bitcoin uygun değildir”, 28.11.2017, <https://www.ensonhaber.com/din-isleri-bitcoin-caiz-degildir-dedi.html>.
- DİNLER Zeynel, *İktisada Giriş*, 6. bs., Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2000.
- DOĞAN Hasan, “İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 26 (2018), ss. 225-53.
- DÖNDÜREN Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.
- DÖNMEZ İbrahim Kâfi, “Cehâlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1993, c. 7, s. .

- , “Garar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1996, c. 13, s. .
- , “Maslahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2003, c. 28, s. .
- , “Örf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2007, c. 34, s. .
- , “Sedd-i Zerâi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2009, c. 36, s. .
- “EBA Opinion on Virtual Currencies”, Yazılı, London: European Banking Authority, 2014, <https://eba.europa.eu/documents/10180/657547/EBA-Op-2014-08+Opinion+on+Virtual+Currencies.pdf>.
- EBU CEYB S’adi, *el-Kamusü’l-Fıkhi*, 1. bs., Dimeşk: Daru’l-Fikr, 1982.
- EL-CEVZİYYE İbn Kayyim, *İ’lâmü’l-Muvakkûn an Rabbi’l-Âlemin*, 4 cilt, Kahire: Daru’l-Kutubi’l-Hadisyye, 1969.
- ELLIA Pikri, “Is Cryptocurrency Haram? The Chairmain Of BNM’s Shariah Advisory Council Says No”, 01.02.2018, <https://vulcanpost.com/632153/haram-cryptocurrency-syariah-advisory-council/>.
- ERDEM Ekrem, *Para Banka ve Finansal Sistem*, 3. bs., Ankara: Detay Yayıncılık, 2010.
- ERDOĞAN Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 1. bs., İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- ERGIN Feridun, *Para Politikası*, 1. bs., İstanbul: Fakülteler Yayınları, 1975.
- , *Para Siyaseti*, 2. bs., İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1969.
- , *Para ve Faiz Teorileri*, 2. bs., İstanbul: Bata Yayınları, 1983.
- EVANS Charles W., “Bitcoin in Islamic Banking and Finance”, *Journal of Islamic Banking and Finance*, c. 3, sy. 1 (2015), ss. 1-11.
- FALAY Nihat, *İbni Haldun’un İktisadi Görüşleri*, İstanbul: Güryay Matbaacılık, 1978.
- Fikhî Açıdan Finans ve Altın İşlemleri*, 1. bs., İstanbul: Ensar Yayınları, 2012.
- FIEDLER Salomon v.dğr., “Virtual Currencies”, Yaz, Monetary Dialogue, European Parliament - Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, 06.2018, <http://www.europarl.europa.eu/committees/en/econ/monetary-dialogue.html>.
- FINTECH NEWS MALAYSIA, “Budget 2019: Securities Commission Malaysia to Regulate ICOs in 2019”, 02.11.2018, <https://fintechnews.my/18950/blockchain/securities-commission-malaysia-ico-regulation/>.
- GAZZALİ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ’ulûmi’ d-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroglu, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1992.
- GENÇ Mehmet, “Esham”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1995, c. 11, s. .
- GERVAIS Arthur v.dğr., “Is Bitcoin a Decentralized Currency?”, (20.06.2019), <https://eprint.iacr.org/2013/829.pdf>.
- GÖZÜBENLİ Beşir, “Semen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2009, c. 36, s. .
- GÜNAY Hacı Mehmet, “Şüpheler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2010, c. 39, s. .

- HACAK Hasan, “Mal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2003, c. 27, s. .
- HADDAD Haitham AL-, “Fatwa on Bitcoin & Other Cryptocurrencies”, 25.01.2018, <https://www.islam21c.com/islamic-law/fatwa-bitcoin-cryptocurrencies/>.
- HAMİDULLAH Muhammad, *İslâm Peygamberi*, 2 cilt, çev. Salih Tuğ, 5. bs., İstanbul: İrfan Yayınları, 1990.
- HAMMÂD Nezih, *İktisadî Fıkıh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- HANÇERLIOĞLU Orhan, *Ekonomi Sözlüğü*, 10. bs., İstanbul: Remzi Kitapevi, 2006.
- HASENÎ Ahmet EL-, *Fikhî ve İktisadî Açından İslâm'da Para*, çev. Adem Esen, İstanbul: İz Yayınları, 1996.
- HASNI Wan Muhamad, “Islamic Finance and the Blockchain Revolution”, (Yazılı), Malezya (26.07.2019), <https://ifkr.isra.my/library/viewer2/10111>.
- HE Dong v.dğr., “Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations”, Yazılı, International Monetary Fund (IMF) Staff Discussion Note, 01.2016, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1603.pdf>.
- "Helal ve Haram", 22.07.2019, <http://www.darulifta-deoband.com/home/ur/Halal--Haram/146744>.
- HİÇ Mükerrerem, *Para, Kredi ve Fiyatlar*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1971.
- , *Para Teorisi*, 2. bs., İstanbul: Sermet Yayınları, 1973.
- , *Para Teorisi ve Politikası*, 9. bs., İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994.
- HOLTHAUSEN Cornelia, Cyril MONNET, “Money and Payments: A Modern Perspective”, Yazılı, Almanya: European Central Bank, 06.2003, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp245.pdf>.
- Houben Robby, Alexader SNYERS, “Cryptocurrencies and blockchain”, Yazılı, thk. Janetta Cujkova, Legal context and implications for financial crime, money laundering and tax evasion, European Parliament - Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, 07.2018, <http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/150761/TAX3%20Study%20on%20cryptocurrencies%20and%20blockchain.pdf>.
- HUBBARD Robert Glenn, *Money, The Financial System, And The Economy*, 6. bs., Londra: Pearson Education, 2008.
- İBN HALDUN, *Mukaddime*, 2 cilt, çev. Süleyman Uludağ, 1. bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- İBN TEYMIYYE Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Mecmua'l-Fetava*, 36 cilt, 1. bs., Riyad: Metabiu'r-Riyad, 1383.
- İDRİS Norbik, “Cryptocurrency, Blockchain& DLT: Underlying technology, benefits & risks.”, (Yazılı), International Islamic University Malezya (26.07.2019), <https://ifkr.isra.my/library/viewer2/10112>.
- İMAM NESEFÎ, *Nesefî Tefsiri*, çev. Harun Ünal, 1. bs., İstanbul: Ravza Yayınları, 2003.
- “Impact of digital innovation on the processing of electronic payments and contracting: an overview of legal risks”, Yazılı, Legal Working Paper Series, Almanya: European Central Bank, 10.2017.
- KAHF Monzer, “Fatwa on Bitcoin”, (22.07.2019), <http://lightuponlight.com/blog/fatwa-on-bitcoin-by-monzer-kahf/>.
- KALLEK Cengiz, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- KARAMAN Hayrettin v.dğr., *Kur'an Yolu - Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşler Başkanlığı Yayınları, 2017.
- , “Sanal para (bitcoin, bitpara)”, 30.11.2017, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/sanal-para-bitcoin-bitpara-2041314>.

- KARDAVI Yusuf EL-, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1. bs., İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1984.
- KAUFMAN George G., *Money, the Financial System, and the Economy*, Chicago: Rand McNally Collage Publishing Company, 1973.
- KAYA Ali, Halit ÇALIŞ, “Haksız İktisap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1997, c. 15, s. .
- KAYA Süleyman, “Kripto Para Birimleri ve Fikhî Açından Değerlendirilmesi”, Sakarya: İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi (29.07.2019), https://www.isefam.sakarya.edu.tr/wp-content/uploads/2018/01/Kripto-Para-Birimleri-ve-f%C4%B1khi-A%C3%A7%C4%B1dan-De%C4%9Ferlendirilmesi_son.pdf.
- KEATINGE Tom, David CARLISLE, Florence KEEN, “Virtual currencies and terrorist financing: assessing the risks and evaluating responses”, European Union, 2018, <http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses>.
- KELEŞ Ali, *İslâm’a Göre Para Kavramı*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- KHAN Muhammad Akbar, Muhammad ZAMIN, “The Legal Status of ‘Bitcoin’ in Islamic Law (A Critical Review of Some of the Existing Literature)”, *AFKĀR Research Journal of Islamic Studies*, c. 2, sy. 2 (2018), ss. 7-20.
- LIPSEY Richard G. v.dğr., *Economics*, 9. bs., New York: Harper & Row Publishers, 1990.
- MAHOMED Ziyaad, Mohamad SHAMSHER, “Crypto Mania: The Shariah Verdicts”, 2017, <https://www.inceif.org/archive/wp-content/uploads/2018/04/Crypto-Mania-The-Shariah-Verdicts.pdf>.
- MAJLİSUL ULAMA, “Bitcoin Is Not Currency”, 16.01.2018, <http://www.themajlis.info/21923/bitcoin-not-currency>.
- MANİSALI Erol, *İktisada Giriş*, Genişletilmiş Yeni Basım., İstanbul: Der Yayınevi, 1998.
- MARİAN Omri Y., “Are Cryptocurrencies ‘Super’ Tax Havens?”, *University of Florida Levin College of Law UF Law Scholarship Repository*, sy. Vol. 112:38 (2013), <https://scholarship.law.ufl.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1365&context=facul> typub.
- MERGİNANİ Ebü’l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebu Bekr, *Hidaye Şerhu Bidayeti’l-Mübtedi*, 1. bs., Karachi: İdaretü’l-Kur’an ve’l-Ulumu’l-İslamiyye, 1417.
- MEVSİLİ Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el-İhtiyar li talil’l-muhtar*, 4. bs., Mısır: Seâdet Matbaası, 1966.
- MİSHKIN Fredric Stanley, *Finansal Piyasalar ve Kurumlar*, çev. İlyas Şıklar, Ahmet Çakmak, Suat Yavuz, İstanbul: Bilim Teknik Yayları, 2000.
- , *Para Politikası Stratejisi*, 1. bs., Ankara: Elif Yayınları, 2014.
- MOHAMMED Amjad, “Cryptocurrency: OneCoin, Bitcoin”, (22.07.2019), <https://www.wifaqululama.co.uk/onecoin/>.
- MOHD ABDUL HAKIM, *Dr Zaharuddin: Hukum Bitcoin*, 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=786UNXh2Ijk>.
- NAKAMOTO Satoshi, “Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System”, (20.06.2019), <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.

- NARAYAN Arvind v.dğr., “Bitcoin and Cryptocurrency Technologies”, 06.02.2016, https://www.lopp.net/pdf/princeton_bitcoin_book.pdf.
- NATARJAN Harish, Solvej KRAUSE, Helen GRADSTEIN, “Distributed Ledger Technology (DLT) and Blockchain”, Yazılı, International Bank for Reconstruction and Development / the World Bank, 2017, <http://documents.worldbank.org/curated/en/177911513714062215/pdf/122140-WP-PUBLIC-Distributed-Ledger-Technology-and-Blockchain-Fintech-Notes.pdf>.
- NAZAR HOSEIN İmran, “The Gold Dinar and Silver Dirham: Islam and the Future of Money”, 2007, <https://asimiqbal2nd.files.wordpress.com/2009/06/dinardirham.pdf>.
- NEWLYN Walter Teessier, *Theory Of Money*, 2. bs., London: Oxford University Press, 1971.
- NIALL Ferguson, *Paranın Yükselişi Dünya Finansal Tarihi*, çev. Barış Pala, 1. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- NURHISAM Luqman, “Bitcoin: Islamic Law Perspective”, *Qudus International Journal of Islamic Studies*, c. 5, sy. 2 (2017), ss. 85-100.
- ORMAN Sabri v.dğr., *Para, Faiz ve İslam*, 3. bs., İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.
- “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para”, *Osmanlı-İktisat*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, c. 3, s. .
- ÖZATAY Fatih, *Parasal İktisat Kuram ve Politika*, 4. bs., Ankara: Elif Yayınları, 2015.
- ÖZSOY İsmail, “Faiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1995, c. 12, s. .
- PARASIZ İlker, *İktisada Giriş: Prensipier ve Politika*, 2. bs., Bursa: Ezgi Yayınları, 1993.
- , *Modern Para Teorisi*, 1. bs., Bursa: Ezgi Kitapevi, 1998.
- , *Para, Banka ve Finansal Piyasalar*, 3. bs., Bursa: Haşet Yayınları, 1985.
- , *Para Ekonomisi*, 1. bs., Ankara: Doğan Yayınları, 1978.
- , *Para Teorisi ve Politikası*, 3. bs., Bursa: Ezgi Yayınları, 2012.
- PATTERSON Steve, “What’s The Deal About Bitcoin”, 2015.
- PAYA M. Merih, *Para Teorisi ve Para Politikası*, 6. bs., İstanbul: Türkmen Kitapevi, 2013.
- RAVAL Siraj, *Decentralized Applications - Harnessing Bitcoin’s Blockchain Technology*, ed. Tim McGovern, 1. bs., Amerika: O’Reilly Media, 2016.
- “Research Report on Financial Technologies (Fintech)”, Yazılı, International Organization of Securities Commissions (IOSCO), ubat.2017, <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD554.pdf>.
- RICKARDS James, *Kur Savaşları Bir Sonraki Küresel Krizin Oluşumu*, çev. Nusret Avhan, Neşenur Domaniç, 3. bs., İstanbul: Scala Yayınları, 2017.
- SAMUELSON Paul A., *İktisat*, çev. Y. Demirgil, 6. bs., Ankara: Menteş Kitapevi, 1965.
- SANUS Burhan Zihni, *Para Ekonomisi*, 1. bs., İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 1955.
- SERAHSÎ Şemsü’l-eimme Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Mebûsût*, çev. Mustafa Cevat Akşit, 3. bs., İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2015.
- , *Mebûsût*, ed. Mustafa Cevat Akşit, 3. bs., İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2015.
- SERIN Vildan, *Para Politikası*, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1987.
- SMITH Adam, *Ulusların Zenginliği II*, çev. Metin Saltoğlu, Ankara: Palme Yayıncılık, 2011.
- ŞÂTİBÎ, *El-Muvâfakât*, çev. Mehmet Erdoğan, 3. bs., İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

- TABAK Şule Şenel, *Elektronik Para ve Merkez Bankacılığı*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, 2002.
- TABAKOĞLU Ahmet, *İslâm İktisadına Giriş*, 4. bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- TAQI USMANI Muhammed, “An Introduction to Islamic Finance”, (20.06.2019), https://muftitaqiusmani.com/en/books/PDF/An%20Introduction%20To%20Islamic%20Finance/An_Introduction%20_to_IsLAMic_Finance.pdf.
- TASCA Paola, “Digital Currencies: Principles, Trends, Opportunities, and Risks”, Yazılı, Frankfur, Züriç: Deutsche Bundesbank and ECUREX Research, 2015, https://faculty.fuqua.duke.edu/~charvey/Teaching/898_2017/Readings/Tasca.pdf.
- TAWFEEK Farah, “Egypt’s Dar al-Iftaa deems Bitcoin currency as forbidden in Islam”, 01.01.2018, <https://egyptindependent.com/egypts-dar-al-iftaa-deems-bitcoin-currency-forbidden-islam/>.
- TEKINAY Selahattin Sulhi, Sermet AKMAN, Haluk BURCUOĞLU, *Borçlar Hukuku*, 7. bs., İstanbul: Filiz Kitabevi, 1993.
- “The Distributed Ledger Technology Applied to Securities Markets”, European Securities and Markets Authority (ESMA), 07.02.2017, https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/dlt_report_-_esma50-1121423017-285.pdf.
- TOMS Simon, Michael ZDROWSKI, Rose HALL, “Virtual Currency – Mining The Possibilities”, Yazılı, Allen & Overy, 2015, <http://www.allenoverly.com/SiteCollectionDocuments/Virtual%20Currencies.pdf>.
- “Trading in Bitcoins and crypto-currencies”, (22.07.2019), <https://www.darulihisan.com/index.php/business/item/7517-trading-in-bitcoins-and-crypto-currencies>.
- TUNCER Pelin Neval, *Elektronik Paranın Banknot Kullanımına Olası Etkileri*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: T.C.M.B. Emisyon Genel Müdürlüğü, 2004.
- TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI, “Para Basma Yetkisi”, (10.08.2019), <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banknotlar/Banknotlarla+ilgili+Genel+Bilgiler/Para+Basma+Yetkisi>.
- USLU Rıfat, “İslâm Hukukunda Para Birimleri”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, c. 1, sy. 25 (2014), ss. 28-38.
- ÜZER Betül, *Sanal Para Birimleri*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü, 2017.
- “Virtual Currencies - Key Definitions and Potential AML/CFT Risks”, Yazılı, Paris: Financial Action Task Force (FATF), 06.2016, <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf>.
- “Virtual Currency Schemes”, Yazılı, Almanya: European Central Bank, 10.2012, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf>.
- “Virtual Currency Schemes – A Further Analysis”, Yazılı, Almanya: European Central Bank, 02.2015, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemesen.pdf>.
- VOLKERING Sam, *Crypto Revolution, Bitcoin, Cryptocurrency and the Future of Money*, Southbank Investment Research Ltd, 2017.
- WALPORT Mark, “Distributed Ledger Technology: Beyond Block Chain”, Yazılı, London: İngiltere Devlet Bilim Danışmanlığı Başkanlığı, 12.2015,

- https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/492972/gs-16-1-distributed-ledger-technology.pdf.
- “Warning on the Risks of Virtual Currencies”, Yazılı, ESMA, EBA and EIOPA (20.06.2019), https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-164-1284_joint_esas_warning_on_virtual_currencies1.pdf.
- WEBER Breat, “Bitcoin and the Legitimacy Crisis of Money”, *Cambridge Journal of Economics*, 03.2015, https://www.researchgate.net/publication/270889701_Bitcoin_and_the_legitimacy_crisis_of_money.
- YAY Gülsün Gürkan, *Para ve Finans Teori ve Politika*, 1. bs., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- YURTÇIÇEK Mehmet Sıddık, *Hukukî Açından Elektronik Para*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- YÜKSEL Armağan Ebru Bozkurt, “Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları’na Hukuki Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFİM)*, c. LXXIII, sy. 2 (2015), ss. 173-220.
- ZAHUDI Zalina Muhamed, Radin Ariff Taquiddin Radin AMIR, “Regulation of Virtual Currencies: Mitigating the Risks and Challenges Involved”, *Journal of Islamic Finance - IIUM Institute of Islamic Banking and Finance*, c. 5, sy. 1 (2016), ss. 63-73.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Furkan SHABAN
Tez Adı	İSLÂM HUKUKUNA GÖRE KRİPTO PARA BİRİMİNİN PARA OLMA KEYFİYETİ: BİTCOİN ÖRNEĞİ
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Ali KAYA
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 22/08/2019